HINDI BENGALI SHIKSHA.

BY

BABOO HARIDASS VAIDYA

AN EXPERIENCED TEACHER

Formerly Head Master T A V School, Pokaran (Jodhpur)

AND AUTHOR OF

Swasthya Raksha, Chikitsa Chandrodaya Series, Angrezi Shiksha Series, Bengali Shiksha Series Aqlamandi ka-Khazana Kalgyan & Translator of Gulistan Bhagavad Gita, Vairagya Shatak, Niti Shatak Shringar Shatak, Devi Chowdhurani, etc

SIXTH EDITION

1927

PRINTED BY S K Manna,

at the "BHOLA WORKS"

निवेदन ।

इस पुस्तककी पहली आवृत्ति सन् १९११ ई० में थी। उस समय कोई पुस्तक हिन्दीमें ऐसी न थी, जिसके सहारे बँगला जैसी उच्च और मधुर भाषा सीखनेके इच्छुक सज्जन अपनी इच्छा, बिना गुरुके पूरी कर सकते। ऐसी पुस्तकके नितान्त अभाव ने ही हमें इस पुस्तक के प्रथम भाग को लिखनेके लिए मजबूर किया। प्रथम संस्करणमें १००० प्रतियाँ छपीं और हाथों हाथ निकल गईं। इसके बाद दूसरे संस्करणमें २०००, तीसरेमें २५०० और चौथेमें २००० प्रतियाँ छपीं। आज थोड़े ही दिनोंमें इसका पञ्चम संस्करण देखकर हमारी खुशीकी हद नहीं है। भारतके हर प्रान्तके विद्याव्यसनी सज्जन इससे अपना काम निकाल रहे हैं—यहाँ तक कि मदरासी भाई भी इसका उचित आदर कर रहे हैं। इस में कोई शक नहीं, कि "हिन्दी बँगला शिक्षा" के तीनों भागोंने हजारों लोगोंको आसानीसे बंग भाषा सिखा दी।

आज कोई ६ महीनेसे हिन्दी बँगला शिक्षाका प्रथम भाग चुका हुआ है। कागजकी महँगीके कारण हमारी

इच्छा इसके नवीन सस्करण के करनेकी नहीं थी पर शौकीनोंके बारम्बार तकाजा करने और इसे २) में भी खरीदनेका वचन देनेसे हमने इसे इस कागजके दुर्भिक्षमें भी छापनेका साहस किया है। आजकल अन्यान्य प्रकाशक २०० पेजकी पुस्तकका मूल्य कमसे कम १॥) रखते हैं, पर असमर्थ लोगोंके लिहाज से, अपने नफे का खयाल न करके, हमने बाजार दरसे ।) कीमत कम रखी है, यानी १॥) के स्थानमें १।) ही रखा है। आशा है, वग भाषा सीखनेके प्रेमी सज्जन इस पुस्तकके तीनों भाग खरीदकर हमारा उत्साह बढायेंगे। उत्साहवर्द्धन करनेसे ही हम प्रेमी पाठकों को सेवामें इस किस्मकी अन्यान्य पुस्तकें रख सकेंगे।

विनीत—

हरिदास।

हिन्दी बंगला शिक्षा

प्रथम भाग।

स्वर वर्ण।

অ আ ই ঈ উ ঊ ঋ

अ आ इ ई उ ऊ ऋ

ঌ এ ঐ ও ঔ অং অঃ

ऌ ए ऐ ओ औ अं अः

স্বরোঁ কী পহচান।

অা অ উ এ ই ঐ

ঊ ঔ ও ঋ ঈ অং

৯ অঃ

ব্যঞ্জন বর্ণ

ক খ গ ঘ ঙ চ ছ

ক্ষ ত্র শ ঘ ঞ চ ছ

জ ঝ ঞ্জ ট ঠ ড ঢ

জ ঋ ঞ ট ঠ ড ঢ

গ। ত থ দ ধ ন। প

ফ। ব ভ ম। য র ল

ক ব শ। ষ স হ ক্ষ ড়

ঢ় য় ৎ ং ঃ ঁ।

स्वरों की पहचान।

আ অ উ এ ই ঐ

ঊ ঔ ও ঋ ঈ অং

৯ অঃ

व्यञ्जन वर्ण

ক খ গ ঘ ঙ চ ছ

ক্ষ ঝ ঞ ঘ ঙ চ ছ

জ ঝ ঞ ট ঠ ড ঢ

জ ঝ ঞ ট ঠ ড ঢ

ণ। ত থ দ ধ ন প

ফ। ব ভ ম। য র ল

ক ব শ ষ। স হ ক্ষ ড়

ঢ় য় ৎ ০ ঁ।

ঃ য ॰ : ঁ।

व्यञ्जनों की पहचान

শ ল ঘ হ ছ চ ঠ ট

ঢ ঙ ম ফ স থ ধ ব

র ক ভ ধ ঝ প ষ য়

জ ত ন দ ঞ ব ণ ড

গ ড় ক্ষ য ঢ় ঃ ং

बँगला गिन्ती

১	২	৩	৪	৫
एक	दुइ	तिन	चार	पाँच
৬	৭	৮	৯	১০
छय	सात	आट	नय	दश

ध्यान देने योग्य बातें

नोट (१) 'अ' इसको बंगलामें कहते हैं। इसका इस्तेमाल ऐसे अक्षरमें होता है जैसे, जल, जानकार जगदीश, जीव, जन्तु इत्यादि।

नोट (२) य इसको अन्तस्थ 'अ' बोलते हैं, मगर असल में यह यहां हो इस्तेमाल होता है, जहां हिन्दी में 'य' होता है। जैसे, यतन, योग इत्यादि।

नोट (३) बंगलामें "ब' और व' जुदे जुदे नहीं होते, अर्थात् ऐकसे ही होते हैं।

नोट (४) बंगला और हिन्दी के निम्नलिखित अक्षरोंमें कुछ न कुछ समानता है।

ঘ	घ,	ঙ	ङ,	ঢ	ढ,
ন	न,	ব	ब,	ম	म,
ল	ल,	ঃ	,		

नोट (५) बंगला के निम्नलिखित अक्षरोंके लिखनेमें बहुत थोड़ा भेद है। पढ़ने-वालों को उनका बारीकियां खुद समझ लेनी चाहिये।

ঘ য ষ য, ঙ ড ড়, ণ ন, ব ব, ধ ব,
ঘ য ষ য, ঙ ড ড় , ণ ন, ব র, ধ ব,

ঽ ই, ঊ ঊ ড, ঋ ৰা,
হ ই, উ ঊ ঙ, ঝ ঋ,

बंगाली लोग 'य' का उच्चारण बहुधा 'ज' के माफिक करते हैं। 'य' का 'ज्ञ' और 'योग' को जोग कहते हैं।

बँगला अक्षरों का उच्चारण।

बंगला अक्षरोंको उच्चारण करते समय इस बातपर विशेष ध्यान रखना चाहिये, कि हिन्दीके समान अकारान्त शब्दों का उच्चारण ओकार के स्वरूप की हलकी मात्रा लगाकर किया जाता है। जैसे हिन्दी में 'परिमाण' बंगलामें 'पोरिमाण' या "परिमल" 'पोरिमल' इत्यादि।

बँगला शब्दोंका उच्चारण।

बंगभाषामें शब्दों को लावण्ययुक्त बनानेके लिये कितने ही स्थानों पर उच्चारण बिगाड़ दिया जाता है, जैसे श्मशान—शोमशान, आत्मा—आत्मा, लक्ष्मी, लक्ष्मी लक्ष्मण—लक्खोन, पद्म—पद्दो इत्यादि।

ज और ज का भेद।

बंगभाषामें जकारान्त अथवा जकार के शब्द नहीं हैं। अन्य भाषाओंके शब्दोंका व्यवहार करते समय वर्गीय 'ज' से ही काम निकाला जाता है।

व और व का भेद।

बंगलामें 'व' के स्थानपर 'ब' ही लिखा जाता है। संस्कृत शब्दोंको लिखते समय 'व' के स्थान 'य' 'ब' लिखने के साथही साथ उच्चारण भी ब ही किया जाता है। जैसे बिवेक,—बिबेक,—बिषय', बिषय' बाचाल—बाचाल—इत्यादि।

प्रथम अध्याय।

अक्षरों का जोड़ना

पहला पाठ।

अ व	अव	अव
ऐ ख	ऐख	'ईख
ऊ ख	ऊख	ऊख
ऐ व	ऐव	ऐव
इ स	इस	इस
ऊ स	ऊस	उस
ए क	एक	एक
अंग	अंग	अंग

दूसरा पाठ।

क ल	कल	कल
ज ल	जल	जल
न ल	नल	नल
च ल	चल	चल
प ढ	पढ	पढ़
व च	वच	रच
फ ल	फल	फल
ह ल	हल	हल
ब ल	बल	बल
झ ट	झट	झट
प ट	पट	पट
घ र	घर	घर

बँगला अक्षरों का उच्चारण।

बंगला अक्षरोंको उच्चारण करते समय इस बातपर विशेष ध्यान रखना चाहिये, कि हिन्दीके समान अकारान्त शब्दों का उच्चारण ओकार के स्वरूप को हलकी मात्रा लगाकर किया जाता है। जैसे हिन्दी में 'परिमाण' बंगलामें 'पोरिमाण' "प" को "परिमल" 'पोरिमल' इत्यादि।

बँगला शब्दोंका उच्चारण।

बंगभाषामें शब्दों को लावण्ययुक्त बनानेके लिये, कितने ही स्थानों पर उच्चारण बिगाड दिया जाता है, जैसे श्मशान—शोमशान, आत्मा—आत्ता, लक्ष्मी, लक्खी लक्ष्मण—लक्खोन, पद्म—पद्दो इत्यादि।

ज और ज का भेद।

बंगभाषामें अकारान्त अथवा अकार के शब्द नहीं हैं। अन्य भाषाओंके शब्दोंका व्यवहार करते समय वर्गीय 'ज' से ही काम निकाला जाता है।

व और ब का भेद।

बंगलामें 'व' के स्थानपर 'ब' ही लिखा जाता है। संस्कृत शब्दोंको लिखते समय 'ब' के स्थान 'भ' 'व' लिखने के साथही साथ उच्चारण भी व ही किया जाता है। जैसे विवेक,—विवेक,—विभव', विभव वाचाल—बाचाल—इत्यादि।

प्रथम अध्याय।

अक्षरों का जोड़ना

पहला पाठ।

অ ব	অব	অব	ই স	ইস	इस
ঈ খ	ঈখ	'ईख	উ স	উস	उस
ঊ খ	ঊখ	ऊख	এ ক	এক	एक
ঐ ব	ঐব	ऐव	অংগ	অংগ	अंग

दूसरा पाठ।

ক ল	কল	कल	ফ ল	ফল	फल
জ ল	জল	जल	হ ল	হল	हल
ন ল	নল	नल	ব ল	বল	बल
চ ল	চল	चल	ঝ ট	ঝট	झट
প ঢ	পঢ	पढ़	প ট	পট	पट
ব চ	বচ	रच	ঘ র	ঘব	घर

तीसरा पाठ।

द व	दव	दर	ड र	डर	डर
ध र	धव	धर	न ख	नख	नख
भ य	भय	भय	व न	वन	वन
र स	वस	रस	श ठ	शठ	शठ

चौथा पाठ।

अपव	अपर	अवश	अवश
आलस	अलस	आधम	अधम
इतव	इतर	ईषत्	ईषत्
उदर	उदर	उमर	उमर
लवण	लवण	तरल	तरल
वमन	वमन	चरण	चरण
चवम	चरम	कदम	कदम
शरट	शरट	करट	करट
मकट	मकट	दखल	दखल
सवल	सवल	दशम	दशम
मदन	मदन	कटक	कटक

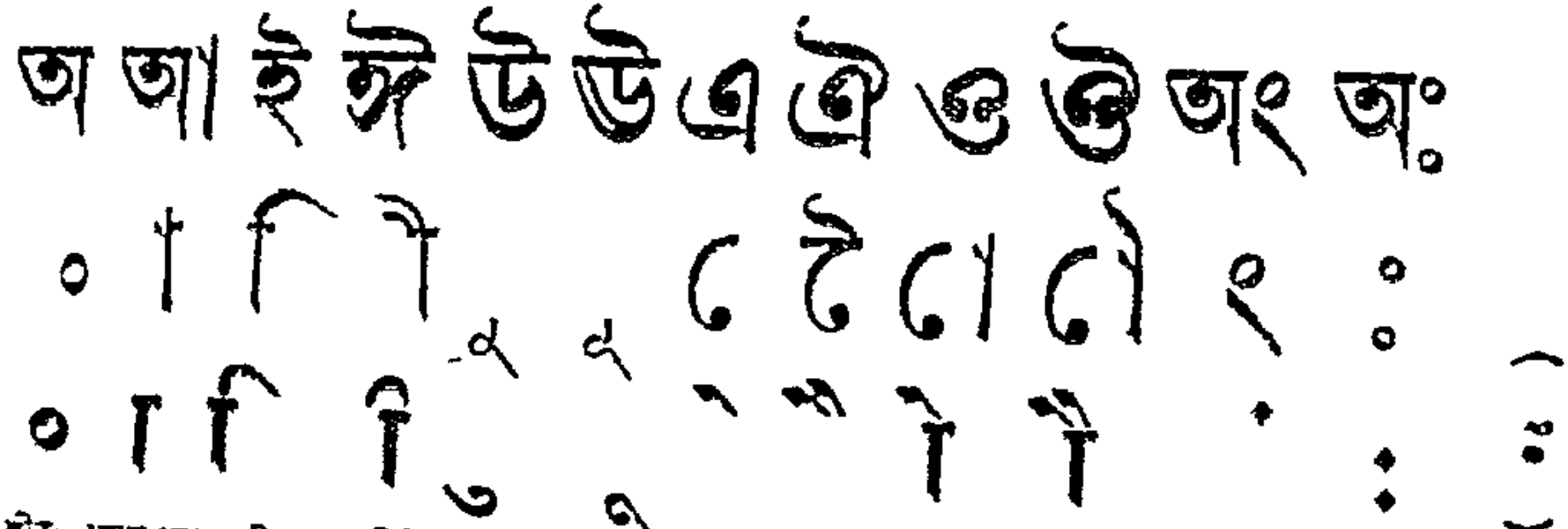
পাঁচবাঁ পাঠ।

কৃপট	কপট	সমন	সমন
দমন	দমন	দশন	দশন
অটল	অটল	অমব	অমর
অসৎ	অসত্	গবল	গরল
নয়ন	নযন	রজক	রজক

ছঠা পাঠ।

অনশন	অনশন	জলচব	জলচর
পরবশ	পরবশ	উপবন	উপবন
অপচয	অপচয	অকপট	অকপট
থরথর	থরথর	দবদর	দরদর
কববট	করবট	পলটন	পলটন
ববতন	বরতন	মলমল	মলমল
খটমল	খটমল	সববত	সরবত
সবপট	সরপট	পনঘট	পনঘট
বপটন	রপটন	হলচল	হলচল
খটপট	খটপট	শশধর	শশধর

बँगला और हिन्दी मात्राएँ।

नोट—ध्यान धरकर देखना चाहिये, कि बंगला और हिन्दी की आकार, इकार और ईकार मात्राओंमें साम मात्रका अन्तर है। उकार और ऊकार मात्राम थोड़ा अन्तर है। एकार, ऐकार, ओकार और औकार मात्राओंमें पूरा फर्क है। हिन्दीमें एकार और ऐकार मात्राएं अक्षरके सिरपर लगती हैं, किन्तु बंगला में एकार और ऐकार मात्राएं अक्षर के बाईं बगल लिखी जाती है। इसी तरह ओकार और औकार मात्राओं में भी भेद है। हिन्दीमें आकार मात्रा अक्षर की बगल में, दाहिनी तरफ और एकार और ऐकार सिरपर लगती हैं; किन्तु बंगला में आकार मात्रा तो हिन्दी की तरह अक्षर के दाहिनी तरफ ही लगती है, किन्तु एकार और ऐकार मात्राएं बड़ी अक्षरकी बाईं तरफ बगल में लिखी जाती हैं। नीचे हम चन्द अक्षरों को बारहखड़ी लिखते हैं। पढ़नेवाले हिन्दी और बंगला मात्राओं के भेद को अच्छी तरह समझ लें। जिस तरहक, ख, ग, घ, की बारह खड़ी लिखी है, उस तरह शेष सब अक्षरों की बारह खड़ी समझनी चाहिये।

बारहखड़ी

क	का	कि	की	कु	कू	के	कै	को	कौ	कं	कः
क	का	कि	की	कु	कू	के	कै	को	कौ	कं	कः
ख	खा	खि	खी	खु	खू	खे	खै	खो	खौ	खं	खः
ख	खा	खि	खी	खु	खू	खे	खै	खो	खौ	खं	खः
ग	गा	गि	गी	गु	गू	गे	गै	गो	गौ	गं	गः
ग	गा	गि	गी	गु	गू	गे	गै	गो	गो	गं	ग.
घ	घा	घि	घी	घु	घू	घे	घै	घो	घौ	घं	घः
घ	घा	घि	घी	घु	घू	घे	घै	घो	घौ	घं	घः

দুসরা অধ্যায়।

প্রথম পাঠ।

গান	গান	তাল	তাল
নাম	নাম	শাক	শাক
লাভ	লাভ	পাস	পাস
দান	দান	রাগ	রাগ
বাস	বাস	ঘাস	ঘাস
কাক	কাক	জাম	জাম
মান	মান	বাণ	বাণ
কাল	কাল	জাল	জাল
কান	কান	ছাপ	ছাপ
ছাল	ছাল	লতা	লতা
কথা	কথা	দয়া	দয়া
জবা	জরা	কায়া	কায়া
ভাষা	ভাষা	মাথা	মাথা
পাতা	পাতা	জটা	জটা

বালক	বালক	চালক	চালক
সমান	সমান	বাচাল	বাচাল
ভাবনা	ভাবনা	কাপাস	কাপাস
কপাট	কপাট	সাহস	সাহস
কারণ	কারণ	তাড়না	তাড়না
পাষাণ	পাষাণ	করাল	করাল
মরাল	মরাল	যাতনা	যাতনা
অপার	অপার	অকাল	অকাল
সকাল	সকাল	অসার	অসার
পকানা	পকানা	পঢ়ানা	পঢ়ানা
ডালনা	ডালনা	টগরা	টগর
অবাক	অবাক	আকর	আকর
পাঠক	পাঠক	দানব	দানব
পাশব	পাশব	গাজর	গাজর
বাদাম	বাদাম	বঢ়ানা	বঢ়ানা
বতানা	বতানা	ববষা	বরষা
পলাস	পলাশ	সাবস	সারস

চৌথা পাঠ।

কুল	কুল	ক্ষুধা	ক্ষুধা
সুধা	সুধা	ঘুণ	ঘুণ
তুষ	তুষ	যুগ	যুগ
বুধ	বুধ	সুখ	সুখ
মুখ	মুখ	লঘু	লঘু
পটু	পটু	কটু	কটু
তনু	তনু	মধু	মধু
ধনু	ধনু	মুগ	মুগ
কুভাব	কুভাব	মুকুট	মুকুট
কুমতি	কুমতি	কুমুদ	কুমুদ
কুমার	কুমার	কুশল	কুশল
কুকুর	কুকুর	অতনু	অতনু
চতুর	চতুর	আকুল	আকুল
কুফল	কুফল	লুটন	লুটন
পুনীত	পুনীত	মুখর	মুখর
মুটরী	মুটরী	মধুর	মধুর

দুসরা পাঠ।

দিন	দিন
যদি	জদি
তিল	তিল
ববি	রবি
নিধি	নিধি
লিপি	লিপি
কিস	কিস
কিন	কিন
বিহিত	বিহিত
বিনয়	বিনয়
শিশিব	শিশির
শলিন	মলিন
দিবস	দিবস
বিলয়	বিলয়
অগতি	অগতি
রিঝানা	রিক্ষানা

হিম	হিম
দধি	দধি
গতি	গতি
তরি	তরি
মনি	মণি
চিনি	চিনি
জিস	জিস
দিল	দিল
অশনি	অশনি
হরিণ	হরিণা
অবধি	অবধি
কঠিন	কঠিন
কিবণ	কিরণ
নিয়ত	নিয়ত
মিলাপ	মিলাপ
বিগাড়া	

তীসরা পাঠ।

কালী	কাল্লী	শীত	শীৎ
তীর	তীর	কীর	কীর
দীন	দীন	নীর	নীর
কীট	কীট	বীর	বীর
গীত	গীত	নীল	নীল
নদী	নদী	ধন	ধনী
ঘটী	ঘটী	জয়ী	জয়ী
শশী	শশী	বল	বলী
চিতা	চিতা	চীন	চীন
পদবী	পদ্বী	রজনী	রজনী
গম্ভীর	গম্ভীর	অধীর	অধীর
জীবন	জীবন	নীরস	নীরস
ধমনী	ধমনী	শীতল	শীতল
শরীর	শরীর	কীমত	কীমত
কীরত	কীরত	জীরক	জীরক

পাঁচবাঁ পাঠ।

কৃপা	কূপ	দৃত	দূত
ভৃত	ভূত	সৃত	সূত
শৃল	শূল	মৃঢ	মূঢ়
ধৃম	ধূম	পৃজা	পূজা
মৃল	মূল	পৃত	পূত
মৃক	মূক	মৃছ	মূল
দৃষণ	দূষণ	ভৃষণ	ভূষণ
নৃতন	নূতন	শৃকব	শূকর
ময়ূব	ময়ূর	অকৃল	অকূল
পৃবণ	পূরণ	পৃতনা	পূতনা
মৃষক	মূষক	মৃষল	মূষল

ছঠা পাঠ।

কৃত	কৃত	কৃপা	কৃপা
কৃমি	কৃমি	কৃশ	কৃশ

কৃষি	কৃষি	গৃহ	গৃহ
ঘৃত	ঘৃত	পৃথু	পৃথু
দৃঢ	দৃঢ়	মৃত	মৃত
কৃপণ	কৃপণ	কৃষক	কৃষক
গৃহিণী	গৃহিণী	মৃতক	মৃতক
অমৃত	অমৃত	পৃথক্	পৃথক্
পৃথিবী	পৃথিবী	পৃষৎ	পৃষত্
মৃণাল	মৃণাল	মৃগয়া	মৃগয়া

সাতবাঁ পাঠ।

কেবা	কেবা	কেন	কেন
কেশ	কেশ	কেলি	কেলি
নেত	নেত	পেটী	পেটী
বেত	বেত	খেত	খেত
খেদ	খেদ	খেল	খেল
গেহ	গেহ	চেটী	চেটী
চেলা	চেলা	তেজ	তেজ

তেলা	तेला	তেলী	तेली
মেষ	मेष	চেত	चेत
লেই	लेइ	ভেক	भेक
দেব	देब	বেখা	रेखा
মেক	मेक	সেখ	सेख
কেচিৎ	केचित्	কেতক	केतक
কেতাব	केताब	কেদাব	केदार
কেমন	केमन	কেশব	केशव
কেশব	केशर	কেশবী	केशरी
পেশকার	पेशकार	বেজাব	बेजार
খেতাব	खेताब	খেযাল	खेयाल
সেচক	सेचक	চেতনা	चेतना
তেবন	तेबन	তেতালা	तेताला
দেবতা	देवता	দেনাদাব	देनाढार
দেবকী	देबकी	লেপক	लेपक
হেমল	हेमल	বেচন	रेचन
সেনা	सेना	সেনানী	सेनानी

সেবন	सेवन	সেবনী	सेवनी
লেখক	लेखक	লেখনী	लेखनी
লেকড়ী	लेकड़ी	মেখলা	मेखला
মেঘনাদ	मेघनाद	মেতর	मेतर
মেদিনী	मेदिनी	পেয়াজ	पेयाज
সেতখানা	सेतखाना	সেনাপতি	सेनापति

আঠবাঁ পাঠ।

কৈতব	कैतव	কৈরব	कैरव
কৈলা	कैला	শৈল	शैल
তৈল	तैल	হৈম	हैम
শৈব	शैव	বৈদ	वैद
শৈশব	शैशव	গৈগা	गैगा
গৈবা	गैरा	জৈন	जैन
বৈকালী	वैकाली	পৈতা	पैता
পৈশাচ	पैशाच	বৈকাল	वैकाल

বৈঠক	বৈঠক	বৈতরণী	বৈতরণী
ভৈরব	भैरव	ভৈরবী	भैरवी
শৈবাল	शैवाल	শৈল	शैल
সৈনিক	सैनिक	সৈরিভ	सैरिभ
সৈবিক	सैरिक	হৈবিক	हैरिक
বৈতালিক	वैतालिक	শৈবলিনী	शैवलिनी

নবাঁ পাঠ।

সোরা	सोरा	সোসর	सोसर
সোহাগা	सोहागा	লোক	लोक
লোচন	लोचन	লোটন	लोटन
লোণ	लोण	লোধ	लोध
লোপ	लोप	রোগ	रोग
রোচক	रोचक	রোজগার	रोजगार
রোটি	रोटि	রোদন	रोदन
লোমকূপ	लोमकूप	রোহিণী	रोहिणी

মোট	মোট	মোদক	মোদ্‌ক
মোন	মোন	মোম	মোম
বোঝা	বোঝা	বোধক	বোধক
বোনা	বোনা	বোবা	বোরা
বোলী	বোলী	পোকা	পোক্কা
পোত	পোত	পোযাল	পোয়াল
পোষাক	পোষাক	পোষণ	পোষণ
দোতালা	দোতালা	দোপাড়া	দোপড়া
দোল	দোল	দোহজ	দোহজ

দশবাঁ পাঠ।

কৌড়ি	কৌড়ি	কৌতব	কৌতর
কৌশল	কৌশল	কৌতুক	কৌতুক
কৌমুদী	কৌমুদী	কৌরব	কৌরব
কৌশেয়	কৌশেয়	গৌতম	গৌতম
গৌর	গৌর	গৌরব	গৌরব

ডৌল	ডৌল	পৌধা	পৌধা
গৌরী	গৌরী	চৌর	চৌর
তৌল	তৌল	পৌর	পৌর
পৌষ	পৌষ	রৌপ্য	রৌপ্য
লৌহ	লৌহ	মৌন	মৌন
পৌরক	পৌরক	দৌলত	দৌলত
রৌরব	রৌরব	রৌহিণ	রৌহিণ
মৌমাছি	মৌমাছি	যৌবন	যৌবন
মৌলবী	মৌলবী	ফৌজদার	ফৌজদার
দৌবারিক	দৌবারিক	পৌরাণিক	পৌরাণিক

গ্যারহবাঁ পাঠ।

দংশ	দংশ	মাংস	মাংস
অংশ	অংশ	পংক	পংক
হংস	হংস	বংশ	বংশ
সংবৎ	সংবৎ	বংশজ	বংশজ

সংবব	संवर	হিংসক	हिंसक
সংবদন	संवदन	সংবাদ	सवाद
সংযম	संयम	সংশয়	संशय
সংসদ্	संसद्ध	দংশন	दंशन
সংসার	संसार	নংশুক	नंशुक
সংকলন	संकलन	বংশকর	वंशकर

বারহবাঁ পাঠ।

নভঃ	नभः	দুঃখ	दुःख
নিঃসার	नि.सार	নিঃশেষ	निःशेष
দুঃসহ	दु.सह	দুঃশীল	दुःशील
নিঃকারণ	निःकारण	নিঃকাসন	निःकासन
নিঃসংশয়	नि.संशय	অধঃপাত	अधःपात
দুঃশাসন	दुःशासन	দুঃসময়	दु.समय

তেরহবাং পাঠ।

হাঁচি	হাঁচি
পাঁশ	পাঁশ
ফাঁকা	ফাঁকা
ফাঁদ	ফাঁদ
পাঁতি	পাঁতি
সাঁঝ	সাঁঝ
বাঁধনি	বাঁধনি
পাঁইত	পাঁইত
পাঁচ	পাঁচ
পাঁচালী	পাঁচালী
সাঁড়াশী	সাঁড়াশী
শাঁখপোকা	শাঁখপোকা

হাঁড়ি	হাঁড়ি
ভাঁড়	ভাঁড়
ফাঁকী	ফাঁকী
ফাঁসী	ফাঁসী
হাঁক	হাঁক
সাঁচি	সাঁচি
শাঁখ	শাঁখ
পাঁক	পাঁক
পাঁজী	পাঁজী
পাঁচড়া	পাঁচড়া
পাঁপড়	পাঁপড়
শাঁখিনী	শাঁখিনী

চৌদহবাঁ পাঠ।

ভিলাষ	অভিলাষ
তাত	অতাত
অকাল	অকাল
অতাপ	অতাপ

অনুশাসন	অনুশাসন	আতবাদ	আতবাদ
অতীত	অতীত	অতীব	অতীব
অনামক	অনামক	অনাময়	অনাময়
অনুগমন	অনুগমন	অনুরাগ	অনুরাগ
আদব	আদর	আতপ	আতপ
আপন	আপন	আমূল	আমূল
আবীব	আবীর	আশপাশ	আশপাশ
আলোক	আলোক	আশীস্	আশীস্
ইতিহাস	ইতিহাস	ইদং	ইদং
ইদানীং	ইদানীং	ইমান	ইমান
ইহকাল	ইহকাল	ইহলোক	ইহলোক
ইহারা	ইহারা	ঈদ	ঈদ
ঈশ	ঈশ	ঈশান	ঈশান
অনুমোদন	অনুমোদন	অনুমান	অনুমান
পবিশোধ	পরিশোধ	অনুশীলন	অনুশীলন
কচহরী	কচহরী	চূডাকবণ	চূড়াকরণ
কটার	কটার	জাতীয়	জাতীয়

কবচ	কবচ	তনয়	तनय
কবিতা	कविता	অনুজ	अनुज
কমঠ	कमठ	পরিণাম	परिणाम
কবিণী	करिणी	তপোবল	तपोबल
কলম	कलम	তামাসা	तामासा
কলস	कलस	কাকাবলী	काकावली
তূলা	तूला	কাকী	काकी
দশনবাসাঃ	दशनवासा.	কাগজক	कागजक
দশমূল	दशमूल	কাতেল	कातेल

পন্দ্রহবাঁ পাঠ।

পরিহাস	परिहास	দিকদারী	ढिकदारी
কামকলা	कामकला	দেবকুসুম	देवकुसुम
কুমাবিকা	कुमारिका	দোষাদোষি	दोषादोषि
কোকনদ	कोकनद	ধনপতি	धनपति
কোপাল	कोपाल	ধনাধিপ	धनाधिप

কোমলতা	কোমলতা	নব বধূ	নব বধূ
গজানন	গজানন	নিমিষ	নিমিষ
গাম্‌লা	গামলা	নিরাহার	নিরাহার
গোদোহন	গোদোহন	নিরবকাশ	নিরবকাশ
চকোব	চকোর	নিশাপতি	নিশাপতি
চাঁদী	চাঁদী	নীলমাণ	নীলমণি
চাঁপকলি	চাঁপকলি	চাটবাদী	চাটবাদী

সোলহ্‌বাঁ পাঠ।

অনুপায়	অনুপায়	পিকদান	পিকদান
ফলোদয়	ফলোদয়	ফঁকন	ফুঁকন
অভিমান	অভিমান	ফৌজদাবী	ফৌজদারী
ফৌতিক	ফৌতিক	অবিবেচনা	অবিবেচনা
বিভাবনা	বিভাবনা	বিবিধ	বিবিধ
বিবাদ	বিবাদ	বিমোহন	বিমোহন
বেতাকুক	বেঅকুক	বৈতালিক	বৈতালিক

ভুবনমোহন	भुवनमोहन	ভূতকাল	भूतकाल
ভূতনাথ	भूतनाथ	পুবাতন	पुरातन
ভোলানাথ	भोलानाथ	ভৌতি	भौति
ভৌম	भौम	মহাঘোষ	महाघोष
মহাকায়	महाकाय	মহিলা	महिला
মহীতল	महीतल	লাভালাভ	लाभालाभ
লোলুপ	लोलुप	শতদল	शतदल
শনিবাব	शनिवार	শাসনীয	शासनीय
শিশির	शिशिर	সদৃশতা	सदृशता

সত্রহবাং পাঠ।

গ + ঊ = গূ গ + ঃ = গু

গুণ	गुण	গুণক	गुणक
গুণকথন	गुणकथन	গুণগান	गुणगान
গুণজনক	गुणजनक	গুণবান	गुणवान
গুণাগুণ	गुणागुण	গুণাকব	गुणाकर
গুণাবলী	गुणावली	গুদাম	गुदाम
গুণযোগ	गुणजोग	গুণহীন	गुणहीन

গুণধর	গুণধর	গুড়	গুড়
গুটী	গুটী	গুলি	গুলি

অঠারহবাঁ পাঠ।

র+উ = রু র+উ = রু

গুরু	গুরু	গুরুপাক	গুরুপাক
গুরুপাপ	গুরুপাপ	চরু	চরু
রুচি	রুচি	রুচির	রুচির
রুজ	রুজ	রুধির	রুধির
রুমাল	রুমাল	রুহক	রুহক
তরু	তরু	গরু	গরু

উন্নীসবাঁ পাঠ।

শু+উ = শু শ+উ = শু

শুক	শুক	শুকনা	শুকনা
শুচ	শুচ	শুচি	শুচি
শুভ	শুভ	আশুতোষ	আশুতোষ
পশুপতি	পশুপতি	পশুরাজ	পশুরাজ

बीसवाँ पाठ।

ह+उ=हु		ह+उ=हु	
हुकुम	हुकुम	हुड	हुड़
हुतवह	हुतवह	हुताशन	हुताशन
बहु	बहु	बहुधा	बहुधा

इक्कीसवाँ पाठ।

व+ऊ=रू		र+ऊ=रू	
रूप	रूप	निरूपण	निरूपण
रूपवती	रूपवती	रूपा	रूपा
अपरूप	अपरूप	आरूढ	आरूढ़

बाईसवां पाठ।

ह+ऋ=हृ		ह+ऋ=हृ	
अपहृत	अपहृत	हृदय	हृदय
सुहृद	सुहृद	हृष	हृष
हृषीकेश	हृषीकेश	हृदेश	हृदेश

तीसरा अध्याय ।

मिले हुए अक्षर ।

प्रथम पाठ ।

य फला । ् य फला ।

क+य=क्य	वाक्य,	शाक्य,	चातुर्य
क्+य=क्य	वाक्य,	शाक्य,	चातुर्य
ख+य=ख्य	सुख्याति,	आख्यान,	अख्याति
ख्+य=ख्य	सुख्याति,	आख्यान,	अख्याति
ग+य=ग्य	आरोग्य,	योग्य,	सौभाग्य
ग्+य=ग्य	आरोग्य,	जोग्य,	सौभाग्य
च+य=च्य	विवेच्य,	आलोच्य	रुच्य
च्+य=च्य	विवेच्य,	आलोच्य,	रुच्य
ज+य=ज्य	राज्य	ज्यामिति	ज्योतिः
ज्+य=ज्य	राज्य,	ज्यामिति,	ज्योति
ट+य=ट्य	अकाट्य,	नाट्य,	कापाट्य
ट्+य=ट्य	अकाट्य,	नाट्य,	कापाट्य
ठ+य=ठ्य	सुपाठ्य,	पाठ्य,	अपाठ्य
ठ्+य=ठ्य	सुपाठ्य,	पाठ्य,	अपाठ्य

ঙ+য=ঙ্য	জাঙ্য	জাঙ্যারি	
ঞ+য=ঞ্য	জাঞ্য	জাঞ্যারি	
ট+য=ট্য	ধনাট্য	আট্য	সনাট্য
ঢ+য=ঢ্য	ধনাঢ্য	আঢ্য	সনাঢ্য
ণ+য=ণ্য	লাবণ্যবতী	পূণ্যবান্	
ণ+য=ণ্য	লাবণ্যবতী	পুণ্যবান্	
ত+য= ত্য	অনিত্য	ত্যাগ	অমাত্য
ত+য=ত্য	অনিত্য	ত্যাগ	অমাত্য
থ+য=থ্য	রথ্যা	মিথ্যা	অপথ্য
থ+য=থ্য	রথ্যা	মিথ্যা	অপথ্য
দ+য=দ্য	সদ্য	অদ্য	গদ্য
দ+য=দ্য,	সদ্য,	অদ্য	গদ্য
ধ+য=ধ্য	বধ্য	ডমরুমধ্য	আরাধ্য
ঘ+য=ঘ্য	বধ্য	ডমরুমধ্য	আরাধ্য
ন+য=ন্য	বন্য	জন্য	অন্য
ন+য=ন্য	বন্য	জন্য	অন্য
প+য=প্য	রৌপ্য	গোপ্য	আলাপ্য
প+য=প্য	রৌপ্য	গোপ্য	আলাপ্য
ভ+য=ভ্য	লভ্য	সভ্যতা	আরভ্য
ম+য=ম্য	লম্য	সম্যতা	আরম্য
ম+য=ম্য	ম্যোর	ধৌম্য	সৌম্য
ম+য=ম্য	ম্যোর	ধৌম্য	সৌম্য

ल+य=ल्य	बाल्यकाल	मूल्यवान्	कल्याण
ल+य=ल्य	बाल्यकाल	मूल्यवान्	कल्याण
व+य=व्य	व्यय	व्यथा	व्योपार
व+य=व्य	व्यय	व्यथा	व्यौपार
श+य=श्य	श्यामता	श्यालक	प्रकाश्य
श+य=श्य	श्यामता	श्यालक	प्रकाश्य
ष+य=ष्य	पोष्य	शिष्य	मनुष्य
ष+य=ष्य	पोष्य	शिष्य	मनुष्य
स+य=स्य	आलस्य	शस्य	औदास्य
स+य=स्य	आलस्य	शस्य	औदास्य
ह+य=ह्य	दह्यमान	मुह्यमान	लेह्य
ह+य=ह्य	दह्यमान	मुह्यमान	लेह्य

दूसरा पाठ।

र फला। ् व फला।

क+र=क्र	तक्र	शक्र	चक्रपाणि
क+र=क्र	तक्र	शक्र	चक्रपाणि
ग+र=ग्र	अग्रज	ग्राहक	ग्राही
ग+र=ग्र	अग्रज	ग्राहक	ग्राही
घ+र=घ्र	घ्रौव्य	अवघ्राण	आघ्राण
घ+र=घ्र	घ्रौव्य	अवघ्राण	आघ्राण

বজ্রপাত	বজ্রপাণি	বজ্রাঙ্কুশ
বজ্রপাত	বজ্রপাণি	বজ্রাঙ্কুশ
পাত্র	মিত্র	ত্রাস
পাত্র	মিত্র	ত্রাস
মন্ত্ররাজ	ভদ্র	শ্রাবক
মন্ত্ররাজ	ভদ্র	শ্রাবক
ধ্রুব	গৃধ্র	ধ্রুবরেখা
ধ্রুব	গৃধ্র	ধ্রুবরেখা
প্রবাসী	প্রলয়	প্রসাদ
প্রবাসী	প্রলয়	প্রসাদ
ঋণ	ভ্রমণ	জাতিভ্রংশ
ঋণ	ভ্রমণ	জাতিভ্রংশ
আম্র	তাম্র	নম্র
আম্র	তাম্র	নম্র
ব্রজ	পরিব্রাজক	ব্রত
ব্রজ	পরিব্রাজক	ব্রত
শ্রম	শ্রীমান্	শ্রীমতী
শ্রম	শ্রীমান্	শ্রীমতী
হ্রাস	হ্রিণীয়া	হ্রিপিত
হ্রাস	হ্রিণীয়া	হ্রিপিত

तीसरा पाठ ।

रेफ ´ रेफ ˚

र+क=र्क	कर्क	तर्क	शर्करा
र+क=र्क	कर्क	तर्क	शर्करा
र+ख=र्ख	मूर्ख	सुर्ख	चर्खा
र+ख=र्ख	मूर्ख	सुर्ख	चर्खा
र+ग=र्ग	दुर्गम	दुर्गति	अनर्गल
र+ग=र्ग	दुर्गम	दुर्गति	अनर्गल
र+घ=र्घ	अर्घ्य	दुर्घट	महार्घ्य
र+घ=र्घ	अर्घ	दुर्घट	महार्घ
र+ज=र्ज्ज	कर्ज्ज	आर्ज्जन	पुनर्ज्जात
र+ज=र्ज	कर्ज	आर्जन	पुनर्जात
र+झ=र्झ	झर्झरी	झर्झर	निर्झर
र+झ=र्झ	झर्झरी	झर्झर	निर्झर
र+ण=र्ण	पर्णकुटी	महार्णव	कर्णधार
र+ण=र्ण	पर्णकुटी	महार्णव	कर्णधार
र+थ=र्थ	अर्थहानि	गतार्थक	चतुर्थांश
र+थ=र्थ	अर्थहानि	गतार्थक	चतुर्थांश
र+प=र्प	कूर्पर	दर्पण	खर्पर
र+प=र्प	कूर्पर	दर्पण	खर्पर
र+व=र्व	निर्व्वल	दुर्व्वल	गर्व्व
र+व=र्व	निर्व्वल	दुर्व्वल	गर्व्व

व+भ=र्भ	गर्भकोष	दुर्भक्ष	चतुर्भुज
र+म=र्म	गर्मकोष	दुर्मक्ष	चतुर्मुज
र+य=र्य	दुर्य्योधन	तिर्यक	मर्य्यादा
र+य=र्य	दुर्य्योधन	तिर्यक	मर्य्यादा
व+ल=र्ल	दुर्ललित	दुर्लभ	वार्लि
र+ल=र्ल	दुर्ललित	दुर्लभ	वार्लि
व+श=र्श	अर्शः	दर्शक	आदर्श
र+श=र्श	अर्श	दर्शक	आदर्श
र+ष=र्ष	लोमहर्ष	महर्षि	वर्षण
र+ष=र्ष	लोमहर्ष	महर्षि	वर्षण
र+ह=र्ह	गर्हित	शास्त्राह	गार्हस्थ्य
र+ह=र्ह	गर्हित	शास्त्राह	गार्हस्थ्य

चौथा पाठ।

क+म=क्म	वक्मकार	रुक्मिणीकान्त
क+म=क्म	रुक्मकार	रुक्मिणीकान्त
ग+म=ग्म	युग्म	वाग्मी
ग+म=ग्म	युग्म	वाग्मी

नोट—याद रखना चाहिये कि बंगाली लोग "दुर्य्योधन" को दुर्जोधन और "मर्यादा" को "मर्जादा" बोलते हैं।

त+म=त्म	महात्मा	चिदात्मा
त+म=त्म	महात्मा	चिदात्मा
द+म=द्म	छद्मवेशी	पद्मिनी
द+म=द्म	छद्मवेशी	पद्मिनी
न+म=न्म	जन्मतिथि	मन्मथ
न+म=न्म	जन्मतिथि	मन्मथ
ल+म=ल्म	जलगुल्म	शाल्मली
ल+म=ल्म	जलगुल्म	शाल्मली
ष+म=ष्म	चक्षुष्मान	ऊष्मा
ष+म=ष्म	चक्षुष्मान	ऊष्मा
श+म=श्म	रश्मि	श्मशान
श+म=श्म	रश्मि	श्मशान
स+म=स्म	स्मृति	स्मरण
स+म=स्म	स्मृति	स्मरण
ह+म=ह्म	ब्राह्मण	ब्रह्मर्षि
ह+म=ह्म	ब्राह्मण	ब्रह्मर्षि

नोट—जब 'म' किसी दूसरे अक्षर के साथ मिला होता है तब बंगाली लोग बहुधा उसके उच्चारण के समय 'म' के स्थान में केवल अनुस्वार ही का उच्चारण करते हैं जैसे "आत्मा" का "आत्माँ" "पद्म" का "पद्मँ"।

पाँचवाँ पाठ।

क+ल=क्ल	क्लीव	क्लेश	क्लेद
क+ल=क्ल	क्लीव	क्लेश	क्लेद
ग+ल=ग्ल	ग्लानिकारक		ग्लास
प+ल=प्ल	प्लुत	प्लावन	विप्लव
प+ल=प्ल	प्लुत	प्लावन	विप्लव
म+ल=म्ल	अम्ल	म्लान	म्लेच्छ
म+ल=म्ल	अम्ल	म्लान	म्लेच्छ
ल+ल=ल्ल	मल्ल	मल्लिका	मल्लाव
ल+ल=ल्ल	मल्ल	मल्लिका	मल्लार
श+ल=श्ल	श्लाघा	श्लेष	श्लोक
श+ल=श्ल	श्लाघा	श्लेष	श्लोक

छठा पाठ।

क+व=क्व	क्वाथ	पक्वातिसार
क+व=क्व	क्वाथ	पक्वातिसार
ग+व=ग्व	ग्वाल	दिग्विजय
ग+व=ग्व	ग्वाल	दिग्विजय

ज्+व=ज्व	जटाज्वाल	ज्वर	ज्वलन
ज+व=ज्व	जटाज्वाल	ज्वर	ज्वलन
ट+व=ट्व	खट्वा	खट्वाङ्ग	
ट्+व=ट्व	खट्वा	खट्वाङ्ग	
त+व=त्व	महत्व	त्वरा	सत्वर
न+व=त्व	महत्व	त्वरा	सत्वर
द+व=द्व	द्वारपाल	अद्वितीय	द्वारा
द्+व=द्व	द्वारपाल	अद्वितीय	द्वारा
ध+व=ध्व	मोरध्वज	गरुडध्वज	ध्वंस
ध्+व=ध्व	मोरध्वज	गरुडध्वज	ध्वंस
श+व=श्व	विश्वासपात्र	श्वासरोग	निःश्वास
श्+व=श्व	विश्वासपात्र	श्वासरोग	निःश्वास
स+व=स्व	स्वरान्त	स्वादु	स्वर
स्+व=स्व	स्वरान्त	स्वादु	स्वर
ह+व=ह्व	जिह्वा	आह्वान	विह्वल
ह्+व=ह्व	जिह्वा	आह्वान	विह्वल

सातवाँ पाठ।

ष+ण=ष्ण	विष्णु	कृष्ण	जिष्णु
ष्+ण=ष्ण	विष्णु	कृष्ण	जिष्णु

ण+न=ण्ण	नग्न	नग्निका	दावाग्नि
ग+न=ग्न	मग्न	लग्निका	दावाग्नि
घ+न=घ्न	कृतघ्न	रोगघ्न	विघ्न
घ+न=घ्न	कृतघ्न	रोगघ्न	विघ्न
ट+न=ट्न	रट्न	यट्न	रट्नाकर
त+न=त्न	रत्न	यत्न, (जत्न)	रत्नाकर
न+न=न्न	अन्नप्राशन	छिन्नभिन्न	आच्छन्न
न+न=न्न	अन्नप्राशन	छिन्नभिन्न	आच्छन्न
ष+न=ष्ण	प्रश्न	प्रश्नवूती	
श+न=श्न	प्रश्न	प्रश्नदूती	

आठवाँ पाठ।

क+क=क्क	चक्की	मक्का	तूक्का
क+क=क्क	चक्की	मक्का	तुक्का
क+त=क्त	रक्त	तक्त	शक्ति
क+त=क्त	रक्त	तक्त	शक्ति

नोट—बंगाली लोग प्राय "ष्ण" का उच्चारण "ष्ट" करते है जैसे "कृष्ण" को "कृष्ट" "विष्णु" को बिष्टु कहते हैं। वे लोग "य" का उच्चारण "ज" की तरह करते हैं। जैसे, यमुना को जमुना और यमको जम कहते हैं।

क+ष=क्ष	तक्षक	दक्षिणा	क्षमा
क+ष=क्ष	तक्षक	दक्षिणा	क्षमा
ग+ध=ग्ध	दुग्ध	दग्ध	दग्धिका
ग+ध=ग्ध	दुग्ध	दग्ध	दग्धिका
ङ+क=ङ्क	अङ्क	मयङ्क	शङ्का
ङ+क=ङ्क	अङ्क	मयङ्क	शङ्का
ङ+ख=ङ्ख	शङ्ख	शङ्खिनी	पङ्ख
ङ+ख=ङ्ख	शङ्ख	शङ्खिनी	पङ्ख
ङ+ग=ङ्ग	मङ्गल	जङ्गल	मातङ्ग
ङ+ग=ङ्ग	मङ्गल	जङ्गल	मातङ्ग

नवाँ पाठ।

च+च=च्च	लुच्चा	चौवाच्चा	सच्चा
च+च=च्च	लुच्चा	चौवाच्चा	सच्चा
च+छ=च्छ	अच्छा	तुच्छ	स्वच्छ
च+छ=च्छ	अच्छा	तुच्छ	स्वच्छ
ज+ज=ज्ज	मज्जन	लज्जाशील	सज्जन
ज+ज=ज्ज	मज्जन	लज्जाशील	सज्जन
ज+ञ=ज्ञ	विज्ञता	विज्ञान	ज्ञाता
ज+ञ=ज्ञ	विज्ञता	विज्ञान	ज्ञाता

ब+द=ब्द	शब्द	अब्द	
ब+द=ब्द	शब्द	अब्द	
ब+ध=ब्ध	लब्ध	स्तब्ध	क्षुब्ध
प+प=प्प	टप्पा	छप्पर	
प+प=प्प	टप्पा	छप्पर	
म+प=म्प	लम्पट	सम्पद	अनुकम्प
म+प=म्प	लम्पट	सम्पद	अनुकम्प
ल+फ=ल्फ	गुल्फित	लिल्द	
म+फ=म्फ	गुम्फित	लिम्फ	
म+ब=म्ब	दिगम्बर	चुम्बक	तम्बूरा
म+ब=म्ब	दिगम्बर	चुम्बक	तम्बुरा
म+भ=म्भ	विश्मभर	गम्भीरता	
म+भ=म्भ	बिश्वम्भर	गम्भीरता	
ल+क=ल्क	शुक्र	मूल्क	कल्क
ल+क=ल्क	शुल्क	मुल्क	झल्क
ल+प=ल्प	अल्प	कल्प	गल्प
ल+प=ल्प	अल्प	कल्प	गल्प

बारहवाँ पाठ।

श+च=श्च	तत्पश्चात्	निश्चय
श+च=श्च	तत्पश्चात्	निश्चय

+গ=দ্গ	উদ্গাব	উদ্গীরণ	সদ্গতি
+গ=দ্	উদ্গার	উদ্গীরণ	সদ্গতি
+দ=দ্দ	উদ্দেশ্য	উদ্দাম	তদ্দণ্ডে
+দ=দ্	উদ্দেশ্য	উদ্দাম	তদ্দণ্ডে
+ধ=দ্ধ	রুদ্ধমান	উদ্ধার	শ্রাদ্ধ
+ঘ=দ্ধ	রুদ্ধমান	উদ্ধার	শ্রাদ্ধ
+ভ=দ্ভ	উদ্ভব	সদ্ভাব	উদ্ভিদ
+ভ=দ্	উদ্ভব	সদ্ভাব	উদ্ভিদ
+ভ=দ্	উদ্ভব	সদ্ভাব	উদ্ভিদ
+ত=ন্ত	দিগন্তর	অনন্তর	কান্তা
ন্+ত=ন্ত	দিগন্তর	অনন্তর	কান্তা

গ্যারহবাঁ পাঠ।

ন+থ=ন্থ	পন্থ	পান্থশালা	পন্থা
ন+থ=ন্থ	পন্থ	পান্থশালা	পন্থা
ন+দ=ন্দ	নন্দ	ক্রন্দ	ছন্দ
ন+দ=ন্দ	নন্দ	ক্রন্দ	ছন্দ
ন+ধ=ন্ধ	অন্ধ	দুর্গন্ধ	সন্ধি
ন+ধ=ন্ধ	অন্ধ	দুর্গন্ধ	সন্ধি
প+ত=প্ত	তৃপ্ত	সুপ্ত	গুপ্ত
ব+ত=ত	ক্ষত	ক্ষুব্ধ	গুপ্ত

ब+द=ब्द	शब्द	अब्द	
ब+द=ब्द	शब्द	अब्द	
ब+ध=ब्ध	लब्ध	स्तब्ध	क्षुब्ध
प+प=प्प	टप्पा	छप्पर	
प+प=प्प	टप्पा	छप्पर	
म+प=म्प	लम्पट	सम्पद	अनुकम्पा
म+प=म्प	लम्पट	सम्पद	अनुकम्पा
ल+फ=ल्फ	गुल्फित	लिल्फ	
म+फ=म्फ	गुम्फित	लिम्फ	
म+ब=म्ब	दिगम्बर	चुम्बक	तम्बूरा
म+ब=म्ब	दिगम्बर	चुम्बक	तम्बूरा
म+भ=म्भ	विश्वम्भर	गम्भीरता	
म+भ=म्भ	विश्वम्भर	गम्भीरता	
ल+क=ल्क	शुल्क	मुल्क	झल्क
ल+क=ल्क	शुल्क	मुल्क	झल्क
ल+प=ल्प	अल्प	कल्प	गल्प
ल+प=ल्प	अल्प	कल्प	गल्प

बारहवाँ पाठ।

श+च=श्च	तत्पश्चात्	निश्चय
श+च=श्च	तत्पश्चात्	निश्चय

ष+ट=ष्ट	जलकष्ट	तुष्टिकर	अष्टमी
ष+ट=ष्ट	जलकष्ट	तुष्टिकर	अष्टमी
ष+ठ=ष्ठ	पृष्ठ	चतुष्ठय	तपनेष्ठ
ष+ठ=ष्ठ	पृष्ठ	चतुष्टय	तपनेष्ठ
स+क=स्क	तस्कर	निस्क	
स+क=स्क	तस्कर	निस्क	

तेरहवां पाठ ।

क+ष+ण=क्ष्ण	तीक्ष्ण		
क+ष+ण=क्ष्ण	तीक्ष्ण		
क+ष+म=क्ष्म	लक्ष्मण		
क+ष+म=क्ष्म	लक्ष्मण		
ङ+क+ष=ङ्क्ष	आकाङ्क्षा		
ङ+क+ष=ङ्क्षा	आकाङ्क्षा		
ज+ज+व=ज्ज्व	जाज्वल्यमान		
ज+ज+व=ज्ज्व	जाज्वल्यमान		
त+त+र=त्र	पुत्रवधू	पुत्र	छात्र
त+त+र=त्र	पुत्रवधू	पुत्र	छात्र
त+त+व=त्व	तत्व	तत्वविद्	तत्वकारक
त+त+व=त्व	तत्त्व	तत्त्वविद्	तत्त्वकारक
न+त+र=न्त्र	तन्त्र	मन्त्र	यन्त्रणा
न+त+र=न्त्र	तन्त्र	मन्त्र	यन्त्रणा (जन्त्रणा

न+द+र=न्द्र	इन्द्र	चन्द्रकला	तन्द्रा
न+द+र=न्द्र	इन्द्र	चन्द्रकला	तन्द्रा
न+ध+य=न्ध्य	सन्ध्या	वन्ध्या	
न+ध+य=न्ध्य	सन्ध्या	वन्ध्या	
म+प+र=म्प्र	सम्प्रदान		
म+प+र=म्प्र	सम्प्रदान		
म+ब+र=म्ब्र	सम्ब्रम	सम्ब्रान्त	
म+भ+र=म्भ्र	सम्भ्रम	सम्भ्रान्त	
र+च+च=र्च्च	चर्च्चा	चर्च्चित	
र+च+च=र्च्च	चर्च्चा	चर्च्चित	
र+च+छ=र्च्छ	मूर्च्छितावस्था		
र+च+छ=र्च्छ	मूर्च्छितावस्था		
र+ज+ज=र्ज्ज	तर्ज्जनी	दुर्ज्जन	दुर्ज्जय
र+ज+ज=र्ज्ज	तर्ज्जनी	दुर्ज्जन	दुर्ज्जय

चौदहवाँ पाठ।

र+द+द=र्द्द	दुर्द्दशा	चतुर्द्दशी	
र+द+द=र्द्द	दुर्द्दशा	चतुर्द्दशी	
र+द+ध=र्द्ध	अर्द्धाशन	दुर्द्धर्ष	
र+द+ध=र्द्ध	अर्द्धाशन	दुर्द्धर	
र+म+म=र्म्म	चर्म्मकार	जातकर्म्म	दुर्म्मति
र+म+म=र्म्म	चर्म्मकार	जातकर्म्म	दुर्म्मति

र+ा+य=र्य्या	सूर्य्यावर्त्त	धैर्य्या	वीर्य्या	
र+य+य=र्य्य	सूर्य्यावर्त्त	धैर्य्य	वीर्य्य	
र+व+व=र्व्व	सर्व्व	खर्व्व	पूर्व्व	दुर्व्वल
र+ध+व=र्व्व	सर्व्व	खर्व्व	पूर्व्व	दुर्व्वल
र+श+व=र्श्व	पार्श्वभाग			
र+श+व=र्श्व	पार्श्वभाग,			
ष+ट+र=ष्ट्र	राष्ट्रीय सभा			
ष+ट+र=ष्ट्र	राष्ट्रीय सभा			
स+त+र=स्त्र	शास्त्र	स्त्री		
स+त+र=स्त्र	शास्त्र	स्त्री		

चौथा अध्याय।

स्वजन—रिश्तेदार।

परमेश्वर	परमेश्वर	परमेश्वर
मानुष	मानुष	मनुष्य
पिता	पिता	बाप
माता	माता	मा
भ्राता	भ्राता	भाई
काका	काका	चाचा
मेसो	मेसो	मौसा

পিসে	पिसे	फूफा
পুত্র	पुत्र	बेटा
বালক	बालक	बालक
কন্যা	कन्या	कन्या, लडकी
বালিকা	बालिका	बालिका
ভাগিনা	भागिना	भाञ्जा
ভাইপো	भाईपो	भतीजा
স্বামী	स्वामी	स्वामी
বাবা	बाबा	बाप
ঠাকুর দাদা	ठाकुर दादा	दादा
পিতামহ	पितामह	दादा, बाबा
মাতামহ	मातामह	नाना
জ্যেঠা	ज्येठा	ताऊ
স্ত্রীলোক, মেয়ে মানুষ	स्त्रीलोक, मेये मानुप	स्त्रियाँ
ভগিনী	भगिनी	बहिन
জ্যেঠী	ज्येठी	ताई
কাকী	काकी	काकी, चाची
মাসী	मासी	मौसी
পিসী	पिसी	फूफी, भूआ
ভাগিনী	भागिनी	भाञ्जी
ভাইঝী	भाइझी	भतीजी
স্ত্রী	स्त्री	पत्नी, बीबी

अवस्थानुसार मनुष्योंके नाम ।

শিশু	शिशु	शिशु, बच्चा
যুবা	जुवा	जवान
বৃদ্ধ, বুড়া	वृद्ध, बुढा	बूढा
পিতৃ-মাতৃহীন বালক		बिना मा-बापका लडका
অবিবাহিত লোক	अविवाहित लोक	कँवारा
মৃতদার	मृतदार	रँडुआ
কৃতদার	कृतदार	विवाहित
পুরুষ	पुरुष	पुरुष, मर्द
কুমারী	कुमारी	कुमारी
বিধবা	विधवा	विधवा, बेवा
টাক পড়া	टाक पडा	गञ्जा
খাঁদা	खाँदा	नक बैठा
নাক-কাটা	नाक काटा	नकटा
অন্ধ	अन्ध	अन्धा
কানা	काना	काना
কালা	काला	बहरा
তোতলা	तोतला	तोतला
খোঁড়া	खो डा	लँगडा
মোটা	मोटा	मोटा
কৃশ	कृश	दुबला

লম্বা	লम्बा	लम्बा
খোঁজা	खोजा	हिंजडा
বামন	वामन	बौना
সুন্দর	सुन्दर	सुन्दर
কুৎসিৎ	कुत्सित्	कुरूप
রুগ্ন	रुग्न	रोगी
সুস্থ	सुस्थ	आरोग्य
কালো	काली	काला
সন্তান	सन्तान	सन्तान
পোষ্যপুত্র	पोष्यपुत्र	गोदका बेटा
শুশ্রূষাকারিণী	शुश्रुषाकारिणी	शुश्रुषा करनेवाली
স্তন্যদায়িনী	स्तन्यदायिनी	स्तन पिलानेवाली
উপপতি	उपपति	उपपति, यार
জ্ঞাতি	ज्ञाति	जाति
কুটুম্বী	कुटुम्बी	कुटुम्बी
উত্তরাধিকারী	उत्तराधिकारी	वारिस
পূর্ব্ব পুরুষ	पूर्व्वपुरुष	पुरुखा
মাতা পিতা	माता पिता	मा बाप
অতিথী	अतिथि	अतिथि
নিমন্ত্রিত ব্যক্তি	निमन्त्रित व्यक्ति	मिहमान
বন্ধু	बन्धु	बन्धु, मित्र
শত্রু	शत्रु	शत्रु, दुश्मन

চাকর	चाकर	चाकर, नौकर
মহাজন	महाजन	महाजन
ধনদাতা	धनदाता	बौहरा
বিদেশী	विदेशी	परदेशी
ঠিকাদার	ठिकादार	ठेकेदार
প্রতিবেশী	प्रतिवेशी	पडौसी
অপরিচিত ব্যক্তি	अपरिचित व्यक्ति	अजनबी
জমিদার	जमिदार	जमींदार
প্রজা	प्रजा	किरायेदार
কৃতদাস	कृतदास	गुलाम
ছাত্র	छात्र	छात्र, विद्यार्थी
শিক্ষানবীশ	शिक्खानवीश	उम्मेदवार
শিষ্য	शिष्य	शिष्य, शागिद
শরীর	शरीर	बदन
মস্তক	मस्तक	मस्तक, सिर
অঙ্গ	अङ्ग	अङ्ग

অঙ্গ প্রত্যঙ্গ ।

মাথারখুলি	माथार खुलि	खोपडी
মুখমণ্ডল	मुखमण्डल	चेहरा
মুখগহ্বর	मुखगह्वर	मुँह
দাঁত	दाँत	दाँत

লোমকূপ	लोमकूप	रोमछिद्र
মাংস	मास	मास

पशु पक्षी और कीड़े मकोड़े ।

পশু	पशु	पशु, जानवर
সিংহ	सिंह	सिंह, शेर
সিংহী	सिंही	सिंहनी, शेरनी
অশ্ব	अश्व	घोडा
ঘোড়া	घोडा	घोडा
ঘোটকী, ঘুড়ী	घोटकी, घुडी	घोडी
ষাঁড	पाँड	साँड
গাভী	गाभी	गाय
ভেড়া	भेडा	भेडा, भेड
কুকুর	कुकुर	कुत्ता
কুকুরী	कुकुरी	कुतिया
ব্যাঘ্র	व्याघ्र	चीता
ব্যাঘ্রী	व्याघ्री	चीती
হস্তী	हस्ती	हाथी
হস্তিনী	हस्तिनी	हथनी

ময়ূর	मयूर	मोर
ময়ূরী	मयूरी	मोरनी
হংস	हस	हस
হংসী	हसी	हसनी
রাজহংস	राजहस	राजहस
কোকিল	कोकिल	कोयल
তোতাপক্ষী	तोतापक्षी	तोता
কাকাতুয়া	काकातुआ	काकातुआ
পায়রা	पायरा	कबूतर
বুলবুল্	बुल्बुल्	बुलबुल
ঘুঘু	घुघु	पण्डुकिया
সারস	सारस	सारस
বক	बक	बगुला
মোরগ	मोरग	मुर्गा
মুরগী	मुरगी	मुर्गी
কাক	काक	कव्वा
শকুনি	शकुनि	गिद्ध
চিল	चिल	चील
বাজ	बाज	बाज, शिकरा
মাছরাঙ্গা	माछराङ्गा	मछलीमार पक्षी
পেঁচ	पे चा	उल्लू
পঙ্ক	पङ्ख	पंख

চঞ্চু	चञ्चु	चोंच
ডানা	डाना	पर
ডিম্ব	डिम्ब	अण्डा
কীট	कीट	कीडा
পিপীলিকা	पिपीलिका	चींटी
উকুণ	उकुन	जूँ
নিকি	निकि	लीक
মাকড়সা	माकडसा	मकडी
গুটিপোকা	गुटीपोका	रेशमका कीडा
জোঁক	जोंऊ	जोंक
ছারপোকা	छारपोका	खटमल
গুবরেপোকা	गुवरेपोका	गुवरीला
সর্প	सर्प	सर्प, साँप
ঝিনুক	झिनुक	सीप
কচ্ছপ	कच्छप	कछुआ
শামুক	शामुक	घोंघा
শঙ্খ, শাঁখ	शङ्ख, शाँख	शङ्ख
কুম্ভীর	कुम्भीर	मगर, घडियाल
টিক্‌টিকি	टिक्‌टिकि	छिपकली
কেউটেসাপ	केउटेसाप	कालासाँप
কটকটে বেঙ	कटकटे-वेङ	मेंढक
বিছা	विछा	बिच्छू
কেঁচো	केंचो	केंचुआ

वृक्ष आदि ।

শাখা, ডাল	शाखा, डाल	शाख डाली
পত্র, পাত, পাতা	पत्र, पात, पाता	पत्र, पत्ता
কলি	कलि	कली
কুড়ি	कुड़ि	कली
গুঁড়ি	गुंटि	धड़
ছোলা	छोसा	छाल
ছোবড়া	छोबड़ा	छिलका
শাঁস	शाँस	गूदा
কণ্টক, কাঁটা	कण्टक, काँटा	काँटा
বীজ	बीज	बीज
মুকুল	मुकुल	फूल, कली
ফুল	फुल	फूल
অঙ্কুর	अङ्कुर	अङ्कुर
কাঠ	काठ	काठ, लकडी
রস	रस	रस
মূল	मूल	मूल, जड
আঁশ	आँश	रेशा, तार
বৃক্ষ	वृक्ख	वृक्ष, पेड
আম গাছ	आम गाछ	आमका पेड
তাল গাছ	ताल गाछ	ताडका पेड

খেজুর গাছ	খেজুর গাছ	खिजूरका पेड
আঙ্গুর গাছ	আঙ্গুর গাছ	अङ्गूरका पेड
নারিকেল গাছ	নারিকেল গাছ	नारियलका पेड
অশ্বত্থ	অশ্বত্থ	पीपलका पेड
গাব গাছ	গাব গাছ	सालका पेड
শিমূল গাছ	শিমূল গাছ	सेमलका पेड
সেগুন গাছ	সেগুন গাছ	सागवानका पेड
বেত্র গাছ	বেত্র গাছ	बेंतका पेड
ঝাউ গাছ	ঝাউ গাছ	झाउका पेड
পাট গাছ	পাট গাছ	पाटका पेड
শন গাছ	শন গাছ	सनका पेड
বটগাছ	বট গাছ	वडका पेड
বাঁশ গাছ	বাঁশ গাছ	बाँसका पेड
নীল	নীল	नील
ইক্ষু	ইক্ষু	ईख
কাঁঠাল গাছ	কাঁঠাল গাছ	कटहलका पेड
আতা গাছ	আতা গাছ	शरीफेका पेड
সুপারি গাছ	সুপারি গাছ	सुपारीका पेड
কলা গাছ	কলাগাছ	केलेका पेड
ছোট গাছ	ছোট গাছ	पौधा
চারা গাছ	চারা গাছ	पौधा
লতা	লতা	लता, बेल

अनाज ।

ণ্ড	शस्य	शस्य, अनाज
ান্য	धान्य	धान
ণউল	चाउल	चाँवल
ম	गम	गेहूँ
ব	जव	जौ
ন্যা	धन्या	धनिया
নিয়া	धनिया	धनिया
াল	दाल	दाल
য়দা	मयदा	मैदा
টর	मटर	मटर
ট্টা	भुट्टा	मक्का
ণা	छोला	चना
াগুদানা	साग्गुदाना	साबूदाना
রিষা	सरिषा	सरसों
শি	तिसि	तीसी, अलसी
ল	तिल	तिल
ভরেণ্ডা, রেড়ী	भेरेण्डा, रेडी	रेंडी
পাস্তদানা	पोस्तदाना	पोस्तके बीज

फल और मेवे ।

ফল	फल	फल
আম	आम	आम
জাম	जाम	जामुन
কাঁঠাল	काँठाल	कटहल
পিয়ারা	पियारा	अमरूद
নাশপাতি	नाशपाति	नाशपाती
রম্ভা	रम्भा	केला
লেবু	लेबु	नीबू
কমলা লেবু	कमला लेबु	नारङ्गी
দাড়িম	दाडिम	अनार
তাল	ताल	ताड
খেজুর	खेजुर	खजूर
কুল	कुल	बेर
কালজাম	कालजाम	काला जामुन
সুপারি	सुपारि	सुपारी
আনারস	आनारस	अनन्नास
নারিকেল	नारिकेल	नारियल
লিচু	लिचु	लीची
শসা	शसा	खीरा
তেঁতুল	तेंतुल	इमली

বুটী	ফুটী	फूट
তবমুজ	তরমুজ	तरबूज
খবমুজ	খরমুজ	खरबूजा
বাদাম	বাদাম	बादाम
পিস্তা	পিস্তা	पिस्ता
আঙ্গুর	আগুর	अङ्गूर
বিসমিস	কিসমিস	किशमिश
আখরোট	আখরোট	अखरोट
গোলাপ	গোলাপ	गुलाब
াঁদা	গাঁদা	गँदा
ুঁতি	জুঁতি	चमेली
ম্ম	পদ্ম	पद्म, कमल
ুরাফুল	ধুতুরাফুল	धतूरेकाफूल
াক সবজী	শাক সবজী	साग, तरकारी
াধা কপি	বাঁধা কপি	बन्दगोभी
লকপি	ফুলকপি	फूलगोभी
বগুন	বেগুন	बैंगन
হুন	রসুন	लहसन
লাণ্ড	পলাণ্ডু	प्याज
ালআলু	গোলআলু	आलू
াউ	লাউ	लौकी
লা	মূলা	मूली

मसाले।

মসলা	मसला	मसाले
জয়ত্রী	जयत्री	जावित्री
জিরা	जिरा	जीरा
হরিদ্রা	हरिद्रा	हल्दी
মৌরী	मौरी	सौंफ
জাফ্রান	जाफ्रान	केशर
কস্তুরী	कस्तुरी	कस्तूरी
লবঙ্গ	लवङ्ग	लौंग
কর্পূর	कर्पूर	कपूर
শুঁঠ	शुंठ	सोंठ
গোলমরিচ	गोलमरिच	गोलमिर्च
সরিসা	सरिसा	राई
লঙ্কা	लङ्का	लालमिर्च
আদা	आदा	अदरख
জায়ফল	जायफल	जायफल
এলাইচ	एलाइच	इलायची
তেজপাত	तेजपात	तेजपात
দারচিনি	दारचिनि	दालचीनी
পেঁপুল	पेंपुल	पीपर
কাবাবচিনি	काबाबचिनि	कबाबचीनी
খয়ের	खयेर	खैर, कत्था

खादय द्रव्य और बर्तन ।

खाद्य	खाद्य	भोजन
जल	जल	पानी, जल
भात	भात	भात
मद्य	मद्य	मद्य, शराब
रुटी	रुटी	रोटी
डाल	डाल	दाल
झोल	झोल	झोल, शोरवा
अम्बल, टक्	अम्बल, टक्	खट्टा, चटनी
माछ	माछ	मछली
डिम्ब	डिम्ब	अण्डा
मांस	मास	मास
पिष्टक	पिष्टक	टिकिया
दुग्ध	दुग्ध	दूध
साग	साग	साबू
माखन	माखन	मक्खन
छाना	छाना	छाना
दधि	दधि	दही
पनिर	पनिर	पनीर
सर	सर	मलाई
खीर	खीर	खीर, माया

লবণ	लवण	लवण, नमक
তৈল	तेल	तेल
সর্ষপ তৈল	सर्षप तेल	सरसोंका तेल
পাঁউরুটী	पाँउरुटी	पावरोटी
চিনি	चिनि	चीनी
মধু	मधु	शहद, मधु
মিছরী	मिछरी	मिश्री
বাতাসা	बातासा	बताशा
মিষ্টান্ন	मिष्टान्न	मिठाई
ঘি	घि	घी
ঘোল	घोल	माठा
চা	चा	चाय
কফি	कफि	काफी
পানীয়	पानीय	पीनेकी चीज
সরবত	सरबत	शर्बत
প্রাতঃভোজন	प्रात भोजन	कलेवा
মধ্যাহ্ন ভোজন	मध्याह्न भोजन	भोजन
রাত্রির আহার	रात्रिर आहार	ब्यालू
বনভোজন	वनभोजन	जङ्गलकीरसोई
জলযোগ	जलजोग	जलपान
ভোজ	भोज	दावत, भोज
বড ভোজ	बड भोज	बुडी दावत

রান্নাঘর	রান্নাঘর	रसोई
পাথরে কয়লা	पाथरे कयला	पत्थरका कोयला
জ্বালানী কাঠ	ज्वालानी काठ	जलानेकी लकडी
আগুণ	आगुण	आग
ধোঁয়া	धोँया	धूआँ
কাষ্ঠের কয়লা	काष्ठेर कयला	लडकीका कोयला
ছাই	छाई	राख
রাঁধুনি	राँधुनि	रसोइया
কড়াই	कडाई	कडाही
পাত্র	पात्र	पात्र, वर्तन
ঘড়া	घडा	घडा
বাসন	वासन	बासन
বাটি	वाटि	कटोरी
পেয়ালা	पेयाला	प्याला
গেলাস	गेलास	ग्लास
থালা	थाला	थाली
কলসী	कलसी	कलस
কুঁজো	कुँजो	कुआ, सुराही
চামচ	चामच	कलछी, चमची
বোতল	बोतल	बोवल
শিশি	शिशि	शीशी

कपड़े और ज़ेवर ।

পোষাক	पोषाक	पोशाक
অলঙ্কার	अलङ्कार	गहना
কাপড়	कापड	कपड़ा
চাদর	चादर	चद्दर
পাজামা	पाजामा	पायजामा
কোট	कोट	कोट
কামিজ	कामिज	कमीन
ঘাগরা	घागरा	घाघरा
চোগা	चोगा	चुगा
আস্তিন	आस्तिन	आस्तीन
কোমরবন্ধ	कोमरबन्ध	कमरबन्द
জেব	जेब	जेब
তোয়ালে	तोयाले	तौलिया
দস্তানা	दस्ताना	दस्ताना
টুপি	टुपि	
পাগড়ী	पागडी	
মলমল	मलमल	
ছিট-কাপড়	छिट-	

পশম	पशम	ऊन
রেশম	रेशम	रेशम
অস্তর	अस्तर	अस्तर
কঙ্কন	कङ्कन	कङ्कन
বোতাম	बोताम	बोताम, बटन
মোজা	मोजा	मोजा
শাল	शाल	शाल, दुशाला
রুমাল	रुमाल	रूमाल
আংটি	आटि	अँगूठी
হার	हार	हार, माला
ফিতা	फिता	फीता

घर और घरका सामान ।

বাড়ী	वाडी	घर
ইমারত বাড়ী	ईमारत वाडी	इमारत
বসতবাড়ী	वसतवाडी	रहनेका मकान
কুঠারী	कुठारी	कोठरी
ছাদ	छाद	छत
দরজা	दरजा	दरवाज़ा
চৌকাট	चौकाट	चौखट

জানালা	জানালা	খিড়কী
ছিটকিনি	ছিটকিনি	চিটখনী
নল	নল	নল
জলের কল	জলের কল	জল কল
পায়খানা	পায়খানা	পাখানা
বড়ঘর	বড়ঘর	বড়াঘর
শুইবার ঘর	শুইবার ঘর	সোনেকা ঘর
পড়িবার ঘর	পড়িবার ঘর	পঢ়নেকা ঘর
বৈঠকখানা	বৈঠকখানা	বৈঠক
বসিবার ঘর	বসিবার ঘর	বৈঠক
অভ্যর্থনা ঘর	অভ্যর্থনা ঘর	অভ্যর্থনা-ঘর
নৃত্যের ঘর	নৃত্যের ঘর	নাচ ঘর
আস্তাবল	আস্তাবল	অস্তবল
উঠান	উঠান	আঁগন
গোয়াল	গোয়াল	গায়োঁকাবাড়া
কব্জা	কব্জা	কব্জা
একতালা	একতালা	ইকমজিলা
দোতালা	দোতালা	দুমজিলা
বারাণ্ডা	বারাণ্ডা	বরণ্ডা
কুঁড়েঘর	কুঁড়েঘর	ঝোঁপড়ী
থাম	থাম	থম্মা, খম্মা
উনান	ঊনান	অঁগীঠী, চুল্হা

গোলাঘর	গोলাघर	खलिहान
ভাণ্ডার ঘর	भाण्डार-घर	भाण्डार, गोदाम
ইষ্টক	इष्टक	ईंट
টালি	टालि। मिट्टीकी पट्टियाँ,	खपरा
পাথর	पाथर	पत्थर
রংগ	रङ्ग	रङ्ग
আল্‌কাতরা	आल्कातरा	अलकतरा
খাট	खाट	खाट, चारपाई
তক্তাপোষ	तक्तापोष	पलग, चौकी
হাতপাখা	हातपाखा	हाथ पङ्खा
ছবি	छवि	तस्वीर
টানা পাখা	टाना पाखा	खींचनेका पङ्खा
বৈদ্যুতিক পাখা	वैद्युतिक पाखा	बिजलीका पङ्खा
আয়না	आयना	दर्पण, आईना
সিন্দুক	सिन्दूक	सन्दूक
লোহার সিন্দুক	लोहार सिन्दूक	लोहेकी पेटी
দেরাজ	देराज	दराज
টুল	टुल	तिपाई
বেঞ্চ	बेञ्च	बेञ्च
তোরঙ্গ	तोरङ्ग	ट्रङ्क, पेटी
বাজা ঘড়ী	बाजा-घडी	धर्म्म घडी
ট্যাঁকঘড়ী	ट्याँक घडी	जेब घडी

দোলনা	दोल्ना	पालना, झूला
লণ্ঠন	लण्ठन	लालटेन
দেওয়ালগিরি	देवालगिरि	दीवालगीरी
ঝাড	झाड	झाड
প্রদীপ	प्रदीप	चिराग, दीपक
সলতা	सल्ता	बत्ती
বাতী	बाती	मोमबत्ती
খিল	खिल	चिटखनी
শিকল	शिक्ल	साँकल, जञ्जीर
পেরেক	पेरेक	कील
ইস্কুপ	ईस्कूप	पेच, स्क्रू
কডি	कहि	कडी, लट्ठा
ধনা	धन्ना	कडी, धरन
মেজে	मेजे	फर्श
দেওযাল	देवाल	दीवार
সিঁডি	सिंडि	सीढी
তক্তা	तक्ता	तख्त
খুঁটি	खुँटि	खूँटी
ফটক	फटक	फाटक
কেদারা	केदारा	कुर्सी
মেজ	मेज्	मेज
বাক্স	वाक्स	सन्दूक

চূণ	चुण	चूना
বিলাতী মাটি	विलाती माटि	विलायती मिट्टी
বাক্সের কল	बाक्सेर कल	ताला
কুলুপ	कुलुप	ताला
চাবি	चाबि	चाभी, कुञ्जी
পর্দ্দা	पर्द्दा	पर्दा
কার্পেট	कार्पेट	दरी, शतरञ्जी
ঘটি	घटि	पानीकी घडिया
বাটী	बाटि	कटोरी
কড়া	कडा	कडाह्
জলের জালা	जलेर जाला	पानीका माट
কাঁচের বাসন	काँचेर बासन	काँचका बर्तन
চীনের বাসন	चीनेर बासन	चीनीका बर्तन
কেটলি	केट्‌लि	देगची
ঝাঁটা	झाँटा	झाड
ছাতা	छाता	छाता, छतरी
লাটিম	लाटिम	लट्टू
ছাঁক্‌নি	छाँक्‌नि	छन्ना
চালনী	चालनी	चलनी
জাঁতা	जाँता	चक्की
দিয়াশালাই	दियाशालाई	दियासलाई
পুত্তলিকা	पुत्तलिका	गुडिया

চিক্‌নী	चिरूनी	कघी
খেল্‌না	खेलना	खिलौना
ছড়ি	छड़ि	छड़ी
শাঁক	शाँक	शङ्ख
খড়ি	खड़ि	खड़िया
ছুরি	छुरि	छुरी, चाकू
কম্বল	कम्बल	कम्बल
লেপ	लेप	रजाई
তোশক	तोशक	तोशक
বালিশ	बालिश	तकिया
পাশবালিশ	पाशबालिश	गोल लम्बा तकिया
গদি	गदि	गद्दी
মসারি	मसारी	मछहरी
গামছা	गामछा	अगोछा
ঝুড়ি	झुड़ि	टोकरी
থলে	थले	थैला
কোচ	कोच	पलँग
বিছানার চাদর	बिछानार चादर	बिस्तरोंकी चद्दर
মোম্‌	मोम्	मोम
গালিচা	गालिचा	गलीचा
জীন	जीन	जीन
লাগাম	लागाम	लगाम

চাবুক	चाबुक	चाबुक
ভাঁড়	भाँड	हाँडी
ফাঁদ	फाँद	फन्दा

वस्त्र और जूते वगैरः ।

আটপৌরে কাপড়	आटपौरे कापड	हर समयके कपडे
ধোলাই করা কাপড়	धोलाइ करा कापड	धुले हुए कपडे
শীতকালের কাপড়	शीतकालेर कापड	जाडेके कपडे
সূতার কাপড়	सूतार कापड	सूती कपडा
রেশমী কাপড়	रेशमी कापड	रेशमी कपडा
খাদি কাপড়	खादि कापड	खद्दर कपडा
মোমের কাপড়	मोमेर कापड	मोमजामा
বনাত	बनात	बनात
ফ্লানেল্	फ्लानेल्	फलालेन
ক্যানবিস	क्यानविस	किरमिच
পকেট	पकेट	जेब
বগলি	बगलि	जेब
গলাসি	गलासि	कालर
পরিচ্ছদ	परिच्छद	पोशाक
কোরা কাপড়	कोरा कापड	कोरा कपडा

सादा कापड	सादा कापड	सफेद कपडा
घोम्टा	घोम्टा	घूँघट
गरम चादर	गरम चादर	लिहाफ
सूता	सूता	डोरा
सूच	सूच	सूई
चसमा	चसमा	चश्मा, ऐनक
घडिर चेन	घडिर चेन	घडीकी चेन
जूता	जूता	जूता
चटि जूता	चटि जूता	चपटा जूता

स्कूल और लिखने पढ़नेका सामान ।

विद्यालय	विद्यालय	विद्यालय
चतुष्पाठी	चतुष्पाठी	पाठशाला
शिक्षक	शिक्षक	शिक्षक
अध्यापक	अध्यापक	पढानेवाला
विश्वविद्यालय	विश्वविद्यालय	विश्वविद्यालय
प्रधान शिक्षक	प्रधान शिक्षक	प्रधान शिक्षक
अध्यक्ष	अध्यक्ष	अध्यक्ष
पाठार्थी	पाठार्थी	विद्यार्थी

শিক্ষার্থী	शिक्षार्थी	विद्यार्थी
ছাত্র	छात्र	छात्र
পাঠক	पाठक	पढनेवाला
পুস্তক	पुस्तक	पुस्तक
পাঠ্য পুস্তক	पाठ्य पुस्तक	पाठ्य पुस्तक
কাগজ	कागज	कागज
চুষীকাগজ	चुषीकागज	स्याही सोख
কলম	कलम	कलम
কালি	कालि	स्याही
দোয়াত	दोयात	दावात
পুরস্কার	पुरस्कार	पुरस्कार, इनाम
ফল	फल	फल, परिणाम
শ্রেণী	श्रेणी	दर्जा, श्रेणी
নম্বর	नम्बर	नम्बर
সাপ্তাহিক পরীক্ষা	साप्ताहिक परीक्षा	हफ्तेका इमतिहान
পাক্ষিক পরীক্ষা	पाक्षिक परीक्षा	पखवारेकी परीक्षा
মাসিক পরীক্ষা	मासिक परीक्षा	माहवाही इमतिहान
দ্বৈমাসিক পরীক্ষা	द्वैमासिक परीक्षा	दुमाही इमतिहान
ত্রৈমাসিক পরীক্ষা	त्रैमासिक परीक्षा	तिमाही इमतिहान
বার্ষিক পরীক্ষা	वार्षिक परीक्षा	सालाना इमतिहान
উচ্চশ্রেণীতে উঠা	उच्चश्रेणीते उठा	दर्जा चढाना
পুস্তকাগার	पुस्तकागार	पुस्तकालय

খেলা	খেলা	खेल
দৌড়	দৌড়	दौड़
ব্যায়াম	ব্যায়াম	व्यायाम, कसरत
স্কুলের বেতন	স্কুলের বেতন	मदरसेकी फ़ीस
জরিমানা	জরিমানা	जुर्माना
ভুল	ভুল	गलती
শাস্তি	শাস্তি	सज़ा
বিদায়	বিদায়	बिदा, छुट्टी
ছুটীর দিন	ছুটীর দিন	छुट्टीका दिन
বেহারা	বেহারা	बेहरा
কেরাণী	কেরাণী	लेखक
গ্রন্থকার	গ্রন্থকার	ग्रन्थकार
চিঠির কাগজ	চিঠির কাগজ	चिट्ठीका कागज़
চিঠি	চিঠি	चिट्ठी
সংবাদ পত্র	সবাদ পত্র	समाचार पत्र
চিঠির খাম	চিঠির খাম	लिफाफा
ছত্র	ছত্র	पंक्ति, लाइन
মলাট	মলাট	कवर
গদ্য	গদ্য	गद्य
পদ্য	পদ্য	पद्य
ব্যাকরণ	ব্যাকরণ	व्याकरण
সাহিত্য	সাহিত্য	साहित्य

ভাষা	भाषा	भाषा
ইতিহাস	इतिहास	इतिहास
ভূগোল	भूगोल	भूगोल
প্রাকৃতিক ভূগোল	प्राकृतिक भूगोल	प्राकृतिक भूगोल
ভূতত্ত্ব বিদ্যা	भूतत्त्व विद्या	भूतत्त्व विद्या
জ্যোতিষ শাস্ত্র	ज्योतिषशास्त्र	ज्योतिष शास्त्र
আলোক চিত্রবিদ্যা	आलोक चित्रविद्या	फोटोग्राफी
সঙ্গীত বিদ্যা	सगीत विद्या	संगीत विद्या
নাটক	नाटक	नाटक
পাটীগণিত	पाटीगणित	अङ्कगणित
বীজগণিত	बीजगणित	बीजगणित
দর্শনশাস্ত্র	दर्शनशास्त्र	दर्शनशास्त्र
মনোবিজ্ঞান	मनोविज्ञान	मनोविज्ञान
স্মৃতি	स्मृति	स्मृति, याद
উদ্ভিদ্ বিদ্যা	उद्भिद् विद्या	वनस्पति विद्या
যান্ত্রাষিক পরীক্ষা	यान्त्रापिक परीक्षा	छमाही
		इमतिहान

রোজগারী লোগ ।

উকীল	উকील	वकील
কৌন্সিলি	कौन्सिलि	बडा वकील
কৃষক	कृषक	कृषक, किसान
ডাক্তার	डाक्तार	डाक्टर
মহাজন	महाजन	महाजन
চিকিৎসক	चिकित्सक	चिकित्सक, वैद्य
নাপিত	नापित	नाई
ধীবর	धीवर	धीवर, मछुवा
বারিষ্টার	बारिष्टार	बैरिष्टर
জেলে	जेले	मछुआ
ভিক্ষুক	भिक्षुक	भिखारी
বাগানের মালী	बागानेर माली	बागका माली
কামার	कामार	लुहार
স্বর্ণকার	स्वर्णकार	सुनार
মাঝি	माझि	माँझी, मल्लाह
স্যাকরা	स्याकरा	सुनार
দপ্তরি	दप्तरि	जिल्दसाज
মুদী	मुदी	पसारी
পুস্তক বিক্রেতা	पुस्तक विक्रेता	किताववाला
সহিস	साहस	साईस

দালাল	দালাল	দলাল
ফিরিওয়ালা	फिरिवाला	फेरीवाला
কসাই	कसाई	कसाई
বিচারকর্ত্তা	बिचारकर्त्ता	विचारक, जज
সূত্রধর, সুথার	सूत्रधर, सुथार	बढई
মজুর	मजुर	मजदूर
পাহারাদার	पाहारादार	पुलिसका सिपाही
আইন ব্যবসায়ী	आइन व्यवसायी	कानूनी पेशेवाला
জুতা মেরামতকারী	जूता मेरामतकारी	मोची
ফৌজদারী হাকিম	फौजदारी हाकिम	मजिष्ट्रेट
মুচী	मुची	मोची
রাজমন্ত্রী	राजमन्त्री	राज मन्त्री
রাঁধুনী	रांधुनी	रसोइया
সওদাগর	सओदागर	सौदागर
রাখাল	राखाल	चरवाहा
গোয়ালা	गोयाला	ग्वाला, दूधवाला
দোকানদার	दोकानदार	दूकानदार
ধাত্রী	धात्री	धात्री, दाई
সৈন্য	सैन्य	सिपाही
কলু	कलु	तेली
যোদ্ধা	योद्धा	योधा
চশমা বিক্রেতা	चशमा बिक्रेता	चश्मा-बेचनेवाला

জুতার বুরুষকারী	जूतार बुरुषकारी	जूता ब्रुशकरनेवाला
চাষা	चाषा	किसान
পণ্ডিত	पण्डित	पण्डित
পেযাদা	पेयादा	प्यादा
কাঁসারী	काँसारी	कसेरा
মুটে	मुटे	मुटिया
পুরোহিত	पुरोहित	प्रोहित
জমিদাব	जमिदार	जमीन्दार
পাঠক	पाठक	पढनेवाला
প্রজা	प्रजा	प्रजा
হাতুরে ডাক্তার	हातुरे डाक्तार	नकली वैद्य
বাযত	रायत	रैयत
দস্যু	दस्यु	लुटेरा
ভাডাটীযা	भाडाटीया	किरायेदार
কবি	कवि	कवि
ডাকাত	डाकात	डाकू
ব্যবসাদার	व्यवसादार	व्यौपारी
নাবিক	नाविक	मल्लाह
ধোপা	धोपा	धोबी
মেষপালক	मेषपालक	गडरिया
তাঁতি	ताँति	जुलाहा

समयसूचक शब्द ।

दिन	दिन	दिन
मास	मास	महीना, मास
सप्ताह	सप्ताह	सप्ताह, हफ्ता
वत्सर	वत्सर	वर्ष
पक्ष	पक्ष	पक्ष, पखवारा
शताब्दी	शताब्दी	शताब्दी
युग	जुग	युग, समय
सूर्य्योदय काल	सूर्जोदय काल	सूर्य्योदय काल
प्रातःकाल	प्रात काल	प्रात काल
पूर्व्वाह्ण	पूर्व्वाह्ण	दोपहर पहले
मध्याह्नकाल	मध्याह्नकाल	मध्याह्नकाल
दुपूरवेला	दुपुरवेला	दोपहरी
अपराह्ण	अपराह्ण	दोपहरके पीछे
गोधूलि	गोधूलि	गोधूलि समय
सूर्य्यास्त	सूर्जास्त	सूर्य्यास्त
मध्यरात्रि	मध्यरात्रि	आधीरात
निशीथ समय	निशीथ समय	मध्यरात्रि
मुहूर्त्त	मुहूर्त्त	मुहूर्त्त, पल
घण्टा	घण्टा	घण्टा
आज	आज	आज

আজ রাত্রি	आज रात्रि	आजरात
গতকল্য	गतकल्य	गयाहुआ-कल
আগামী কল্য	आगामी कल्य	आनेवाला कल

सप्ताहके दिन और ऋतुएं।

রবিবার	रविवार	रविवार
সোমবার	सोमवार	सोमवार
মঙ্গলবার	मङ्गलवार	मङ्गलवार
বুধবার	बुधवार	बुधवार
বৃহস্পতিবার	बृहस्पतिवार	बृहस्पतिवार
শুক্রবার	शुक्रवार	शुक्रवार
শনিবার	शनिवार	शनिवार
ঋতু	ऋतु	ऋतु, मौसम
গ্রীষ্মকাল	ग्रीष्मकाल	गरमीका मौसम
বর্ষাকাল	वर्षाकाल	वर्षाकाल
শরৎকাল	शरत्काल	शरत्काल
হেমন্তকাল	हेमन्तकाल	हेमन्तकाल
শীতকাল	शीतकाल	शीतकाल
বসন্তকাল	वसन्तकाल	वसन्त ऋतु

नोट—बँगाली लोग बृहस्पतिवारको "लखीवार" और "गुरुवार" भी बोलते हैं।

अनित्य पदार्थ ।

[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]

दिशाएं ।

[illegible]	उत्तरादिक	उत्तर दिशा
[illegible]	दक्षिणादिक	दक्षिण दिशा

প্রমাণ	প্রমাণ	शहादत
নালিস	নালিস	नालिश
খৎ	खत्	दस्तावेज
পাট্টা	पाट्टा	पट्टा
জবানবন্দী	जबानबन्दी	जबानबन्दी
শপথ	शपथ	शपथ, कसम
গ্রেপ্তারি পরোয়ানা	ग्रेप्तारि परोवाना	गिरफतारीका परवाना।
মুচলিখা	मुचलिखा	मुचलका
নিষ্পত্তি	निष्पत्ति	फैसला
খালাস	खालास	रिहाई
পুনর্ব্বিচার	पुनर्व्विचार	नजरसानी
নথা	नथी	नत्थी
আমমোক্তার-নামা	आममोक्तारनामा	आममुख्तारनामा
দলিল	दलिल	दलील
শুনানি	शुनानि	सुनवाई
নীলাম	नीलाम	नीलाम

संज्ञाविशेषण पद।

লাল	लाल	लाल
কাল	काल	काला

মূক	मूक	गूंगा
বোবা	बोवा	गूँगा
দীর্ঘাকার	दीर्घाकार	लम्बा
বেঁটে	बेंटे	बौना
খর্ব্বাকার	खर्व्वाकार	बौना
বিশ্রী	बिश्री	कुरूप
কুৎসিৎ	कुत्सित्	भद्दा
প্রবল	प्रबल	तेज, जोरावर
গভীর	गभीर	गहरा
উচ্চ	उच्च	ऊँचा
নিম্ন	निम्न	नीचा
গরম	गरम	गरम
শীতল	शीतल	शीतल
ঠাণ্ডা	ठाण्डा	ठण्डा
সুমিষ্ট	सुमिष्ट	मीठा
সুমধুর	सुमधुर	मीठा
দ্রুতগামী	द्रुतगामी	तेज चलनेवाला
ভয়ানক	भयानक	भयानक
সংকীর্ণ	संकीर्ण	तङ्ग
বিস্তৃত	बिस्तृत	चौडा
উপস্থিত	उपस्थित	मौजूद, हाजिर
অনুপস্থিত	अनुपस्थित	नामौजूद

জীবিত	জীवित	जिन्दा
মৃত	मृत	मृत, मुर्दा
প্রফুল্ল	प्रफुल्ल	खुश
গম্ভীর	गम्भीर	गम्भीर
লজ্জাশীল	लज्जाशील	शरमीला
লাজুক	लाजुक	लजीला
শিষ্টাচারী	शिष्टाचारी	शिष्टाचारी
অশিষ্ট	अशिष्ट	गँवार
সাবধান	सावधान	सावधान
অসাবধান	असावधान	गाफिल
বিশ্বাসী	विश्वासी	विश्वासी
বিশ্বাসঘাতক	विश्वासघातक	विश्वासघातक
গৃহপালিত	गृहपालित	घरेलू
বে আদব	बे आदब	बे-अदब
খিট খিটে	खिट्खिटे	चिरचिरा
নিরুপায়	निरुपाय	नि सहाय
কৃতজ্ঞ	कृतज्ञ	एहसानमन्द
কশা	कशा	कसा हुआ
ঢিলে	ढिले	ढीला
অল্প	अल्प	अल्प, थोडा
যথেষ্ট	जथेष्ट	यथेष्ट, काफी
সমুদয়	समुदय	तमाम

প্রত্যেক	प्रत्येक	प्रत्येक, हरेक
শুষ্ক	शुष्क	सूखा
সত্য	सत्य	सच
মিথ্যা	मिथ्या	झूठ
গোল	गोल	गोल
সোনার	सोनार	सोनेका
রূপার	रूपार	चाँदीका
চতুষ্কোণ	चतुष्कोण	चौकोण
দৈনিক	दैनिक	दैनिज, रोजाना
রাত্রিকালীন	रात्रिकालीन	रातका
সাপ্তাহিক	साप्ताहिक	साप्ताहिक
সপ্তাহে দুইবার	सप्ताहे दुइवार	सप्ताहमें दो बार
পাক্ষিক	पाक्षिक	पाक्षिक
মাসিক	मासिक	मासिक
দ্বৈমাসিক	द्वै मासिक	द्वैमासिक
ত্রৈমাসিক	त्रैमासिक	त्रैमासिक
বাৎসরিক	वात्सरिक	सालाना
বার্ষিক	वार्षिक	वार्षिक
স্থানীয়	स्थानीय	स्थानीय
অনন্তকাল স্থায়ী	अनन्तकालस्थायी	अनन्तकालस्थायी
সৎ	सत्	ईमान्दार
একটা	एकटा	एक

সর্ব্বনাম শব্দ ।

আমি	আমি	मैं
তুই	तुइ	तू
আপনি	आपनि	आप
তুমি	तुमि	तुम
আমরা	आमरा	हम
তোমরা	तोमरा	तुम लोग
আপনারা	आपनारा	आपलोग
তিনি	तिनि	वह
সে	से	वह
ইহা	इहा	यह
তাহারা	ताहारा	वे
তাঁহারা	ताँहारा	वे
আমার	आमार	मेरा
আপনার	आपनार	आपका
তোর	तोर	तेरा
তাহার	ताहार	उसका
তাঁহার	ताँहार	उसका
আমাদিগের	आमादिगेर	हमारा
তোমার	तोमार	तुम्हारा
তোমাদিগের	तोमादिगेर	तुम्हारा

गुण और अवसथ वाचक।

विशेष्य शब्द।

দয়া	दया	दया
কৃপা	कृपा	कृपा
উদারতা	उदारता	उदारता
আশা	आशा	आशा
ভয়	भय	भय, डर
দুঃখ	दु ख	दु ख
ক্রোধ	क्रोध	क्रोध
হিংসা	हिंसा	हिंसा
গর্ব্ব	गर्व्व	गर्व्व, घमण्ड
সহানুভূতি	सहानुभूति	सहानुभूति
শ্রদ্ধা	श्रद्धा	श्रद्धा
বন্ধুতা	बन्धुना	मित्रता
সততা	सतना	ईमानदारी
আগ্রহ	आग्रह	आग्रह
সাহস	साहस	साहस
ধৈর্য্য	धैर्ज	धैर्य्य
নিষ্ঠুরতা	निष्ठुरता	निष्ठुरता
উচ্চাভিলাষ	उच्चामिलाष	उच्चामिलाष

কোন্	কোন্	कौनसा
কি	কি	क्या
কাহারা	কাহারা	किनका
কে কে	কে কে	कौन कौन
কাহাদিগের	কাহাদিগের	किनका
কাহাদিগকে	কাহাদিগকে	किनको
আমি নিজে	আমি নিজে	मैं खुद
তুমি নিজে	তুমি নিজে	तुम खुद
তিনি নিজে	তিনি নিজে	वह खुद
সে নিজে	সে নিজে	वह खुद
আমরা নিজে	আমরা নিজে	हम खुद
তোমরা নিজে	তোমরা নিজে	तुम खुद
তাহারা নিজে	তাহারা নিজে	वे खुद

গ্রন্থকীট	গ্রন্থকীট	কিতাব কা কীড়া
তীরন্দাজ	তীরন্দাজ	তীরন্দাজ
সহাধ্যায়ী	সহাধ্যায়ী	সহপাঠী
শস্যক্ষেত্র	শস্যক্ষেত্র	অনাজকা খেত
যুবরাজ	যুবরাজ	যুবরাজ
দিবা স্বপ্ন	দিবা-স্বপ্ন	দিনকা সুপনা
কর্ণাভরণ	কর্ণাভরণ	কানকা গহনা
সান্ধ্যভ্রমণ	সান্ধ্যভ্রমণ	শাম কী সৈর
স্ত্রী শিক্ষা	স্ত্রী শিক্ষা	স্ত্রী-শিক্ষা
চলনপথ	চলনপথ	চলনে কী রাহ
পদচিহ্ন	পদচিহ্ন	পদচিহ্ন
জ্বালানী কাঠ	জ্বালানীকাষ্ঠ	জলানেকী লকড়ী
স্বর্ণরেণু	স্বর্ণরেণু	স্বর্ণকী ধাক
স্বর্ণ খনি	স্বর্ণ-খনি	সোনে কী খান
ঘোড় দৌড়	ঘোড় দৌড়	ঘুড়দৌড়
আলোকস্তম্ভ	আলোকস্তম্ভ	রোশনীকা মীনার
বাজার দর	বাজার দর	বাজার ভাব
জ্যোৎস্না	জ্যোত্স্না	চাঁদনী
সংবাদপত্র বিক্রয়কারী বালক	সবাদপত্র বিক্রয়কারী বালক	সবাদপত্র বেচনেবালা লড়কা
সংবাদপত্র	সবাদপত্র	অখবার
ইন্দ্রধনু	ইন্দ্রধনু	ইন্দ্রধনুষ

পাবগতা	পারগতা	লিয়াকত
অমিতব্যয	অমিতব্যয়	ফিজুলখর্চ
ক্ষিপ্রতা	ক্ষিপ্রতা	ফুরতী
নিস্তব্ধতা	নিস্তব্ধতা	খামোশী
উপকারিতা	উপকারিতা	উপকারিতা
আঘ্রাণ	আঘ্রাণ	গন্ধ
অধ্যবসায়	অধ্যবসায়	অধ্যবসায়
দুষ্টামি	দুষ্টামি	দুষ্টতা
কৌতুহল	কৌতুহল	কৌতুহল
ভক্তি	ভক্তি	ভক্তি
গোলমাল	গোলমাল	শোর, হল্লা

संयुक्त शब्द ।

পশ্চাদ্‌ভূমি	পশ্চাদ্‌ভূমি	পশ্চাদ্‌ভূমি
গুপ্তসিঁড়ি	গুপ্তসিঁড়ি	গুপ্তসীঢ়ী
স্নানাগার	স্নানাগার	স্নান-ঘর
যুদ্ধক্ষেত্র	যুদ্ধক্ষেত্র	যুদ্ধক্ষেত্র
শয়নকাল	শয়নকাল	সোনেকা সময়
জন্মদিন	জন্মদিন	জন্মদিন
জন্মগত-সত্ব	জন্মগত সত্ব	পৈদায়শী হক

গ্রন্থকীট	গ্রন্থকীট	किताब का कीडा
তীরন্দাজ	तीरन्दाज	तीरन्दाज
সহাধ্যায়ী	सहाध्यायी	सहपाठी
শস্যক্ষেত্র	शस्यक्षेत्र	अनाजका खेत
যুবরাজ	युवराज	युवराज
দিবা স্বপ্ন	दिवा-स्वप्न	दिनका सुपना
কর্ণাভরণ	कर्णाभरण	कानका गहना
সান্ধ্যভ্রমণ	सान्ध्यभ्रमण	शाम की सैर
স্ত্রী শিক্ষা	स्त्री शिक्षा	स्त्री-शिक्षा
চলনপথ	चलनपथ	चलने की राह
পদচিহ্ন	पदचिह्न	पदचिह्न
জ্বালানী কাষ্ঠ	ज्वालानीकाष्ठ	जलानेकी लकडी
স্বর্ণরেণু	स्वर्णरेणु	स्वर्णकी खाक
স্বর্ণ খনি	स्वर्ण-खनि	सोने की खान
ঘোড দৌড	घोड-दौड	घुडदौड
আলোকস্তম্ভ	आलोकस्तम्भ	रोशनीका मीनार
বাজার দর	बाजार दर	बाजार भाव
জ্যোৎস্না	ज्योत्स्ना	चाँदनी
সংবাদপত্র বিক্রয়কারী বালক	सवादपत्र विक्रयकारी बालक	संवादपत्र बेचनेवाला लडका
সংবাদপত্র	सवादपत्र	अखबार
ইন্দ্রধনু	इन्द्रधनु	इन्द्रधनुष

গোলাপ-জল	গোলাপ-জল	গুলাবজল
সামুদ্রিক পক্ষী	সামুদ্রিকপক্ষী	সমুন্দরী চিড়িয়া
সিন্ধুঘোটক	সিন্ধুঘোটক	সমুন্দরী ঘোড়া
নাবিক বৃত্তি	নাবিক বৃত্তি	নাবিক বৃত্তি
সমুদ্রজ উদ্ভিদ্	সমুদ্রজ উদ্ভিদ	সমুদ্রী পৌধা
আত্মত্যাগ	আত্মত্যাগ	আত্মত্যাগ
সুরাবণিক	সুরাবণিক	কলার
শীতাবাস	শীতাবাস	শীতকালমেঁ রহনেকাঘর
মোমবাতী	মোমবাতী	মোমবত্তী
শয্যাশায়ী	শয্যাশায়ী	পলঙ্গপর সুতা
রক্ত পিপাসু	রক্ত পিপাসু	খুনকা প্যাসা
ঠিকানাহীন পত্র	ঠিকানাহীন পত্র	বেপতেকী চিট্ঠী
দুর্ভিক্ষপীড়িত	দুর্ভিক্ষপীড়িত	অকালকে মারে
ধনগর্ব্বিত	ধনগর্ব্বিত	ধনগর্ব্বিত
বজ্রাহত	বজ্রাহত	বিজলীকা মারা হুআ
পুস্তকের দোকান	পুস্তকের দোকান	পুস্তককী দোকান
কয়লার খনি	কয়লার খনি	কোয়লেকী খান
চক্ষের লোম	চক্ষের লোম	আঁখকে বাল
চক্ষের পাতা	চক্ষের পাতা	পলক
গ্যাসের আলো	গ্যাসের আলো	গৈসকী রোশনী
কাচের জিনিষ	কাচের জিনিষ	কাঁচকী চীজ

হাতেবাজাইবার ঘণ্টা, হাতেবাজাইবার ঘণ্টা হাথসেবজানেকাঘটা

৫ চালাইবার	হাতে চালাইবার	হাথसे चलानेका
তাঁত	তাঁত	তাঁত
ডার চাবুক	ঘোড়ার চাবুক	घोड़ेकी चाबुक
টের কল	পাটের কল	पाटकी कल
গজের কল	কাগজের কল	कागजकी कल
াড দৌড়ের ঘোড়া	ঘোড়-দৌড়ের ঘোড়া	घुड़दौड़का घोड़ा
লের ছাত্র	স্কুলের ছাত্র	स्कूलका लड़का
লের বেতন	স্কুলের বেতন	स्कूलकी तलब
লের শিক্ষক	স্কুলের শিক্ষক	स्कूलका उस्ताद
দ্ধের যুদ্ধ	সমুদ্রের যুদ্ধ	समन्दरी लड़ाई
দ্রের জল	সমুদ্রের জল	समुद्रका पानी
পার বাটি	রূপার বাটি	चाँदीकी कटोरी
ুদ্ধের ঘোড়া	যুদ্ধের ঘোড়া	लड़ाईका घोड़ा
রক্তের ন্যায় লাল	রক্তের ন্যায় লাল	खूनकी तरह सुर्ख
াটির পাত্র	মাটির পাত্র	मिट्टीका बरतन
লোহার দ্রব্যাদি	লোহার দ্রব্যাদি	लोहेका सामान
আল্‌কাতরার ন্যায়	আলকাতরার ন্যায়	अलकतरेकी भाँति
আকাশের ন্যায় নীল	আকাশের ন্যায় নীল	आकाशके समान नीला
ঘাসের মত সবুজ	ঘাসের মত সবুজ	घासके समान सब्ज
ধোপার ইস্ত্রী	ধোপার ইস্ত্রী	धोबीकी इस्त्री

ক্রিয়াপদ ।

শোষণ করা	सोखना
জিজ্ঞাসা করা	पूछना
আরম্ভ করা	आरम्भ करना
বন্ধন করা (বাঁধা)	बाँधना
ধার কবা	उधार लेना
ভঙ্গ করা (ভাঙ্গা)	तोडना
আনাযন কবা	लाना
ক্রয কবা (কেনা)	खरीदना
আহ্বান করা (ডাকা)	पुकारना
ধাবণ করা (ধরা)	पकडना
প্রতারণা করা	धोखा देना
কর্ত্তন কবা (কাটা)	काटना
কবা	करना
উপার্জ্জন করা	कमाना
আহার কবা (খাওযা)	खाना
সুখভোগ কবা	सुखभोग करना
অনুমান করা	अनुमान करना
দান করা (দেওযা)	देना
অধিকার কবা (থাকা)	रखना
ক্ষতি কবা	नुकसान करना

ঘৃণা করা	घृणा करना
সাহায্য করা	सहायता करना
আঘাত করা	चोट लगाना
উত্তোলন করা	उठाना, चढाना
প্রজ্জ্বলিত করা	आग लगाना, जलाना
অগ্রাহ্য করা	न मानना
কল্পনা করা	कल्पना करना, विचारना
কারাবদ্ধ করা	कैद करना
যোগ করা	जोडना मिलाना
অপমান করা	अपमान करना
বিপর্য্যস্ত করা (উলটান)	उलटना, औंधा करना
নিমন্ত্রণ করা	निमन्त्रण करना, बुलाना
সমর্থন করা	समर्थन करना,सही साबित करना
রক্ষা করা (রাখা)	रक्षा करना, रखना
পদাঘাত করা (লাথিমারা)	लात मारना
নিহত করা (মারিয়া ফেলা)	मार डालना
বোধগম্য করা (জানা)	जानना
ধার দেওয়া	उधार देना
উত্তোলন করা (তোলা)	उठाना
পরিচালন করা	रास्ता दिखाना, लेजाना
লেহন করা (চাটা)	चाटना
পছন্দ করা	पसन्द करना

সংযুক্ত করা	জোডना, मिलाना
নষ্ট করা	खोना
প্রীতি করা (ভালবাসা)	प्रेम करना
অবনত করা	नीचा करना
নির্ম্মাণ করা	बनाना
বন্দোবস্ত করা	बन्दोवस्त करना
খণ্ড খণ্ড করা	टुकडे टुकडे करना
উর্ব্বরা করা (জমীতে সার দেওয়া)	खाद देना
লক্ষ করা	लक्ष करना
বিবাহ করা	विवाह करना
পরিমাণ করা	परिमाण करना, तौलना
দ্রব করা (গলান)	गलाना
অবিশ্বাস করা	अविश्वास करना
বিপথে চালিত করা	बहकाना
অস্থানে স্থাপন করা	और को और जगह रखना
ভুল মুদ্রণ করা (ভুল ছাপ)	गजल छापना
কু-শাসন করা	अन्धेर करना, बुरीतरह पेश आ
অপব্যবহার করা	बुरी तरह काम में लाना
লাঘব করা	घटाना, कम करना
ঘাস কর্ত্তন করা (ঘাস কাটা)	घास काटना
গুণ করা	गुणा करना
খুন করা (হত্যা করা)	खून करना

নাম করা	নাম লেনা
সংকীর্ণ করা	তঙ্গ করনা
হস্তান্তর করা	হস্তান্তর করনা
নামোল্লেখ করা	নাম লেনা
নক করা (টুকে রাখা)	নোট করনা, টাঁক লেনা
অবগত করা	প্রকাশ করনা, মালুম করনা
আজ্ঞাপালন করা	আজ্ঞাপালন করনা
মুছিয়া ফেলা	মিটানা, পোঁছনা
প্রতিরোধ করা (বাধা দেওয়া)	রোকনা
এষ্টিনি করা	এবজী করনা
অনুল্লেখ করা (বাদ দেওয়া)	ছোড়না
প্রকাশ করা (খুলিয়া দেওয়া)	খোলনা, প্রকাশ করনা
বিবেচনা করা	বিবেচনা করনা, বিচার করনা
উৎপীড়ন করা	দখানা জুলম করনা
আদেশ করা	হুকম দেনা
বল প্রয়োগ করা	জিয়াদতী করনা, জবরদস্তী করনা
অতিক্রম করা	পীছে ছোড়না, লঙ্ঘন করনা
অধিক দাবী করা	অধিক দাম লগানা
পরাজয় করা	জীতনা, হরানা
অধিকা বোঝাই করা	অধিক বোঝ লাদনা
অগ্রাহ্য করা	তরহ দেনা, খয়াল ন করনা

তত্ত্বাবধান করা	দেখ-ভাল করনা
অতিরিক্ত খাটান	অধিক কাম করনা
চিত্র করা	তস্বীর উতারনা বা বনানা
হ্রাস করা	ঘটানা
বিভাগ করা	বিভাগ করনা, হিস্সা করনা
ক্ষমা করা	ক্ষমা করনা, মাফ করনা
সংলগ্ন করা	লগানা, জোডনা
পথ প্রস্তুত করা	রাহ তৈয়ার করনা
প্রদান করা	দেনা
লোষ্ট্রাঘাত করা	পত্থর মারনা
অনুভব করা	অনুভব করনা, মালুম করনা
সম্পন্ন করা	অঞ্জাম দেনা, পুরা করনা
মন দিয়া পাঠ করা	দিল লগা কর পড়না
অনুসরণ করা	অনুসরণ করনা, পীছা করনা
বিদ্ধ করা	ছেদনা
অনুকম্পা করা	দয়া করনা
স্থাপন করা	রখনা
উৎপাটন করা	তোড লেনা, উখাডনা
কলঙ্কিত করা	কলঙ্কিত করনা
বিলম্ব করা	দের করনা
প্রশংসা করা	প্রশসা করনা, তারীফ করনা
প্রার্থনা করা	প্রার্থনা করনা

পূর্ব্বে যোগ করা	पहले मिलाना
উপহার প্রদান করা	उपहार देना
মুদ্রিত করা	छापना
লাভ করা	पाना
যোগাড় করা	जोगाड करना, जुटाना
পরিষ্কার করা	साफ करना
পবিত্র করা	पवित्र करना
উপযুক্ত করা	उपयुक्त करना
বিচ্ছিন্ন করা	टुकडे टुकडे करना
বাতিল করা	मनसूख करना
শান্ত করা	बुझाना, ठण्डा करना
নীরব করা	चुप करना
উদ্ধৃত করা	उद्धृत करना, उल्लेख करना
মঞ্জুর করা	मञ्जूर करना
পাঠ করা	पढना
তিরস্কার করা	झिडकना
গ্রহণ করা	पाना, लेना
পুনরুক্তি করা	बारबार कहना, दुहराना, दुबारा कहना या लिखना
সুপারিস করা	सिफारिश करना
মিলন করা	मेल करना
লিপিবদ্ধ করা	लिखना

পুনরুদ্ধার করা	পুনরুদ্ধার করনা
পুনর্লাভ করা	পুনর্লাভ করনা, ফিরসে পানা
অস্বীকার করা	অস্বীকার করনা,ইঁকার করনা
অনুতাপ করা	অনুতাপ করনা,অফসোস করনা
বর্ণনা করা	বয়ান করনা
শিথিল করা	ঢীলা করনা
মুক্ত করা	ছোড দেনা
ত্যাগ করা	ত্যাগনা, ছোড়না
মন্তব্য প্রকাশ করা	রায় দেনা
স্থানান্তর করা	হটানা, স্থানান্তর করনা
মেরামত করা	মরম্মত করনা
দমন করা	দমন করনা
বিমুখ করা	বিমুখ করনা
অনুরোধ করা	অনুরোধ করনা,দরখাস্ত করনা
কার্য্যত্যাগ করা	ইস্তেফা দেনা, কাম ছোড়না
প্রতিজ্ঞা করা	প্রতিজ্ঞা করনা
সম্মান করা	সম্মান করনা
উত্তর করা	জবাব দেনা
সীমাবদ্ধ করা	সীমাবদ্ধ করনা
খুচরা বিক্রয় করা	ফুটকর বিক্রী করনা
প্রতিশোধ গ্রহণ করা,	বদলা লেনা
প্রত্যুত্তর করা	জবাব পর জবাব দেনা

বিনষ্ট করা (ধ্বংস করা)	बरबाद करना
শাসন করা	शासन करना
লুণ্ঠন করা	लूटना
উৎসর্গ করা	बलिदान देना, अर्पण करना
সন্তুষ্ট করা	सन्तुष्ट करना
বিকীর্ণ করা	छितराना
দগ্ধ করা	जलाना, झुलसाना
নখাঘাত করা	नाखूनसे खरोचना
প্রলোভিত করা	फुसलाना
দর্শন করা (দেখা)	देखना
অনুসন্ধান করা	तलाश करना
আক্রমণ করা	आक्रमण करना
বিক্রয় করা	बेचना
দণ্ডাজ্ঞা প্রদান করা	सजाका हुक्म देना
সেবা করা	सेवा करना
চাকরী করা	चाकरी करना
গঠন করা	ढौल ढालना
ধারাল করা	तेज करना
ক্ষৌর কার্য্য করা	हजामत बनाना
আশ্রয় দেওয়া	आश्रय देना
গুলি করা	गोली मारना
সংক্ষেপ করা	संक्षेप करना

বন্ধ করা	बन्द करना
স্বাক্ষর করা	दस्तखत करना
নির্ব্বাক করা	चुप करना
সরল করা	सरल करना
কোমল করা	कोमल करना
সান্ত্বনা করা	शान्त करना
বানান্ করা	हिज्जे करना
অস্ত্র বিদ্ধ করা	छुरी मारना, घायल करना
চুরি করা	चोरी करना
উত্তেজিত করা	उत्तेजित करना, उकसाना
শ্বাসরোধ করা	गला घोटना, साँस बन्द करना
সহন করা	सहना
গ্রহণ করা (লওয়া)	लेना
ব্যক্ত করা (বলা)	कहना, जाहिर करना
ভীত করা	डराना
পরীক্ষা করা	परीक्षा करना, आजमाना
ধন্যবাদ করা	धन्यवाद देना
তৃণাচ্ছাদিত করা	छप्पर छाना
মনে করা	सोचना, ख्याल करना
নিক্ষেপ করা	फेंकना
বন্ধন করা	बाँधना
শৃঙ্খলমুক্ত করা	बेडी खोलना

ব্যবহার করা	व्यवहार करना, काममें लाना
সত্য বলিয়া প্রমাণ করা	सच बोलकर प्रमाण करना
আবশ্যক বোধ করা	चाहना, ज़रूरी समझना
বয়ন করা (বুনা)	बिनना
সম্মত হওয়া	राजी होना
স্নান করা	स्नान करना
হওয়া	होना
নমস্কার করা	नमस्कार करना
প্রজ্বলিত করা	जलना, प्रज्ज्वलित होना
রোদন করা	रोना
ক্রন্দন করা	रोना
স্বপ্ন দেখা	सुपना देखना
বিফল হওয়া	निफल होना
পড়া	गिरना
উপবাস করা	उपवास करना
যুদ্ধ করা	लडना
পলায়ন করা	भागना
মরিয়া যাওয়া	मरजाना
যাওয়া	जाना
ঘটা	होना
আশা করা	आशा करना
ঠাট্টা করা	हंसी करना

লাফান	কুদনা, উছলনা
মিথ্যা বলা	झूठ बोलना
বাস করা	रहना
উঁকি মারা	झाँकना
প্রার্থনা করা	प्रार्थना करना
বিবাদ করা	झगडा करना
উঠা	उठना
দৌড়ান	दौडाना
বোধ হওয়া	मालूम होना
গান করা	गाना
বসা	बैठना
ঘুমান	सोना
হাস্য করা	मुस्कराना, हंसना
দাঁড়ান	खडा होना
যাত্রা করা	चलना, रवाना होना
থাকা	ठहरना
থামা	रोकना
সফল হওয়া	सफल होना
সাঁতার দেওয়া	तैरना
শপথ করা	कसम खाना
কথা বলা	बातचीत करना
অদৃশ্য হওয়া	नजरसे गायब होना

অপেক্ষা করা	বাট দেখনা
বেড়ান	সৈর করনা, ঘুমনা, ফিরনা
কার্য্যকরা	কাম করনা
লেখা	লিখনা
হাইতোলা	জমুহাই লেনা
জাগরিত করা	জগানা
জাগরিত হওয়া	জাগনা
বহন করা	লেজানা, ঢোনা
প্রহার করা	মারনা
আরম্ভ করা	আরম্ভ করনা
আজ্ঞা করা	আজ্ঞা দেনা
কামড়ান	কাটনা, হঁকমারনা
বহা	চলনা
ফাটিয়া যাওয়া	ফটনা
খণ্ডিত করা	খণ্ডিত করনা, চীরনা
লগ্ন হওয়া	চিপটনা, লগনা
আসা	আনা
কা কা করা	কাঁব কাঁব করনা
খনন করা	খোদ্‌না
টানা	খীঁচনা
পান করা	পীনা
চালান	হাঁকনা, চলানা

খাওয়া	खाना
পতিত হওয়া	गिरना
দেখা	देखना
উড়া	उड़ना
ক্ষান্ত হওয়া	सहना
ভুলিয়া যাওয়া	भूलजाना
জমিয়া যাওয়া	जमना
পাওয়া	पाना
গুঁড়া করা	पीसना
ঝুলান	लटकाना
ফাঁসি দেওয়া	फाँसी देना
গোপন করা	छिपाना
জানা	जानना
বোঝাই করা	लादना
শয়ন করা	लेटना
গলান	गलाना
পক্ষ সমর্থন করা	वकालत करना
আরোহণ করা	सवार होना, चढना
পচা	सडना
করাত দিয়া কাটা	आरे से काटना
চরা	चराना
সিলাই করা	सीना

কম্পিত হওয়া	কাঁপনা
ক্ষৌরী করা	হজামত করনা
লোম কর্ত্তন করা	বাল কাটনা
উজ্জ্বল হওয়া	চমকনা
গুলি করা	গোলী মারনা
দেখান	দিখানা
সঙ্কুচিত হওয়া	সুকড়না
মগ্ন হওয়া	ডুবনা
বসা	বৈঠনা
বপন করা	বোনা
সূতা কাটা	সূত কাটনা
থুথু ফেলা	থুকনা
লাফান	ছলাঁগ মারনা, কুদনা
চুরি করা	চোরী করনা
সংযুক্ত থাকা	চিপকা রহনা, লগা রহনা
দড়িতে গাঁথা	ডোরী বাঁধনা
ফুলিয়া উঠা	ফুলনা
দোলা	ঝুলনা, হিলনা
লওয়া	লেনা
ছিন্ন করা	ফাড়না
ছেঁড়া	ফাড়না, চীরনা
বর্দ্ধিত হওয়া	বঢ়না

নিক্ষেপ করা	फेंकना
নাড়ান	कुचलना
জাগা	जागना
পরিধান করা	पहनना
বস্ত্র বুনা	कपडा बिनना
নত হওয়া	झुकना
বঞ্চিত করা	वञ्चित करना
মিনতি করা	मिन्नत करना
রক্ত বাহির করা	खून बहाना
বস্ত্র পরা	कपडे पहनना
খরচ হওয়া	खर्च होना
সাহস করা	हिम्मत करना
অনুভব করা	मालूम करना
প্রবাহিত হওয়া	बहना
সোনালী করা	सुनहली करना
বেষ্টন করা	लपेटना, ढकना
থাকা	रहना
শ্রবণ করা	सुनना
হাঁটু গাড়িয়া বসা	घुटनोंके बल बैठना
স্থাপন করা	स्थापन करना
ত্যাগ করা	छोडना
প্রজ্বলিত করা	रोशन करना

হারান	খোনা, গঁবানা
শিক্ষা করা	সিখানা
প্রস্তুত করা	বনানা
সাক্ষাৎ করা	মিলনা, মুলাকাত বা মেট করনা
টাকা দেওয়া	রুপয়া দেনা
আকর্ষণ করা	খীঁচনা
দয়া করা	দয়া করনা
যোগ্য করা	যোগ্য করনা, ফিট করনা
অন্বেষণ করা	তলাশ করনা
পাঠান	ভেজনা
অস্ত যাওয়া	অস্ত হোনা
বিস্তার করা	ফৈলানা
ঝাঁট দেওয়া	ঝাড়না
মনে করা	খ্যাল করনা, সমঝনা
প্রবেশ করাইয়া দেওয়া	ঘুসেড়না
অশ্রুবর্ষণ করা	রোনা, আঁসু বরসানা
আর্দ্রকরা	ভিগোনা
ভিজান	ভিগোনা
শান দেওয়া	ধার ধরানা

क्रिया विशेषण।

आगे (गत हईले) आगे (गत हइले) गुजरा हुआ, बीत हुआ

पूर्ब्बेइ	पूर्व्वेइ	पहले ही
शनैः	शनै	धीरे-धीरे
तखन तत्परे	तखन, तत्परे	तब, उसके बाद
एखन	एखन	अब, इस समय
यतक्षण	यतक्षण	जबतक
पूर्ब्बे	पूर्व्वे	पहले, आगे
शीघ्र	शीघ्र	शीघ्र, जल्दी
अविलम्बे	अविलम्ब	तुरन्त, झटपट
प्रत्याह	प्रत्यह	रोज-रोज
प्रति बत्सर	प्रति वत्सर	हर साल
गतकल्य	गत कल्य	गया कल
आगामी कल्य	आगामी कल्य	आनेवाला कल
दीर्घकाल	दीर्घकाल	बहुत देर
कदाचित्	कदाचित्	कदाचित् , शायद
कचित्	कचित्	कदाचित्, कभी २
कखन कखन	कखन कखन	कभी-कभी
एइ समय मध्ये	एइ समय मध्ये	इतने में
किछु पूर्ब्बे	किछु पूर्व्वे	थोडे दिन हुए

ক্ষণাৎ	তৎক্ষণাৎ	তুরন্ত, ফৌরন
র্বদা	সর্ব্বদা	হমেশা, সদা
ন:পুনঃ	পুন পুন	ফির-ফির, বারবার
াবার	আবার	ফির
ক্ষন	কখন	কভী
কখন না	কখন না	কভী নহীঁ
প্রায়ই	প্রায়ঃ	প্রায় , অক্সর
বারম্বার	বারম্বার	বারম্বার, ফির-ফির
একবার	একবার	একবার, এক দফা
দুইবার	দুইবার	দোবার
তিনবার	তিনবার	তীনবার, তীন দফা
দেরী করিয়া	দেরী করিয়া	দের করকে
সম্প্রতি	সম্প্রতি	হালমেঁ, অভী
এ যাবৎ	এ যাবৎ	অব তক
সকাল সকাল	সকাল সকাল	সবেরে
হঠাৎ	হঠাৎ	অচানক
উচিৎ সময়ে	উচিত সময়ে	উচিত সময পর
উপরে	উপরে	ঊপর
নীচে	নীচে	নীচে
তথায়	তথায়	যহাঁ
কোথায়	কোথায়	কহাঁ, কিস জগহ
যেখানে	যেখানে	জহাঁ, জিস জগহ

এখানে	এস্থানে	यहाँ
এইস্থান পর্য্যন্ত	এইস্থান পর্য্যন্ত	इधर, यहाँतक
ঐ স্থান পর্য্যন্ত	ঐ স্থান পর্য্যন্ত	उधर, वहाँतक
একদিকে	একদিকে	एक तरफ
একত্র	একত্র	इकट्ठा
ভিতরে	ভিতরে	भीतर
বাহিরে	বাহিরে	बाहर
উচ্চৈঃস্বরে	উচ্চৈ স্বরে	ऊँचेसरसे
যেমন যে প্রকারে	জেমন জে প্রকারে	जैसा, जैसा
খারাপ রূপে	খারাপরূপে	बुरी तरहसे
উত্তমরূপে	উত্তমরূপে	अच्छी तरहसे
উপযুক্তরূপে	উপযুক্তরূপে	उचित रूपसे
যথার্থরূপে	যথার্থরূপে	यथार्थरूपसे
যথেষ্টরূপে	যথেষ্টরূপে	यथेष्टरूपसे
সম্পূর্ণরূপে	সম্পূর্ণরূপে	सम्पूर्णरूपसे
আংশিকরূপে	আংশিকরূপে	आंशिकरूपसे
সাবধানে	সাবধানে	सावधानीसे
সাহসের সহিত	সাহসের সহিত	साहससे
আস্তে আস্তে	আস্তে আস্তে	धीरे धीरे
সহজে	সহজে	सहजमें
নীরবে	নীরবে	चुपचापसे
বুদ্ধির সহিত	বুদ্ধির সহিত	बुद्धिमानीसे

কি প্রকারে	কি প্রকারে	কैसे, किस तरहसे
স্থির ভাবে	स्थिर भावे	स्थिरतासे, शान्तिसे
এইরূপে	एइरूपे	इस तरह
দুঃখের সহিত	दुःखेर सहित	दुःखसे
অবহেলার সহিত,	अवहेलार सहित	बेपरवाहीसे
অসাবধান ভাবে	असावधान भावे	असावधानीसे
অনুগ্রহ পূর্ব্বক	अनुग्रह पूर्व्वक	अनुग्रह पूर्वक
সৌভাগ্যক্রমে	सौभाग्यक्रमे	सौभाग्यसे
দুর্ভাগ্যক্রমে	दुर्भाग्यक्रमे	दुर्भाग्यसे
প্রায়	प्राय	लगभग
অত্যন্ত	अत्यन्त	अत्यन्त
অতিরিক্তরূপে	अतिरिक्तरूपे	अधिक, बहुतही
অধিক পরিমাণে	अधिक परिमाणे	बहुत
মাত্র	मात्र	सिर्फ, केवल
সম্পূর্ণ পরিমাণে	सम्पूर्ण परिमाणे	बिलकुल
কিয়ৎ পরিমাণে	कियत् परिमाणे	कुछ कुछ
অর্দ্ধেক পরিমাণে	अर्द्धेक परिमाणे	आधा
অল্প পরিমাণে	अल्प परिमाणे	थोडा
সমস্ত পরিমাণে	समस्त परिमाणे	सब
আরও	आरओ	और भी
প্রথমত	प्रथमत	पहिले, आदिमें
দ্বিতীয়ত	द्वितीयत	दूसरे

তৃতীয়তঃ	তৃতীয়ত'	तीसरे
চতুর্থতঃ	চতুর্থত	चौथा
পরে	পরে	नीचेवाला, बादका
শেষে	শেষে	अन्तमें
কিজন্য, কেন	কি জন্য, কেন	क्यों, किस लिये
অতএব	অতএব	इसवास्ते
যেজন্য	যেজন্য	जिस लिये
কিজন্য	কিজন্য	किस लिये
তদনুসারে	তদনুসারে	तदनुसार
সুতরাং	সুতরা	लिहाजा, इस वजहसे
হাঁ	হাঁ	हाँ
না	না	न, नहीं
নি সন্দেহে	নি সন্দেহে	निसन्देह
নিশ্চয়	নিশ্চয়	निश्चय
বাস্তবিক	বাস্তবিক	सचमुच
হয়ত	হয়ত	शायद
সম্ভবত	সম্ভবত	कदाचित्

सम्बन्ध बोधक अव्यय ।

পরে	परे	बाद, पीछे
মধ্যে	मध्ये	मध्य, दर्म्यान
তে	ते	पर
দ্বারা	द्वारा	द्वारा
নিকটে	निकटे	पास, निकट
জন্য	जन्य	वास्ते, लिये
হইতে	हइते	से
ভিতরে	भितरे	भीतर
র	र	का, के, की
এর	एर	का, के, की
দূরে	दूरे	दूर
উপরিভাগে	उपरिभागे	ऊपर
সম্বন্ধে	सम्बन्धे	सम्बन्धनें, बाबत
মধ্য দিয়া	मध्य दिया	आर पार, में से
অতীত	अतीत	बीता हुआ
পর্য্যন্ত	पर्य्यन्त	तक
প্রতি, তে	प्रति, ते	प्रति, से
দিকে	दिके	तरफ
নিম্নে	निम्ने	नीचे
তলে	तले	तले

সহিত	সহিত	সহित, साथ, से
ব্যতীত	व्यतीत	सिवाय
চারিদিকে	चारिदिके	चारों तरफ
বিরুদ্ধে	विरुद्धे	विरुद्ध
এপার ওপার	एपार ओपार	आरपार
সত্ত্বে	सत्त्वे	तथापि
আশে পাশে	आशे पाशे	आस पास
পার্শ্বে	पार्श्वे	पास
সম্মুখে	सम्मुखे	सामने
অগ্রে	अग्रे	आगे
পশ্চাতে	पश्चाते	पीछे
যে পর্য্যন্ত না	जे पर्य्यन्त ना	जबतक न

পাঁচবাঁ অধ্যায়।

প্রথম পাঠ।

আমি হই	আমি হই	मैं हूँ
আমরা হই	আমরা হই	हमलोग हैं
আমি আছি	আমি আছি	मैं हूं
আমরা আছি	আমরা আছি	हमलोग हैं
তুই হ'স্	তুই হ'স্	तू है
তোমরা হও	তোমরা হও	तुमलोग हो
তুই আছিস্	তুই আছিস্	तू है
তোমরা আছ	তোমরা আছ	तुमलोग हो
সে হয়	সে হয়	वह है
তাহারা হয়	তাহারা হয়	वे हैं
সে আছে	সে আছে	वह है
তাহারা আছে	তাহারা আছে	वे हैं
তিনি হন্	তিনি হন	वे हों

দূসরা পাঠ।

আমি ছিলাম	আমি ছিলাম	मै था
আমরা ছিলাম	আমরা ছিলাম	हम लोग थे
আমি হইযা ছিলাম	আমি হইয়া ছিলাম	मैं हुआ था
আমরা হইযা ছিলাম	আমরা হইয়া ছিলাম	हमलोग हुए थे
তুই ছিলি	তুই ছিলি	तू था
তোমরা ছিলে	তোমরা ছিলে	तुम लोग थे
তুই হইযাছিলি	তুই হইয়াছিলি	तू हुआ था
তোমবা হইযাছিলে	তোমরা হইয়াছিলে	तुम लोग हुए थे।
তিনি ছিলেন	তিনি ছিলেন	वे थे
তুমি ছিলে	তুমি ছিলে	तुम थे
তিনি হইযা ছিলেন	তিনি হইয়া ছিলেন	वे हुए थे
তাঁহারা ছিলেন	তাঁহারা ছিলেন	वे लोग थे
ইহা ছিল	ইহা ছিল	यह था
ইহা হইযাছিল	ইহা হইয়াছিল	यह हुआ था

তীসরা পাঠ।

আমি হইব	আমি হইব	मैं हूँगा
তিনি থাকিবেন	তিনি থাকিবেন	वे रहेंगे
আমি থাকিব	আমি থাকিব	मैं रहूँगा

তিনি হইবেন	তিনি হইবেন	वे होंगे
তুই হইবি	তুই হইবি	तू होगा
তিনি থাকিবেন	তিনি থাকিবেন	यह रहेंगी
তুই থাকিবি	তুই থাকিবি	तू रहेगा
ইহা হইবে	ইহা হইবে	यह होगा
তিনি হইবেন	তিনি হইবেন	वे होंगी
ইহা থাকিবে	ইহা থাকিবে	यह रहेगा
আমরা হইব	আমরা হইব	हमलोग होंगे
তোমরা হইবে	তোমরা হইবে	तुमलोग होंगे
তাহারা হইবে	তাহারা হইবে	वे लोग होंगे

चौथा पाठ।

আমার আছে	আমার আছে	मेरा है
তোর আছে	তোর আছে	तेरा है
আপনার আছে	আপনার আছে	आपका है
তাহার আছে	তাহার আছে	उसका है
তাঁহার আছে	তাঁহার আছে	उनका है
ইহার আছে	ইহার আছে	इसका है
আমাদের আছে	আমাদের আছে	हम लोगोंका है
তোমাদের আছে	তোমাদের আছে	तुम लोगोंका है

তোমার আছে	তোমার আছে	तुम्हारा है
তাহাদের আছে	তাহাদের আছে	उनका है

পাঁচবাঁ পাঠ।

আমার ছিল	আমার ছিল	मेरा था
তোর ছিল	তোর ছিল	तेरा था
তাহার ছিল	তাহার ছিল	उसका था
আমাদের ছিল	আমাদের ছিল	हम लोगोंका था
তোমাদের ছিল	তোমাদের ছিল	तुम लोगोंका था
তাহাদের ছিল	তাহাদের ছিল	उन सबका था

ছঠা পাঠ।

আমি যাই	আমি জাই	मैं जाता हूं
তুমি যাও	তুমি জাও	तुम जाओ
সে যায়	সে জায়	वह जाता है
আমরা যাই	আমরা জাই	हमलोग जाते हैं
তোমরা যাও	তোমরা জাও	
তাহারা যায়	তাহারা জায়	

আমরা যাইতেছি	हम जा रहे हैं।
তোমরা যাইতেছ	तुम लोग जा रहे हो।
তাহারা যাইতেছে	वे लोग जा रहे हैं।

ग्यारहवाँ पाठ।

আমি যাইতেছিলাম	मैं जा रहा था।
তুমি যাইতেছিলে	तुम जा रहे थे।
সে যাইতেছিল	वह जा रहा था।
আমরা যাইতেছিলাম	हम जा रहे थे।
তোমরা যাইতেছিলে	तुम लोग जा रहे थे।
তাহারা যাইতেছিল	वे लोग जा रहे थे।

बारहवाँ पाठ।

আমি গেলেও যেতে পারি	मैं जा सकता हूँ (सम्भावना)
আমি গেলেও যেতে পারিতাম	मैं जा सकता था।
আমি যাইতে পারি	मैं जा सकता हूँ (शक्ति)
আমি যাইতে পারিতাম	मैं जा सकता था।
আমাকে যাইতে হইবে	मुझे जाना ही होगा (अवश्य)
আমাকে যাইতে হয়	मुझे जाना पड़ता है।
আমাকে যাইতে হইয়াছিল	मुझे जाना पड़ा था।

সে যাইবে	वह जायगा।
আমরা যাইব	हम जायँगे।
তোমরা যাইবে	तुम लोग जाओगे।
তাহারা যাইবে	वे लोग जावे गे।

नोट —हिन्दी में जैसे भविष्यत् कालका चिन्ह "ग" है, वैसे ही बङ्गला में "ब" है। जिस तरह हिन्दीमें लिङ्ग पुरुष और वचनके अनुसार "गा, गे, गी" रूप हो जाते है वैसे ही बँगला में भी "ब, बे बि" रूप हो जाते हैं।

नवाँ पाठ।

আমি গিয়াছি	मैं गया हु।
তুমি গিয়াছ	तुम गये हो।
সে গিয়াছে	वह गया हैं।
আমরা গিয়াছি	हम गये हैं।
তোমরা গিয়াছ	तुम लोग गये हो।
তাহারা গিয়াছে	वे लोग गये हैं।

दशवाँ पाठ।

আমি যাইতেছি	मैं जा रहा हूँ।
তুমি যাইতেছ	तुम जा रहे हो।
সে যাইতেছে	वह जा रहा है।

আমরা যাইতেছি	हम जा रहे हैं।
তোমরা যাইতেছ	तुम लोग जा रहे हो।
তাহারা যাইতেছে	वे लोग जा रहे हैं।

গ্যারহবাঁ পাঠ।

আমি যাইতেছিলাম	मैं जा रहा था।
তুমি যাইতেছিলে	तुम जा रहे थे।
সে যাইতেছিল	वह जा रहा था।
আমরা যাইতেছিলাম	हम जा रहे थे।
তোমরা যাইতেছিলে	तुम लोग जा रहे थे।
তাহারা যাইতেছিল	वे लोग जा रहे थे।

বারহবাঁ পাঠ।

আমি গেলেও যেতে পারি	मैं जा सकता हूँ (सम्भावना)
আমি গেলেও যেতে পারিতাম	मैं जा सकता था।
আমি যাইতে পারি	मैं जा सकता हूँ (शक्ति)
আমি যাইতে পারিতাম	मैं जा सकता था।
আমাকে যাইতে হইবে	मुझे जाना ही होगा (अवश्य)
আমাকে যাইতে হয়	मुझे जाना पड़ता है।
আমাকে যাইতে হইয়াছিল	मुझे जाना पड़ा था।

আমাকে যাইতে হইবে	मुझे जाना होगा।
আপনি দীর্ঘজীবী হউন	आप दीर्घजीवी होवें।
তোমার যাওয়া উচিত	तुमको जाना उचित है।
তোমার যাওযা উচিত ছিল	तुम्हें जाना उचित था।

तेरहवाँ पाठ।

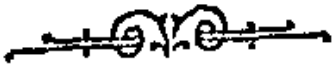
সেখানে যাও	वहाँ जाओ।
ইহা করিও না	यह मत करो।
পড়িতে আরম্ভ কর	पढना शुरू करो।
সেখানে যাইও না	वहाँ मत जाओ।
আমাকে একটী কলম দাও	मुझे एक कलम दो।
তাহাকে মারিও না	उसको मत मारो।
আমাদিগকে যাইতে দাও	हमें जाने दो।
তাহাকে ছাড়িযা দাও	उसे छोड दो।

चौदहवाँ पाठ।

চুরি করিও না	चोरी मत करो।
তাহাকে ছাড়িযা দাও	उसे छोड दो।
লিখুক	उसे लिखने दो।

সময়ে পরিশ্রম কর	समय पर काम करो।
কুড়ুল রেখে দাও	कुल्हाडी रख दो।
অন্যের উপর নির্ভর ক'রো না	दूसरोंपर निर्भर मत रहो।
তোমার ভুল সংশোধন কর	अपनी भूल सुधारो।
এই বাক্যটী মুখস্থ কর	इस वाक्यको कण्ठस्थ करो।
কাহাকেও একথা বলিও না	किसीसे भी यह बात मत कहना
যদি ভাল চাও লোকের ভাল কর	अगर भला चाहते हो, दूसरोंका

ছঠা অধ্যায়।

প্রথম পাঠ।

এই দেখ	इधर देखो (यह देखो)
সেখানে যাও	वहाँ जाओ।
করিও না	यह मत करो।
সেখানে যাইও না	वहाँ मत जाओ।
পা চালিয়ে চল	जल्दी जल्दी चले चलो।
শীঘ্র বাড়ী যাও	जल्दी घर जाओ।
আসল কথা বল	असल बात कहो।
পড়িতে ২ গল্প করিও না	पढ़नेके समय बात मत करो।
শাস্তি গ্রহণ কর	दण्ड ग्रहण करो।
জামা পর	कुरता पहनो।
শিক্ষককে বিশ্বাস কর	शिक्षक पर भरोसा करो।
আয় বুঝিয়া ব্যয় কর	आमदानी देखकर खर्च करो।
অন্তত আমাকে দশ টাকা দাও	मुझे कमसे कम दश रुपये दो।
কথা ফিরাইয়া লইও না	बात मत बदलो।

উত্তর—না, নিশ্চই না।

उत्तर—नहीं, निश्चय ही नहीं।

—০—

सातवाँ पाठ।

তুমি কি বাটীতে থাকিবে ?	क्या तुम घर पर रहोगे ?
এখন কি বৃষ্টি হইবে ?	क्या अब मेह बरसेगा ?
সে কি এখন যাইবে ?	क्या वह अब जायगा ?
তিনি কি দণ্ডিত হইবেন ?	क्या उन्हें सजा होगी ?
আমি কি এখন যাইব ?	क्या मैं अभी जाऊँगा ?
রাম কি এবার পরীক্ষা দিবে ?	राम क्या इस साल परीक्षा देगा ?

—০—

आठवाँ पाठ।

কে এ কাজ করিয়াছে ?	किसने यह काम किया है ?
কোনটী নূতন ?	कौन नया है ?
তোমার কি হইয়াছে ?	तुम्हें क्या हुआ है ?

উত্তর—হাঁ পারি।

उत्तर—हाँ सक्ता हूँ ।

প্রশ্ন—হেম কি স্কুলে যায় ?

प्रश्न—क्या हेम स्कूल जाता है ?

উত্তর—হাঁ যায়।

उत्तर—हाँ जाता हैं।

উত্তর—না যায় না। **नहीं, वह नहीं जाता ।**

প্রশ্ন—সে কি বাটী গিয়াছে ?

प्रश्न—क्या वह घर गया है ?

উত্তর—হাঁ গিয়াছে।

उत्तर—हाँ, गया है।

প্রশ্ন—তাহারা কি গান করিয়াছিল ?

प्रश्न—क्या उन्होंने गाया था ?

উত্তর—হাঁ করিয়াছিল।

उत्तर—हाँ, गाया था ।

উত্তর—না, করে নাই। **नहीं, उन्होंने नहीं गाया ।**

প্রশ্ন—তুমি কি কখনও একথা বলিয়াছিলে ?

प्रश्न—क्या तुमने यह बात कभी कही थी ?

উত্তর—না বলি নাই।

उत्तर—नहीं, नहीं कही ।

প্রশ্ন—তাহার কি এ কাজ করা উচিৎ ?

प्रश्न—क्या उसको यह काम करना उचित है ?

উত্তর—না, নিশ্চই না।
उत्तर—नहीं, निश्चय ही नहीं।

—০—

सातवाँ पाठ।

তুমি কি বাটীতে থাকিবে ? क्या तुम घर पर रहोगे ?
এখন কি বৃষ্টি হইবে ? क्या अब मेह बरसेगा ?
সে কি এখন যাইবে ? क्या वह अब जायगा ?
তিনি কি দণ্ডিত হইবেন ? क्या उन्हें सजा होगी ?
আমি কি এখন যাইব ? क्या मैं अभी जाऊँगा ?
রাম কি এবার পরীক্ষা দিবে ? राम क्या इस साल परीक्षा देगा ?

—০—

आठवाँ पाठ।

কে এ কাজ করিয়াছে ? किसने यह काम किया है ?
কোনটী নূতন ? कौन नया है ?
তোমার কি হইয়াছে ? तुम्हें क्या हुआ है ?
এ শ্লেটখানা কাহার ? यह स्लेट किसकी है ?
কে একথা বলিল ? किसने यह बात कही ?

—০—

নবাঁ পাঠ।

তুমি কে ?	तुम कौन हो ?
এ ছেলেটী কে ?	यह लडका कौन है ?
এ কি ?	यह क्या है ?
তাহার কি হইযাছে ?	उसे क्या हुआ है ?
তুমি কি চাও ?	तुम क्या चाहते हो ?
আপনি কাহাকে খোঁজেন ?	आप किसको ढूँढते हैं ?
তুমি কাহাব অনুসন্ধান কর ?	तुम किसको तलाश करते हो ?
তুমি কখন ফিরিয়া আসিবে ?	तुम कब लौट आओगे ?
তুমি এখন কেমন আছ ?	तुम अब कैसे हो ?
তুমি কেন আমাকে পত্র লেখনা ?	तुम मुझे पत्र क्यों नहीं लिखते ?

—০—

দশবাঁ পাঠ।

তুমি কাহাকে ডাকিযা পাঠাইযাছিলে ?	तुमने किसे बुला भेजा था ?
তুমি কোথায যাও ?	तुम कहाँ जाते हो ?
তুমি কখন আসিবে ?	तुम कब आओगे ?
হরি কখন ফিরিযা আসিবে ?	हरि कब लौटेगा ?
তুমি কত চাও ?	तुम कितना चाहते हो ?
ইহার মানে কি ?	इसका मतलब क्या है ?

সুশীলার বিবাহ কবে হইবে ?	सुशीलाका विवाह कब होगा ?
তুমি কত টাকা দিবে ?	तुम कय रुपया दोगे ?
তুমি কোথায় যাইতে চাও ?	तुम कहाँ जाना चाहते हो ?
এ আম কেমন ?	यह आम कैसा है ?
ট্রেন কখন ছাড়িবে ?	गाडी कब छूटेगी ?

—০—

গ্যারহবাঁ পাঠ ।

তোমার কাল কি হইয়াছিল ?	कल तुमको क्या हुआ था ?
তোমার নাম কি ?	तुम्हारा नाम क्या है ?
সে কে ?	यह कौन है ?
সে কি করিবে ?	यह क्या करेगा ?
আমি এখন যাইব ?	मैं क्या अब जाऊँगा ?
হরি কি কলিকাতায় যাইবে ?	क्या हरि कलकत्ते जायगा ?
আর কে সেখানে যাইবে ?	वहाँ और कौन जायगा ?

—০—

বারহবাঁ পাঠ ।

তুমি কি আমায় মূর্খ মনে কর ?	
	क्या तुम मुझे मूर्ख समझते हो ?
তোমার কি কাণ্ডাকাণ্ড জ্ঞান নাই ?	
	क्या तुम्हें बुरे भलेका ज्ञान नहीं है ?

এত গোলমাল কিসের ?
इतना शोर क्यों होता है ? क्या गडबड है ?
তুমি মূর্খের মত বক্‌ছ কেন ?
तुम मूर्खकी भाँति क्यों बक रहे हो ?
তোমার ছেলের বিবাহ কবে ?
तुम्हारे लडकेकी शादी कब है ?
কবে তোমার পিতার মৃত্যু হইয়াছে ?
तुम्हारे बापकी मृत्यु कब हुई है ?
তুমি সকাল বেলা কখন খাও ?
तुम सवेरे कब खाते हो ?

—০—

तेरहवाँ पाठ ।

তুমি রাত্রিতে কখন খাও ?
तुम रातको कब खाते हो ?
তোমায় কে চিকিৎসা কবিতেছে ?
तुम्हारा इलाज कौन करता है ?
তুমি কি রকমের লোক হে ?
तुम किस किस्मके आदमी हो ?
আমি যা বল্‌ছি তা কি তুমি এখন কর্‌বে ?
मै जो कहता हूँ क्या तुम वह अब करोगे ?

মি কালিদাসের শকুন্তলা পড়িয়াছ ?
या तुमने कालिदासकी शकुन्तला पढी है ?
ুমি কি এ বিষয়ে কাল ভেবেছিলে ?
या तुमने कल इस विषयपर विचार किया था ?
। বিষয়ে অধিক আর কি বলিব ?
स विषयमें अधिक और क्या कहूँगा ?

—০—

चौदहवां पाठ ।

তোমার কোন্ পুস্তক খানি হারাইয়াছে ?
तुम्हारी कौनसी पुस्तक खो गई है ?
আপনি কোথা হইতে আসিতেছেন ?
आप कहाँ से आ रहे हैं ?
আজকাল কয়টার সময় সূর্য্য অস্ত যায় ?
आजकल कितने बजे सूर्य्य अस्त होता है ?
এত টাকা আমি কোথায় পাইব ?
इतना रुपया मुझे कहाँ मिलेगा ?

—০—

पन्द्रहवाँ पाठ ।

তুমি কাহার কথা বলিতেছ ? तुम किसकी बात कर रहे हो ?
তুমি কি অন্ধ ? क्या तुम अन्धे हो ?

তুমি কি নির্দ্দয় ? क्या तुम निर्दयी हो ?
আমাকে কি করিতে হইবে ? मुझे क्या करना होगा ?
তুমি কোথা হ'তে আসছ ? तुम कहाँसे आते हो ?
তুমি কেন কাঁদিতেছ ? तुम क्यों रो रहे हो ?
তাহাকে রাগাও কেন ? उसे गुस्सा क्यों कराते हो ?
এ কথা তোমাকে কে বলিয়াছে ?
यह बात तुमसे किसने कही ?
তুমি কতক্ষণ এখানে থাকিবে ?
तुम यहाँ कितनी देर तक रहोगे ?
তুমি কাল স্কুলে আস নাই কেন ?
तुम कल स्कूलमें क्यों नहीं आये ?

—o—

সোলহবাঁ পাঠ।

আমাকে ঐ বইখানা এনে দেবে ?
क्या मुझे यह किताब ला दोगे ?
তুমি কি পশুশালা দেখতে যাবে ?
क्या तुम चिड़िया-घर देखने जाओगे ?
তাহারা কি আমার উপদেশ মত কাজ করিবে ?
क्या वे मेरी सलाहके माफिक काम करेंगे ?
বালক মৃত্যুর কথা কি জানে ?
बालक मृत्युकी बात क्या जाने ?

সাতবাঁ অধ্যায়।

প্রথম পাঠ।

আমার অবকাশ নাই।	मुझे अवकाश नहीं है।
তাহাব কলম নাই।	उसके पास कलम नहीं है।
সে পডিতে যায নাই।	वह पढनेको नहीं जाता।
তাহাব ঘোডা নাই।	उसके घोडा नहीं है।
এ গ্রামে স্কুল নাই।	इस गाँवमें स्कुल नहीं है।
ঘ'ব কেহ নাই।	घरमें कोई नहीं है।
আকাশে মেঘ নাই।	आकाशमें बादल नहीं है।
তাঁহার বন্ধু নাই।	उसके मित्र नहीं है।
তাহাব নডিবার শক্তি নাই।	उसकी हिलनेकी शक्ति नहीं है।
তাহাব সামান্য জ্ঞানও নাই।	उसमें सामान्य ज्ञान भी नहीं है
আমাব চাকরী নাই।	अब मेरी नौकरी नहीं है।
দোকানে চাউল নাই।	दूकान में चाँवल नहीं है।
তাহার পুত্র নাই।	उसके लडका नहीं है।

গত রাত্রে আমি অনেকক্ষণ পর্য্যন্ত জাগিয়াছিলাম।
गत रात्रिको मैं बहुत देर तक जागता रहा।
আমার ঘোড়াটা একেবারে খোঁড়া হ'য়ে গিয়েছে।
मेरा घोड़ा एकदम लगड़ा हो गया है।
এ তোমার চালাকি মাত্র।
यह खाली तुम्हारी चालबाजी है।
তাঁহার সঙ্গে তাঁহার বাপের সদ্ভাব নাই।
उसके साथ उसके बापका मेल नहीं हैं।
তাঁহার সঙ্গে আমার বন্ধুতা আছে।
उसके साथ मेरी मित्रता है।
সোমবারের পূর্ব্বে ইহা করিতে হইবে।
सोमवार के पहले यह करना होगा।
আমার এখন পড়িবার ইচ্ছা নাই।
अब मेरा पढ़नेका इरादा नहीं है।
তিনি ষোল আনা ভদ্রলোক।
वे सोलह आने सज्जन पुरुष हैं।
আমি এক ঘণ্টা ধ'রে এখানে দাঁড়াইয়া আছি।
मैं यहाँ एक घण्टे से खड़ा हूँ।

—০—

आठवां पाठ।

আমি বরাবর সেখানে যাইতেছি।
मैं वहाँ सीधा जा रहा हूँ।

ছঠা পাঠ।

তাহার একটুও অসুখ হয় নাই।
वह बिलकुल बीमार नहीं हुआ।
ইহাতে সন্দেহের লেশমাত্র নাই।
इस बातमें जरा भी शक नहीं है।
চাবিটা বাজিতে দশ মিনিট বাকী।
चार बजनेमें दश मिनट बाकी है ।
তিনি কখন অলস্য করেন না।
वे कभी आलस्य नहीं करते।
এ পৃথিবীতে কিছুই অসম্ভব নহে।
इस दुनियामें कुछ भी असम्भव नहीं है।
এ রোগের আর চিকিৎসা নাই।
इस रोगका और इलाज नही है।
তিনি ভাল লিখিতে পারেন না।
वे अच्छी तरह नहीं लिख सकते।
সে ইহা করিতে প্রস্তুত নহে।
वह इसे करने को तय्यार नहीं है।

—০—

সাতবাং পাঠ।

ছি। ছি। আমি তোমার বুদ্ধি দেখে অবাক্।
छि। छि। मुझे तुम्हारी बुद्धिपर आश्चर्य है,

গত রাত্রে আমি অনেকক্ষণ পর্য্যন্ত জাগিয়াছিলাম।
गत रात्रिको मैं बहुत देर तक जागता रहा।
আমার ঘোড়াটা একবারে খোঁড়া হ'য়ে গিয়েছে।
मेरा घोडा एकदम लगडा हो गया है।
এ তোমার চালাকি মাত্র।
यह खाली तुम्हारी चालबाजी है।
তাঁহার সঙ্গে তাঁহার বাপের সদ্ভাব নাই।
उसके साथ उसके बापका मेल नहीं हैं।
তাঁহার সঙ্গে আমার বন্ধুতা আছে।
उसके साथ मेरी मित्रता है।
সোমবারের পূর্ব্বে ইহা করিতে হইবে।
सोमवार के पहले यह करना होगा।
আমার এখন পড়িবার ইচ্ছা নাই।
अब मेरा पढनेका इरादा नहीं है।
তিনি ষোল আনা ভদ্রলোক।
वे सोलह आने सज्जन पुरुष हैं।
আমি এক ঘণ্টা ধ'রে এখানে দাঁড়াইয়া আছি।
मैं यहाँ एक घण्टे से खडा हूँ।

—০—

আঠবাঁ পাঠ।

আমি বরাবর সেখানে যাইতেছি।
मैं वहाँ सीधा जा रहा हूँ।

আমি পুস্তক খানি হারাইয়াছি।
मैंने पुस्तक खो दी है।
তিনি সারাদিন বাহিরে ছিলেন।
वे तमाम दिन बाहर थे।
ফোঁটা ফোঁটা করিয়া বোতলটী খালি হইয়া গযাছিল।
बूँद-बूँद करके बोतल खाली हो गयी थी।
সে দিন দিন খারাপ হয়ে যাচ্ছে।
वह दिन बदिन खराब होता जाता है।
সে গান গাহিতে গাহিতে আসছে।
वह गाता-गाता आता है।
তিনি মাসে ২ চাকরদিগের মাহিনা চুকাইয়া দেন।
वे महीने-महीने नौकरोंकी तनखवाह चुका देते हैं।
বেশী বাক্যে কাজ কম হয়।
बहुत बातोंसे काम कम होता है।

—০—

নবাং পাঠ।

আমি যথাসাধ্য চেষ্টা করিব।
मैं भरसक कोशिश करूँगा।
তিনি আমার প্রতি নেক্ নজর দিযাছিলেন।
उन्होंने मुझ पर कृपा की थी।
ভিন্নঃ রুচির্হি লোক।
आदमी आदमी की रुचि अलग होती है।

গ্যারহবাঁ পাঠ।

আমি তাঁহাকে ইংরাজ মনে করিয়া ছিলাম।
মैने उन्हे अँगरेज समझा था।
কুসংস্কার শীঘ্রই প্রচারিত হয়।
बुरी खबर जल्दी फैल जाती है।
যত গর্জ্জে, তত বর্ষে না।
जितना गरजता है उतना बरसता नहीं।
প্রত্যেক জাহাজের একজন অধ্যক্ষ আছে।
हरेक जहाज में एक अध्यक्ष होता है।
তিনি ও আমি হরিহর আত্মা।
वे और मैं पक्के दोस्त हैं।
তিনি আমার একজন বিশেষ বন্ধু।
वे हमारे दिली दोस्त हैं।
তাঁহারা আমার পরামর্শ হাসিয়া উড়াইয়া দিয়াছিলেন।
उन्होंने मेरी सलाह हँसी में उड़ा दी थी।
তাঁহারা তাহাদের বাড়ী বিক্রয় করিয়াছে।
उन्होंने अपना मकान बेच दिया है।
আমি স্বয়ং তথায় গমন করিব।
मैं वहाँ खुद जाऊँगा।
তিনি একজন মহা কবি।
वे एक महाकवि हैं।

এই জাহাজ বিলাত যাইবে।
यह जहाज विलायत जायगा।

বারহবাঁ পাঠ।

অগত্যা আমাকে স্বীকার করিতে হইবে।
मुझे यह बात अवश्य स्वीकार करनी होगी।
সে আত্মহত্যা করিয়াছে।
उसने आत्महत्या करी है।
এই পাখীটী দেখিতে খুব সুন্দর।
यह पक्षी देखने में बडा सुन्दर है।
তিনি বাম কানে কম শুনেন।
वे बाँयें कान से कम सुनते हैं।
আমার এ বিষয়ে কোন আপত্তি নাই।
इस विषयमें मुझे कुछ उज्र नहीं है।
সভা ভঙ্গ হইল।
सभा भग होगई।
ম্যাজিষ্ট্রেট এই মোকদ্দমা সোমবারে করিবেন।
मजिष्ट्रेट यह मुकद्दमा सोमवारको सुनेगा।
আমি তাহাকে কাজ হইতে জবাব দিয়াছি।
मैंने उसे नौकरी से अलग कर दिया है।
আমার সেটী ঠিক স্মরণ হ'চ্ছে না।
मुझे उसकी ठीक याद नहीं आती।

তিনি জামিনে খালাস পাইয়াছেন।
उन्होंने जमानत पर रिहाई पायी है।
তিনি তার সমুদয় সম্পত্তি বাঁধা দিয়াছেন।
उन्होंने अपनी सारी सम्पत्ति बन्धक रखदी है।
ভবিষ্যতের জন্য কিছু সঞ্চয় করা ভাল।
भविष्यत्के लिये कुछ सञ्चय करना अच्छा है।
আজকাল আমাকে ভারি টানাটানি করিয়া চালাইতে হয়।
आजकल मुझे भारी खींचतान करके काम चलाना होता है।
আমি কাল তোমার সঙ্গে দেখা করিব।
मैं कल तुमसे मिलूँगा।
আজ আমার জ্বর বোধ হইতেছে।
आज मुझे ज्वर मालूम होता है।
সে দেউলে হইয়াছে।
वह दिवालिया होगया है।
ইন্‌কম্ টেক্স উঠাইয়া দেওয়া উচিত।
इन्कम् टैक्स उठा देना उचित है।
আমি তাহাকে ঘুস দিব না।
मैं उसे घूँस न दूँगा।
সৌন্দর্য্য হৃদয়কে আকর্ষণ করে।
सुन्दरता दिलको खींच लेती है।
এ জীবনের সুখ ক্ষণস্থায়ী।
इस जीवन का सुख क्षणस्थायी है।

তাহাকে ফাঁসী দেওয়া হইয়াছে।
उसे फाँसी दी गयी है।
আমার মরিবার অবকাশ নাই।
मुझे मरने की भी फुर्सत नहीं है।
এই বাড়ী ভাড়া দেওয়া যাইবে।
यह मकान भाड़े दिया जायगा।
এই টাকাটী ভাঙ্গাইয়া আন ত।
इस रुपये को भंजा लाओ।

সোলহবাঁ পাঠ।

তিনি আমাকে গোপাল মনে করিয়াছিলেন।
उन्होंने मुझे गोपाल समझा था।
আমি শীঘ্রই তাহার টাকা শোধ করিয়া দিব।
मैं उनका रुपया जल्दी ही चुका दूँगा।
আমি হিসাব পত্র দেখিয়াছি।
मैंने हिसाब किताब देख लिया है।
আমার আজকাল টানাটানির অবস্থা।
आजकल मेरी हालत तंग है।
প্রতিদিন ঈশ্বরোপাসনা করা উচিত।
प्रतिदिन ईश्वरोपासना करनी उचित है।

তিনি এখন বেকার আছেন।
वह अब बेरोजगार हैं।
মানুষ মাত্রেরই ভ্রম হয়।
मनुष्य मात्रको भ्रम होता है।

অঠারহবাঁ পাঠ।

আমি বেশ ভাল আছি।
मैं बिल्कुल तन्दुरुस्त हूँ।
সে আমাকে এ বিষয়ে ঠকাইয়াছে।
उसने मुझे इस कामनें धोखा दिया है।
আমি খুব সকালে উঠিয়াছিলাম।
मैं खूब सवेरे उठा था।
আমি তাঁহার সঙ্গে ছিলাম।
मै उनके साथ था।
তোমার স্বাস্থ্যের দিকে দৃষ্টি রাখা উচিত।
तुमको स्वास्थ्य की तरफ नजर रखनी चाहिये।
আমি তাঁহাকে বাড়ীতে দেখিতে পাইলাম না।
मुझे वह घर में नहीं मिले।
গরু আমাদের অত্যন্ত উপকারী।
गाय हमारे लिये अत्यन्त उपकारी है।
সে একজন জ্ঞানী লোক হ'বে।
वह एक बुद्धिमान आदमी होगा।

উন্নীসবাঁ পাঠ।

সে একটী প্রদীপ হাতে লইয়া আসিয়াছিল।
वह एक दीपक हाथमें लेकर आया था।
আমার কাজ যা তা আমি জানি।
मैं अपना काम जानता हूँ।
ইহা কিনিতে তাঁহার চারি টাকা লাগিয়াছে।
इसको खरीदनेमें उसके चार रुपये लगे हैं।
ইহা প্রস্থে এক ইঞ্চ।
यह चौडाई में एक इञ्च है।
আমি যাহা চাই, তাই আমাকে দাও।
मैं जो चाहता हूँ वही मुझे दो।
তোমাকেই বল্‌তে হবে।
तुम्हें ही बोलना होगा।
তিনি এখানে একদিন অন্তর আসেন।
वह यहाँ एक दिनके अन्तर से आते हैं।
তাহার এক চোখ কানা।
वह एक आँख से काना है।
তিনি ভাল দিন দেখিয়াছেন।
उन्होंने अच्छे दिन देखे हैं।
তুমি সে দিন আমাকে বোকা বানাইয়াছিলে।
तुमने उस दिन मुझे मूर्ख बना दिया था।

বীসবাঁ পাঠ।

কুক্ষণে তাহাকে আমি বাড়ীতে স্থান দিয়াছিলাম।
बुरे समय में मैंने उसे घरमें जगह दी थी।
তিনি যাহা খান তাহাই বমি করিয়া ফেলেন।
वह जो खाते हैं वही वमन कर देते हैं।
তাহারা সকলে একই প্রকৃতির লোক।
उन सबका एक स्वभाव है।
ডাকাতেরা কুঁড়ে ঘরে আগুন লাগিয়ে দিয়েছিল।
डाकुओंने झोंपड़े में आग लगादी थी।
ঘটনাক্রমে আমি সেখানে উপস্থিত ছিলাম।
दैवयोग से मैं वहाँ मौजूद था।
এ রকম অবস্থায় আমি বিদায় গ্রাহ্য করিতে পারি না।
इस हालत में मैं बिल्को मञ्जूर नहीं कर सकता।
তিনি তাঁহার সমস্ত বিপদে অটল ছিলেন।
वह अपनी सारी विपद में अटल थे।
আমি উভয় সঙ্কটে পড়িয়াছি।
मैं दो आफतों में फँसा हूं। मुझे दोनों ओरसे विपद है।
তুমি তাহার সামনে পড় নাই, তোমার পক্ষে ভালই হইয়াছে।
तुम उसके सामने नहीं पड़े, यह तुम्हारे लिये अच्छा ही हुआ।

ইক্কীসবাঁ পাঠ।

তিনি সে দিন তোমার বড় সুখ্যাতি করিয়াছিলেন।
उन्होंने उस दिन तुम्हारी बडी तारीफ की थी।
এই বিষয়টী লইয়াই বাদানুবাদ চলিতেছে।
इस विषय पर ही वादानुवाद होता हैं।
ইহা একটী গাঁজাখুরি গল্প।
यह एक गॅजेटियों की सी बात है।
সকলেই তাহাকে ধিক্কার দিয়াছিল।
सबोंने ही उसे धिक्कारा था।
খাদ্য কম পড়েছিল।
खानेका सामान कम होगया था।
আমি তাঁহাকে দেখিতে পারি না।
मैं उनको नहीं देख सक्ता।
মাহিনা সেওয়ায় প্রতিমাসে তিনি পঞ্চাশ টাকা পান।
वेतन के सिवाय वह ५० रुपया हर महीने पाते हैं।
সে তাহার বংশের কুলাঙ্গার।
वह उसके वशमें कुलाङ्गार है।
তাঁহার স্ত্রী গর্ভবতী।
उसकी स्त्री गर्भवती है।

বাইসবাঁ পাট।

তুমি অবকাশ মত তাহাদিগের সহিত দেখা করিতে পার।
तुम उनसे अपनी फ़ुरसत के समय मिल सक्ते हो।
তিনি রীতিমত আহার করিয়াছিলেন।
उन्होंने खूब खाया था।
ইহার আর প্রচলন নাই।
आज कल इसका प्रचार नहीं है।
আমি তোমাকে ভগ্নোৎসাহ করিতে ইচ্ছা করি না।
मैं आपको भग्नोत्साह करना नहीं चाहता।
এক মিথ্যার জন্য দশ মিথ্যা বলিতে হয়।
एक झूठके लिये दश झूठ बोलने पडते हैं।
ঘরের মধ্যে চারিদিক দেখ।
घरमें चारों तरफ देखो।
তিনি বড় উদ্বিগ্ন আছেন।
वे बहुत उद्विग्न हैं।
তিনি বয়সে ছোট, জ্ঞানে বড়।
वह उम्रमें छोटे हैं, किन्तु ज्ञानमें बडे हैं।
সকলে কাজ করিলে সহজ হয়।
सबके काम करने से सहज हो जाता है।
অহঙ্কারের পতন আছেই।
घमण्डका सिर नीचा होता ही है।

পচ্চীসবাঁ পাঠ।

মুরগীতে ডিম পাড়ে।
मुर्गी अण्डा देती है।
বেগে বায়ু বহিতেছিল।
हवा तेजीसे चल रही थी।
তিনি বিদ্বেষ বশতঃ এ কাজ করিয়াছেন।
उन्होंने विद्वेषके वश होकर यह काम किया है।
বাতাস বড ঠাণ্ডা ও কন্ কনে।
हवा बड़ी ठण्डी और ठिठरानेवाली है
আমি তোমাবে মনের কথা সব ব'লেছি
मैंने तुमसे मनकी सब बाते कह दी है।
সে মজার লোক।
वह मजेका आदमी है।
আমি নগদ দাম দিব।
मैं नकद दाम दूँगा।
তাঁহাব মনের গতি বুঝা বড কঠিন।
उनके मनकी गति जानना कठिन है।
এর দাম তোমাকে অনেক দিতে হবে।
इसका दाम तुमको बहुत देना होगा

ছব্বীসবাঁ পাঠ।

শিক্ষাই মনকে শুদ্ধ ও উন্নত করে।
शिक्षा ही मनको शुद्ध और उन्नत करती है।
তিনি আমার কথায় কর্ণপাত করিলেন না।
उन्होंने हमारी बात पर कान नहीं दिया।
চক্ষের পলক পড়তে না পড়তে তিনি অদৃশ্য হইলেন।
पलक मारते मारते वह गायब हो गये।
তিনি গভীর রাত্রে যাত্রা করিয়াছেন।
उन्होंने आधी रातको यात्रा की।
আমি সর্ব্বান্তঃকরণে তোমার মঙ্গল কামনা করি।
मैं अन्त करणसे तुम्हारा भला चाहता हूँ।
এক দিনে কোন কাজ হয় না।
एक दिनमें कोई काम नहीं होता।
মানুষ মনে করে এক, ঘটে আর।
आदमी सोचता कुछ है और होता कुछ है।
তাঁহার শিখিবার বয়স আর নাই।
उसकी सीखनेकी उम्र और नहीं है।
তিনি সমস্ত জীবন সুখে কাটাইয়াছেন।
उन्होंने सारी उम्र सुखसे बिताई है।
তিনি লজ্জায় মাথা হেট করিলেন।
उन्होंने लज्जाके मारे सिर नीचा कर लिया।

সুবুদ্ধিকে এক কথা মরণ সমান।
बुद्धिमानका एक बातमें ही मरण हो जाता है।
মানুষের সময় একবার ফিরেই।
मनुष्यके दिन एकबार तो फिरते ही हैं।
পুলিস ডাকতে ডাকতে চোরটা পিট্টান দিলে।
पुलिसके बुलाते बुलाते चोर हवा हो गया।
মিষ্টান্নগুলি দেখে বালকটীর মুখ দিয়া লাল পড়িতে লাগিল।
मिठाई देखते ही बालक की लार टपकने लगी।

সত্তাইসবাঁ পাঠ।

ভূগোল শিখিবার আর সহজ কোনও উপায় নাই।
भूगोल सीखनेका और कोई सहज तरीका नहीं है।
তাঁহার কথা আমার কাণে বাজিতেছে।
उसकी बात मेरे कानमें बज रही है।
প্রেসের কাজ খুব চলিতেছে।
प्रेसका काम खूब चलता है।
মনে একটু সাহস কর।
दिलमें थोडी हिम्मत करो।
ইহা হাসি ঠাট্টার বিষয় নহে।
यह हँसी ठट्टे की बात नहीं है।
বালকেরা জয়ধ্বনি করিতেছে।
बालक जयध्वनि कर रहे हैं।

ভারতীয় কবিদিগের মধ্যে কালিদাস শ্রেষ্ঠ।
भारतीय कवियोंमें कालिदास श्रेष्ठ था।
স্বর্ণ সর্ব্বাপেক্ষা বহুমূল্য ধাতু।
सोना सबको अपेक्षा बहुमूल्य धातु है।
দুঃখীদিগের প্রতি দয়াবান হও।
दुःखियों पर दया करो।
দিল্লী ভারতবর্ষের রাজধানী।
दिल्ली भारतवर्षकी राजधानी है।
তেল ঘির চেয়ে সস্তা তেল ঘীসে सस्ता है।
দয়ার তুল্য আর কিছুই নাই।
दयाके समान और कुछ नहीं है।
সাধুতাই সর্ব্বশ্রেষ্ঠ কৌশল।
ईमानदारी ही सबसे अच्छी नीति है।
ধন দৌলত এ সংসারে চিরস্থায়ী নয়।
इस ससारमें धन दौलत चिरस्थायी नहीं है।

দূসরা পাঠ।

হিতাহিত	हिताहित	ভাই ভাগনী	भाई बहिन
গুরু শিষ্য	गुरु चेला	স্বর্গ মর্ত্ত	स्वर्ग मर्त्त
রাজা প্রজা	राजा प्रजा	চেতন অচেতন	चेतन अचेतन
পতঙ্গ	कीट पतंग	দেবী দেবতা	देवी देवता

ছঠাঁ অধ্যায়।

পহলা পাঠ।

দিবা রাত্র	দিন রাত	অন্ন বস্ত্র	অন্ন বস্ত্র
অন্ন জল	অন্ন জল	ধন জন	ধন জন
রক্ত মাংস	রক্ত মাঁস	মাছ মাংস	মছলী মাঁস
স্ত্রী পুরুষ	স্ত্রী পুরুষ	জল স্থল	জল স্থল
মন প্রাণ	মন প্রাণ	তালা চাবি	তালা চাবী
বাড়ী ঘর	ঘর মকান	পাপ পুণ্য	পাপ পুণ্য
তল্পী তাল্পা	গঠরী মুঠরী	হাত পা	হাথ পাঁব
কাগজ কলম	কাগজ কলম	পিতা পুত্র	বাপ বেটা
পশু পক্ষী	পশু পক্ষী	ভাল মন্দ	অচ্ছা বুরা
ধনী নির্দ্ধন	ধনী নির্ধন	কুকুর বিড়াল	কুত্তা বিল্লী
শত্রু মিত্র	শত্রু মিত্র	চন্দ্র সূর্য্য	চাঁদ সুরজ
নর বানর	নর বানর	ধর্ম্মাধর্ম্ম	ধর্মাধর্ম

মনুষ্য জাতি হাসিতে পারে।
মনুষ্য জাতি হঁস সকতী হৈ।
সূর্য্য পূর্ব্বদিকে উদয় হয়।
সূর্য্য পূর্ব দিশামেঁ উদয় হোতা হৈ।

ভারতীয় কবিদিগের মধ্যে কালিদাস শ্রেষ্ঠ।
भारतीय कवियोंमें कालिदास श्रेष्ठ था।
স্বর্ণ সর্ব্বাপেক্ষা বহুমূল্য ধাতু।
सोना सबकी अपेक्षा बहुमूल्य धातु है।
দুঃখীদিগের প্রতি দয়ালু হও।
दुःखियों पर दया करो।
দিল্লী ভারতবর্ষের রাজধানী।
दिल्ली भारतवर्षकी राजधानी है।
চেয়ে ঘির চেয়ে সস্তা তেল ঘীসে সস্তা হৈ।
দয়ার তুল্য আর কিছুই নাই।
दयाके समान और कुछ नहीं है।
সাধুতাই সর্ব্বশ্রেষ্ঠ কৌশল।
ईमानदारी ही सबसे अच्छी नीति है।
ধন দৌলত এ সংসারে চিরস্থায়ী নয়।
इस ससारमें धन दौलत चिरस्थायी नहीं है।

দূসরা পাঠ।

হিতাহিত	हिताहित	ভাই ভাগনী	भाई बहिन
গুরু শিষ্য	गुरु चेला	স্বর্গ মর্ত্ত	स्वर्ग मर्त्त
রাজা প্রজা	राजा प्रजा	চেতন অচেতন	चेतन अचेतन
কীট পতঙ্গ	कीट पतंग	দেবী দেবতা	देवी देवता

সুখ দুঃখ সুখ দুঃখ হাঁ কি না হাঁ যা না

তোমার বিলম্ব হইয়াছে।

তুম্হেঁ দের হোগয়ী হৈ।

তাহার মাতার মৃত্যু হইয়াছে।

উসকী মাকী মৃত্যু হোগয়ী হৈ।

তাহার বক্তপাত হইয়াছে।

উসকে খূন বহতা হৈ।

আমাব যাওযা হইবে না।

মেরা জানা ন হোগা।

তোমার আসা উচিত ছিল না।

তুম্হারা আনা উচিত ন থা।

আমাকে অনেক কাজ করিতে হইবে।

মুঝে বহুতসে কাম করনে হোঁগে।

এই আবেদন পত্রে আপনাকে স্বাক্ষর করিতে হইবে।

আপকো ইস আবেদনপত্র পর হস্তাক্ষর করনে হোঁগে।

গাভীতে ঘাস খায।

গায ঘাস খাতী হৈঁ।

পক্ষীতে বাসা নির্ম্মাণ করে।

পক্ষী ঘোঁসলে বনাযা করতে হৈঁ।

দিবসে নিদ্রা যাওয়া বড অনিষ্ট

দিনমেঁ নীদ লেনা বড়া বুরা

তিনি সাডে তিন শত টাকা

वे साढे तीनसौ रुपया तनखाह पाते हैं।
আমার বয়স তোমার বয়সের দ্বিগুণ।
मेरी उम्र तुम्हारी उम्रसे दूनी है।
সওয়া পাঁচ সের চিনি আন।
सवा पाँच सेर चीनी लाओ।
সাড়ে পাঁচ মাইল রাস্তা চলা সহজ নয়।
साढे पाँच मैल रास्ता चलना सहज नहीं है।
পৌনে চারসের দুধ দাও।
पौने चार सेर दूध दो।
হরি এ পদের যোগ্য নয়।
हरि इस पदके योग्य नहीं है।
পুলিস তাহাকে ছাড়িয়া দিয়াছে।
पुलिसने उसे छोड दिया है।
আমার মাথা ধরিয়াছে।
मेरे सिरमें दद है।
তিনি কোন কথা বলিলেন না।
वे कुछ न बोले।

तीसरा पाठ।

১ এক=एक
২ দুই=दो
৩ তিন=तीन
৪ চার=चार
৫ পাঁচ পাँच
৬ ছয়=छ
৭ সাত=सात
৮ আট=आट
৯ নয়=नौ
১০ দশ=दस

১১ এগার=গ্যারহ
১২ বার=বারহ
১৩ তের=তেরহ
১৪ চৌদ্দ=চৌদ্দহ
১৫ পনের=পন্দ্রহ
১৬ ষোল=সোলহ
১৭ সতের=সত্তরহ
১৮ আঠার=অঠারহ
১৯ উনিশ=উন্নীস
২০ কুড়ি=বীস
২১ একুশ=ইক্কীস
২২ বাইশ=বাইস
২৩ তেইশ=তেইস
২৪ চব্বিশ=চৌবীস
২৫ পঁচিশ=পচ্চীস
২৬ ছাব্বিশ=ছব্বীস
২৭ সাতাইশ=সত্তাইস
২৮ আটাইশ=অট্ঠাইস
২৯ উনত্রিশ=উনতীস
৩০ ত্রিশ=তীস
৩১ একত্রিশ=ইকতীস
৩২ বত্রিশ=বত্তীস
৩৩ তেত্রিশ=তেতীস
৩৪ চৌত্রিশ=চৌঁতীস
৩৫ পঁয়ত্রিশ=পঁতীস
৩৬ ছত্রিশ=ছত্তীস
৩৭ সাঁইত্রিশ=সঁতীস
৩৮ আটত্রিশ=অঢতীস
৩৯ উনচল্লিশ=উনতালীস
৪০ চল্লিশ=চালীস
৪১ এক চল্লিশ=ইকতালীস
৪২ বিয়াল্লিশ=বয়ালীস
৪৩ তেতাল্লিশ=তেতালীস
৪৪ চুয়াল্লিশ=চঁবালীস
৪৫ পঁয়তাল্লিশ=পঁতালীস
৪৬ ছয়চল্লিশ=ছিয়ালীস
৪৭ সাতচল্লিশ=সঁতালীস
৪৮ আটচল্লিশ=অঢতালীস
৪৯ উনপঞ্চাশ=উনপচাস
৫০ পঞ্চাশ=পচ্চাস
৫১ একান্ন=ইক্কাবন
৫২ বায়ান্ন=বাবন
৫৩ তিপান্ন=ত্রেপন
৫৪ চুয়ান্ন=চৌঅন

৫৫ পঞ্চান্ন=পনপন
৫৬ ছাপান্ন=ছপ্পন
৫৭ সাতান্ন=সত্তাবন
৫৮ আটান্ন=অট্ঠাবন
৫৯ উনষাট=উনসঠ
৬০ ষাট=সাঠ
৬১ একষট্টি=ইকসঠ
৬২ বাষট্টি=বাসঠ
৬৩ তেষট্টি=ত্রেসঠ
৬৪ চৌষট্টি=চৌসঠ
৬৫ পঁয়ষট্টি=পঁইসঠ
৬৬ ছয়ষট্টি=ছাসঠ
৬৭ সাতষট্টি=সড়সঠ
৬৮ আটষট্টি=অড়সঠ
৬৯ উনসত্তর=উনহত্তর
৭০ সত্তর=সত্তর
৭১ একাত্তর=ইকহত্তর
৭২ বাহাত্তর=বহত্তর
৭৩ তিয়াত্তর=তিহত্তর
৭৪ চুয়াত্তর=চৌহত্তর
৭৫ পঁচাত্তর=পচহত্তর
৭৬ ছিয়াত্তর=ছিহত্তর
৭৭ সাতাত্তর=সতহত্তর
৭৮ আটাত্তর=অঠাহত্তর
৭৯ উনআশী=উন্যাসী
৮০ আশী=অস্সী
৮১ একাশী=ইক্যাসী
৮২ বিরাশী=বয়াসী
৮৩ তিরাশী=তিরাসী
৮৪ চুরাশী=চৌরাসী
৮৫ পঁচাশী=পিচ্যাসী
৮৬ ছিয়াশী=ছিয়াসী
৮৭ সাতাশী=সত্তাসী
৮৮ অষ্টাশী=অট্ঠাসী
৮৯ উননব্বই=নবাসী
৯০ নব্বই=নব্বে
৯১ একানব্বই=ইক্যানবে
৯২ বিরানব্বই=বাণবে
৯৩ তিরানব্বই=তিরানবে
৯৪ চুরানব্বই=চৌরানবে
৯৫ পঁচানব্বই=পঁচানবে
৯৬ ছিয়ানব্বই=ছিয়ানবে
৯৭ সাতানব্বই=সত্তানবে
৯৮ আটানব্বই=অট্ঠানবে

৯৯ নিরেনব্বুই=নিন্যানবে ১০,০০০ দশ হাজার=দস হাজার
১০০ এক শত=एक सौ ১০০,০০০ লক্ষ=লাख
১০০০ এক হাজার=एक हजार ১০০০০০০ দশ লক্ষ=दस लाख

चौथा पाठ।

তাকে এখন যেতে বল। उसे इस समय जानेको कहो।
হিন্দুরা শব দাহ করে। हिन्दूका मुर्दा जलाया जाता है।
তিনি বাজারে চা কিনিতে গেলেন।
वह बाजारमें चाय खरीदने गये।
আমি তাঁহাকে দেখিতে আসিযাছিলাম।
मैं उन्हें देखने को आया था।
আমি যাইতে প্রস্তুত ছিলাম। मैं जानेको तय्यार था।
তাঁহারা উপন্যাস পডিতে ভালবাসেন।
उनको उपन्यास पढना अच्छा लगता है।
তোমার বই আজ ফিরাইয়া দিয়াছি।
तुम्हारी पुस्तक आज लौटा दी है।
তিনি আজ প্রাতে কাশী গিযাছেন।
वह आज सवेरे काशी गये हैं।
রাম কাল কলিকাতায় গিযাছে। राम कल कलकत्ते गये है।
এ সপ্তাহে প্রচুর বৃষ্টি হইযাছে।
इस सप्ताहमें पानी खूब बरसा है।

পাঁচবাঁ পাঠ।

শীঘ্র কিংবা বিলম্বে	जल्दी या देरसे
আর একবার	एक दफा और, एकबार फिर
সেই মুহূর্ত্তেই	उसी महूर्त्तमें, तुरत ही
বর্ত্তমান সময়ে	वर्त्तमान समयमें
তৎক্ষণাৎ	फौरन, उसी क्षण
এখনও	अब भी
এই মাত্র	अभी अभी
সেই দিনই	उसी दिन
এতাবৎকাল	आजतक

তাঁহার গলায় গলাবন্ধ ছিল।
उनके गलेमें गुलबन्द था।
প্রতি সপ্তাহে কলিকাতায় আন্দাজ দুই শত লোকের মৃত্যু হয়।
कलकत्तेमें हर हफ्ते अन्दाजन दो सौ आदमी मरते हैं।
এখন আন্দাজ সাতটা বাজিয়াছে।
इस समय अन्दाजन सात बजे हैं।
গত বৎসরের পূর্ব্ব বৎসর তিনি মরমর হইয়াছিলেন।
पौरस की साल वह मरूँ-मरूँ हो गये थे।
আমি প্রত্যহ আন্দাজ দেড় সের দুধ খাইয়া থাকি।
मैं हर रोज अन्दाजन डेढ सेर दूध पी लेता हूं।
সন্তানগণের শিক্ষা বিষয়ে আমি বড উদ্বিগ্ন আছি।
मुझे बच्चों की शिक्षाका बडा फिक्र है।

তারাগণ মেঘের উপরে রহিয়াছে।
तारे बादलोंके ऊपर हैं।
পঞ্চাশ জন লোকের অধিক উপস্থিত ছিল না।
पचाससे अधिक आदमी मौजूद नहीं थे।
এখন আন্দাজ একটা বাজিয়াছে।
इस समय अन्दाजन एक बजा है।
চাবিটার সময় তিনি এখানে ছিলেন।
चार बजे वह यहाँ थे।
বারকপুরে আমার একটী ক্ষুদ্র বাগান আছে।
बारकपुरमें मेरा एक छोटासा बगीचा है।
দুর্ভিক্ষের জন্য শস্য সঞ্চয় করিয়া রাখ।
अकालके लिये शस्य जमा कर रक्खो।
দরিদ্রতা প্রযুক্ত তিনি দেনা পরিশোধ করিতে পারেন নাই।
वह दरिद्रताके कारणसे देना नहीं चुका सके।
বার্দ্ধক্য প্রযুক্ত তিনি চলিতে অশক্ত।
बुढापेके कारण वह चलनेमें अशक्त हैं।
তিনি লজ্জা বশতঃ এ কথার উল্লেখ করিলেন না।
उन्होंने लज्जाके मारे यह बात नहीं कही।
মনোযোগপূর্ব্বক পাঠ অভ্যাস কর।
मन लगाकर पाठ पढो।
তিনি হাতে হাতেই ফল পাইয়াছিলেন।
उन्होंने हाथों ही हाथ फल पा लिया था।

আমি কোন ক্রমে এ কাজ করিব না।
मैं किसी तरह इस कामका न करू।
দিন দিন আমাদের দেশের উন্নতি হইতেছে।
दिनों दिन हमारे देश की उन्नति हो रही है।

ছঠা পাঠ।

যাবজ্জীবন	जिन्दगी भर, यावज्जीवन
চিরকালের জন্য	सदाके लिये
এক ঘণ্টার জন্য	एक घण्टेके लिये
বহুকাল ব্যাপিয়া	मुद्दत तक,
অবিলম্বে	एकदम
ইতিমধ্যে	इस बीचमें
অশুভক্ষণে	बुरी घडीमें
ঠিক সময়ে	ठीक समयपर
নিমেষ মধ্যে	पलक मारते मारते
পরিশেষে	अन्तमें, आखिरकार
আজকাল	आजकल,
সারাদিন	सब दिन, तमाम दिन
সপ্তাহ ব্যাপিয়া	हफ्तेभर, सप्ताहभर
সংবৎসর ধরিয়া	वर्षभर, सालभर
সে দিন	उस दिन
একদা	एक समय

তিন ঘণ্টা অন্তর	তীন-তীন ঘণ্টেপর
গত শনিবার	গয়া শনিবার

আগামী শনিবারের পরের শনিবার।

আগামী শনিবারকে বাদ্‌কা শনিবার

চারি দিনের মধ্যে	চার দিনোঁমেঁ
এক সপ্তাহের মধ্যে	এক্ সপ্তাহমেঁ
চারি ঘটিকার সময়	চার বজে
মধ্য রাত্রিতে	আধী রাতকো
প্রাতঃকালে	প্রাত সময়, সবেরে
প্রত্যুষে	পৌফটে
মধ্যাহ্নে	মধ্যান্হ কালমেঁ, দোপহরকো
দুপুর বেলায়	দোপহরকে সময়
বৈকালে	তীসরে পহর
সন্ধ্যাকালে	সন্ধ্যা সময়, শামকো
রাত্রিতে	রাতকো, রাতমেঁ
দিবাভাগে	দিনমেঁ
এক মাসে	এক মহীনেমেঁ
তিন বৎসরে	তীন বর্ষমেঁ
শনিবারে	শনিবারকো
মে মাসে	মই মহীনেমেঁ
শেষে	অন্তমেঁ
অবশেষে	অন্তমেঁ, আখিরকার

অদ্য হইতে	আজ সে।
সূর্য্যোদয়ের পূর্ব্বে	सूर्योदयसे पहले
অদ্যাবধি	आजतक
এতক্ষণে	इस समय
প্রত্যেক দিন	प्रत्येक दिन, हर दिन
শৈশবে	शैशवकालमें
বার্দ্ধক্যে	बुढापेमें
মৃত্যুকালে	मृत्यु समयमें, मरनेके वक
যথাকালে	उचित समय पर।

আমি সে খবর শুনিয়াছি।
मैंने वह खबर सुनी है।
রাম হরির চেয়ে ভাল।
राम हरिसे अच्छा है।
তিনি আমার চেয়ে ভাল ছেলে।
वह मेरी अपेक्षा अच्छा लडका है।
তোমার অপেক্ষা যদু বুদ্ধিমান।
यदु तुम्हारी अपेक्षा बुद्धिमान है।
শরৎ অপেক্ষা সতীশ পরিশ্রমী।
सतीश शरत् की बनिस्बत जियादा मिहनती है।
কাঠ হইতে লৌহ শক্ত।
काठसे लोहा सख्त होता है।
সঙ্গীতের চেয়ে মধুর আর কিছুই নাই।

সঙ্গীত সে মীঠী ঔর কোই চীজ নহীঁ হৈ।
দুই ভাইযেব মধ্যে নরেন বড।
দোনোঁ ভাইয়োঁমেঁ নরেন বড়া হৈ।
দুই জনের মধ্যে কে বেশী জ্ঞানী ?
দোনোমেঁ সে কৌন অধিক জ্ঞানী হৈ ?
আমার চেযে তাহার জোর বেশী।
উসমেঁ মুঝসে অধিক বল হৈ।
আমাব ঘর তোমার ঘর অপেক্ষা নিকৃষ্ট।
মেরা ঘর তুম্হারে ঘরসে নিকৃষ্ট হৈ।
গদ্য হইতে পদ্য অনেক বেশী শক্ত।
গদ্যসে পদ্য বহুত কঠিন হৈ।
জাপানবাসীরা কষদিগেব অপেক্ষা অনেক অধিক পরাক্রমশালি
জাপানবাসী রুসিযোঁকী অপেক্ষা অত্যধিক পরাক্রমী হৈঁ।
তিনি আমাব অপেক্ষা পাঁচ বৎসরের বড।
বে মুঝসে পাঁচ বর্ষ বড়ে হৈঁ।
পৃথিবীর মধ্যে ভারতবর্ষ সর্ব্বোৎকৃষ্ট দেশ।
সসারমেঁ ভারতবর্ষ সবসে অচ্ছা দেশ হৈ।
ব্যবসা চাকরী অপেক্ষা অনেক বেশা ভাল।
ব্যবসায চাকরীসে বহুত অচ্ছা হৈ।
পণ্ডিতেবা মূর্খ লোক অপেক্ষা বেশী সুখী।
পণ্ডিত লোগ মূর্খো সে অধিক সুখী হৈঁ।

গোপনে। গুপ্তরূপসে।
পরিবর্ত্তে। বজায়, জগহমেঁ, স্থানমেঁ।
সত্ত্বেও। নিসপর भी।
সকল প্রকারে। सब तरहसे।
সর্ব্বতোভাবে। सर्वतोभावसे।
অনেকের মতে। बहुतोंकी सम्मतिसे।
বিবেচনা করিয়া। ख्याल करके, मलिहाज।
পক্ষান্তরে। पक्षान्तरमें।
তদুদ্দেশ্যে। अच्छे उद्देश्यसे।
উচ্চস্বরে। उच्चस्वरसे'जोरकी आवाजसे।
কঠোরস্বরে। कठोर आवाजमे।
রোদনীসী আবাজমে।
টুটে ফুটে স্বরমে, अटकती आवाजसे।
[illegible] वचनसे।

ভাগ্যক্রমে। भाग्यवश।
কোন ক্রমে না। किसी तरह नहीं।
ভ্রমক্রমে। भूलसे, गलतीसे।
প্রসঙ্গক্রমে। प्रसङ्गवश।
পর্য্যায়ক্রমে। वारीसे।
সম্মতিক্রমে। सम्मतिसे।
দিন দিন। दिन व दिन, रोज व रोज।
ঘণ্টায় ঘণ্টায়। घण्टे घण्टे में
সপ্তাহে সপ্তাহে। सप्ताह सप्ताह में।
একে একে। एक एक करके।
ক্রমে ক্রমে। क्रम क्रमसे।
পদে পদে। पैंड पैंड पर, कदम कदम पर।
ফোঁটা ফোঁটা। बूँद बूँद करके।
দ্বারে দ্বারে। द्वार द्वार पर।
রাস্তায় রাস্তায়। गली गलीमें।
দেশে দেশে। देश देशमें।
ঘরে ঘরে। घर घरमें।
যুগে যুগে। युग युगमें।
বনে বনে। वन वनमें।
নগরে নগরে। नगर नगरमें।
সর্ব্বসমেত। बिलकुल, सबका सब।
কোনক্রমেই না। किसी तरहसे नहीं।

पचजाता है एव अङ्गशैथिल्य और बुढापा प्रभृति कसरती पर आक्रमण नहीं कर सकते। बलवान् और चिकना भोजन करने वाले तथा मोटे आदमीके लिये कसरत अत्यन्त उपकारी है। व्यायामके समान स्थूलता (मुटापा) नाशक दूसरा उपाय नहीं है।

दूसरा पाठ।

तैल मर्द्दनम्।

तैल मर्द्दनसे श्रमकी शान्ति ও वातके उपशम হয়, দৃষ্টিশক্তি ও আয়ু বৃদ্ধি এবং শরীর পুষ্ট হয়, চর্ম্মের দৃঢ়তা ও শোভা সম্পাদিত হয়, সুনিদ্রা জন্মে এবং জরা আক্রমণ করিতে পারে না। মস্তকে, কর্ণে ও পদদ্বয়ে বিশেষরূপে তৈল ব্যবহার করা কর্ত্তব্য।

तेलकी मालिश।

तेल मलनेसे श्रमकी शान्ति और वातका उपशम होता है दृष्टि-शक्ति और आयु एव शरीर पुष्ट होता है। चमडा सुन्दर और शोभायमान हो जाता है। अच्छी नींद आती है, आक्रमण नहीं कर सकता। सिर कान और पैरमें मालिश करना चाहिये।

नवाँ अध्याय।

पहला पाठ।

व्यायाम।

काल ও অবস্থা বিশেষে ব্যাযাম কবা উচিত। ব্যাযামে শরীর লঘু, সুদৃঢ হয, কার্য্যে উৎসাহ জন্মে, অগ্নি বৃদ্ধি ও মেদ ধাতু ক্ষয হয। ব্যাযামশাল ব্যক্তি বিরুদ্ধ বি বিদগ্ধ দ্রব্য আহার করিলেও সহজে পরিপাক পায এবং অঙ্গশৈথিল্য, জবা প্রভৃতি ব্যাযামশাল ব্যক্তিকে সহসা আক্রমণ করিতে পারে না। বলবান্ স্নিগ্ধভোজী এবং স্থূল ব্যক্তির পক্ষে ব্যাযাম অত্যন্ত উপকাবী। ব্যাযামের ন্যায স্থৌল্য নাশক ক্রিযা আব দ্বিতীয় নাই।

व्यायाम।

समय और अवस्था विशेषमें कसरत करना उचित है कसरतसे शरीर हलका और मजबूत होता है। काममें उत्साह होता है। अग्निवृद्धि होती है तथा मेद धातु क्षय होता है। कसरती आदमीको विरुद्ध और विदग्ध भोजन भी सहजमें

पचजाता है एव अङ्गशैथिल्य और बुढापा प्रभृति कसरती पर आक्रमण नहीं कर सकते। बलवान् और चिकना भोजन करने वाले तथा मोटे आदमीके लिये कसरत अत्यन्त उपकारी है। व्यायामके समान स्थूलता (मुटापा) नाशक दूसरा उपाय नहीं है।

दूसरा पाठ।

तैल मर्द्दनम्।

तैल मर्द्दनसे श्रमका शान्ति ओ वातका उपशम हय, दृष्टिशक्ति ओ आयु वृद्धि एवं शरीर पुष्ट हय, चर्म्मेर दृढता ओ शोभा सम्पादित हय, सुनिद्रा जन्मे एवं जरा आक्रमण करिते पारे ना। मस्तके, कर्णे ओ पदद्वये विशेषरूपे तैल व्यवहार करा कर्त्तव्य।

तेलकी मालिश।

तेल मलनेसे श्रमकी शान्ति और वातका उपशम होता है। दृष्टि-शक्ति और आयु एव शरीर पुष्ट होता है। चमडा मजबुत और शोभायमान हो जाता है। अच्छी नींद आती है और बुढापा आक्रमण नही कर सकता। सिर कान और दोनों पैरोमें विशेष रूपसे तेल मालिश करना चाहिये।

তীসরা পাঠ।

স্নান্।

স্নানে শরীব পবিত্র হয। বল, বীর্য্য, আয়ুঃ ওজধাতু বৃদ্ধি পায এবং শ্রম, স্বেদ ও দেহের মল বিদূরিত হয।

স্নান করিবাব সময শরীরে ঈষৎ উষ্ণ জল ও মাথায শীতল জল ব্যবহার করা কর্ত্তব্য। মাথায উষ্ণ জল ব্যবহাব করিলে কেশমূল শিথিল হয এবং দৃষ্টি হ্রাস পায। উষ্ণ জলে স্নান, দুগ্ধপান, যুবতী স্ত্রী সম্ভোগ ও ঘৃতাদি দ্বাবা স্নিগ্ধ অন্ন ভোজন সর্ব্বদা মানবগণেব পক্ষে সুপথ্য।

स्नानम्।

स्नानसे शरीर पवित्र होता है। बल, वीर्य, आयु और ओजधातु की वृद्धि होती है तथा श्रम पसीना और देहका मैल दूर होता है।

स्नान करनेके समय शरीर पर कुछ गर्म जल और शिर पर शीतल जल व्यवहार करना उचित है। माथे पर गरम जल व्यवहार करनेसे बालोंकी जड ढीली पडती है तथा नेत्र-ज्योति कम हो जाती है। गरम जलसे स्नान, दूध पीना, युवती स्त्री से सभोग करना और घी वगैर से चिकना भोजन करना मनुष्योंके लिये सदा हितकारी है।

চৌথা পাঠ।

আহার।

মানব শরীরে স্বাভাবিক নিয়মে এই চারি প্রকার ইচ্ছা জন্মিয়া থাকে। যথা—আহারের ইচ্ছা, পান করিবার ইচ্ছা, নিদ্রা ও সহবাসের ইচ্ছা। আহারের ইচ্ছা জন্মিলে যদি আহার করা না যায়, তাহা হইলে অঙ্গ মর্দ্দ, অরুচি, শ্রমবোধ, তন্দ্রা, দুর্ব্বলতা বলক্ষয় ও ধাতুপাক লক্ষণ সমূহ পরিলক্ষিত হইতে থাকে।

যথাবিধি আহারে—দেহ ধারণ করে, প্রীতি ও বল জন্মায় এবং স্মরণ শক্তি আয়ু উৎসাহ, বর্ণ, ওজধাতু, জীবনীয় শক্তি ও শরীরের কান্তি বৃদ্ধি করে।

প্রাতঃকালে ও সায়ংকালে এই দুইবার মাত্র আহার করা উচিত। রসাদি ধাতু, কফাদি দোষ ও মল সমূহ সম্যক্ পরিপাক পাইয়া যখনই ক্ষুধার উদ্বেগ হয়, তখনই আহার করা কর্ত্তব্য।

আমাশয়ের দুই ভাগ অন্নাদি ভোজ্য বস্তু দ্বারা ও এক ভাগ জল দ্বারা পূর্ণ করিয়া চতুর্থ ভাগ বায়ু সঞ্চরণের জন্য খালি রাখিবে।

आहार।

मनुष्य शरीरमें स्वाभाविक नियम अनुसार ये चार प्रकार की इच्छाएँ होती है। यथा—खानेकी इच्छा, पीनेकी इच्छा सोने और स्त्री-सहवासकी इच्छा। खानेकी इच्छा होने

पर भोजन न दिया जाय तो शरीरमें दर्द, अरुचि, थकान, ऊँघाई, कमज़ोरी बलका नाश और ग्लानि आदि धातुपाक के लक्षण होते हैं।

विधि सहित किया हुआ भोजन देहको धारण करता, प्रीति और बल पैदा करता एवं स्मरण-शक्ति, आयु उत्साह, वर्ण, ओज, जीवनीयशक्ति और शरीरकी कान्तिकी वृद्धि करता है।

सवेरे और शामको दो बार भोजन करना उचित है। रस आदि धातु, कफादि दोष और मल समूह परिपाक होने-पर जब भूख लगे तभी खाना उचित है।

आमाशयके दो भाग अन्न आदि खानेकी चीजों द्वारा और एक भाग जलद्वारा भर कर चौथा भाग वायुके घूमनेके लिये खाला रहना चाहिये।

पाँचवाँ पाठ।

एक व्यक्तिर एकटी घोडा छिल। से ऐ घोडा भाडा दिया, जीविका निर्व्वाह करित। ग्रीष्मकाले, एकदिन कोनও व्यक्ति चलिया याइते याइते अतिशय क्लान्त हइया ऐ घोडा भाडा करिल। मध्याह्नकाल उपस्थित हइले, से व्यक्ति

ঘোড়া হইতে নামিয়া খানিক বিশ্রাম করিবার নিমিত্ত ঘোড়ার ছায়ায় বসিল, তাহাকে ঘোড়ার ছায়ায় বসিতে দেখিয়া যাহার ঘোড়া সে বলিল, ভাল, তুমি ঘোড়ার ছায়ায় বসিবে কেন? ঘোড়া তোমার নয়, এ আমার ঘোড়া, আমি উহার ছায়ায় বসিব তোমায় কখনও বসিতে দিব না। তখন সে ব্যক্তি বলিল আমি সমস্ত দিনের জন্য ঘোড়া ভাড়া করিয়াছি, কেন তুমি আমায় উহার ছায়ায় বসিতে দিবে না? অপর ব্যক্তি বলিল তোমাকে ঘোড়াই ভাড়া দিয়াছি, ঘোড়ার ছায়া ত ভাড়া দিই নাই। এইরূপে ক্রমেং বিবাদ উপস্থিত হওয়াতে উভয়ে ঘোড়া ছাড়িয়া দিয়া মারামারি করিতে লাগিল। এই সুযোগে ঘোড়া বেগে দৌড়িয়া পলায়ন করিল, আর উহার সন্ধান পাওয়া গেল না।

किसी शख़सके एक घोडा था। वह उस घोडेको भाडे पर देकर जीवका निर्व्वाह करता था। ग्रीष्म कालमें, एक दिन किसी शख़सने जाते जाते बहुत ही थक कर वह घोडा भाडे पर किया। मध्याह्नकाल होने पर वह शख़स घोडेसे उतर कर थोडासा आराम करनेके लिये घोडेकी छायामें बैट गया। उसे घोडेकी छायामें बैठते देख कर घोडेका मालिक बोला —भला, तुम घोडेकी छायामें क्यों बैठे? घोडा तुम्हारा नहीं है, यह मेरा घोडा है, मैं उसकी छायामें बैठूँगा। तुमको हरगिज न बैठने दूगा। तब वह शख़स बोला, मैंने सारे दिनके लिये घोडा भाडे दिया है तुम मुझे इसकी छायामें क्यों न बैठने दोगे। दूसरा शख़स बोला, तुमको घोडा ही भाडे दिया है, घोडेकी छाया तो भाडे नहीं दी। इसी तरह क्रम-क्रमसे विवाद होनेपर दोनोंने घोडा छोड दिया और मारपीठ करने लगे। इसी सुयोगमें घोडा जोरसे दौडकर भाग गया। फिर उसका पता न मिला।

छठा पाठ।

গোপালপুর নামক এক গ্রামে হরিদাস দত্ত নামে এক দরিদ্র গৃহস্থ বাস করিতেন। হরিদাসের অন্ন সংস্থানের কোন উপায়

ছিল না। একদিন সে নির্জ্জনে বসিয়া নিজ স্ত্রী পুত্রের ভবিষ্যতে কি হইবে, তাহা চিন্তা করিতেছে, এমন সময় ঐ গ্রামের একটী সম্ভ্রান্ত লোক আসিয়া বলিলেন, "হরিদাস তুমি কি ভাবিতেছ ? তুমি সর্ব্বদা এরূপ দুর্ভাবনা করিলে পাগল হইবে। আমি তোমার উপকার করিতেছি। আমার সহিত আইস, আমি তোমাকে কলিকাতায় লইয়া গিয়া, কোন মহাজনের কোন কার্য্যে নিযুক্ত করিয়া দিতেছি। তাহা হইলে অল্প সময়ের মধ্যেই তোমার দরিদ্রতা দূর হইবে।"

गोपालपुर नामक एक गावमें हरिदास दत्त नामका एक दरिद्र गृहस्थ रहता था। हरिदास के अन्नसंस्थानका कोई उपाय न था। एक दिन वह एकान्तमें बैठा हुआ यह सोच रहा था कि मेरे स्त्रीपुत्रोंका भविष्यत्में क्या हाल होगा। इसी समय उस गावका एक सम्भ्रान्त व्यक्ति आकर बोला हरिदास तुम क्या शोचते हो ? तुम सदा इस तरह दुर्भावना

করनेसे पागल हो जाओगे। किसी तरहका विचार न कर धनके कमानेमें दिल लगानेसे दिन-दिन निश्चयही तुम्हारी उन्नति होगी। मैं तुम्हारा उपकार करना हू मेरे साथ आओ। तुम्हें कलकत्ते ले जाकर किसी महाजन के वहा किसी काम पर नियुक्त करा दूगा। ऐसा होनेसे थोडे समयमें ही तुम्हारा दरिद्रता दूर हो जायगा।

सानवां पाठ।

शृगाल ও द্রাক্ষাফল।

একদা এক ক্ষুধার্ত্ত শৃগাল আহাবান্বেষণে ইতস্ততঃ ভ্রমণ কবিতে করিতে কোনও স্থানে বেডাব উপব কযেকটী দ্রাক্ষাফল দেখিতে পাইল। সুমিষ্ট ও সুপক্ক দ্রাক্ষাফল দেখিবা শৃগালের বড লোভ জন্মিল, কিন্তু সে বহু চেষ্টা করিয়াও সেই উচ্চ স্থানে উঠিতে পাবিল না। তাবশেষে অত্যন্ত পরিশ্রান্ত ও নিবাশ হইয়া বলিতে বলিতে চলিযা গেল, "আঙ্গুর ফল অম্ল-বসে পবিপূর্ণ

ও অপক্ক, অতএব উহার জন্য চেষ্টা না করাই শ্রেয়ঃ।

स्यार और अंगूर।

एक दफा एक भूख स्यारने आहार की तलाश में इधर उधर घूमते घूमते किसी स्थान पर बेडेके उपर कुछ अंगूर देखे। मीठे और खूब पके हुए अँगूर देखकर स्यारका मन ललचा गया। किन्तु बहुत सी चेष्टाये करने पर भी वह ऊँचे स्थान पर चढ न सका। अन्तमें बहुत थकित और निराश होने पर वह यह कहता हुआ चला गया—अँगूर खट्टे और कच्चे हैं अतएव इनके लिये चेष्टा न करना ही अच्छा है।

আঠবাঁ পাঠ।

কুকুর ও প্রতিবিম্ব।

একটা কুকুর, একখণ্ড মাংস মুখে করিয়া নদী পার হইতেছিল। নদীর নির্ম্মল জলে তাহার যে প্রতিবিম্ব পড়িয়াছিল, সেই প্রতিবিম্বকে অন্য কুকুর স্থির করিয়া মনে মনে বিবেচনা করিল, এই কুকুরের মুখে যে

এই স্থির করিয়া, ব্যাঘ্র সত্বরগমনে মেষশাবকের নিকট উপস্থিত হইয়া কহিল, অরে দুরাত্মন্! তোর এত বড় আস্পর্দ্ধা যে, আমি জল পান করিতেছি দেখিয়াও, তুই জল ঘোলা করিতেছিস্। মেষ শুনিয়া ভয়ে কাঁপিতে কাঁপিতে কহিল, সে কি মহাশয়! আমি কেমন করিয়া আপনার পান করিবার জল ঘোলা করিলাম। আমি নীচে জল পান করিতেছি, আপনি উপরে জল পান করিতেছেন। নীচের জল ঘোলা করিলে উপরে জল ঘোলা হইতে পারে না।

বাঘ কহিল, সে যাহা হউক, তুই এক বৎসর পূর্ব্বে আমার বিস্তর নিন্দা করিয়াছিলি। আজি তোরে তাহার সমুচিত প্রতিফল দিব। মেষশাবক কাঁপিতে কাঁপিতে কহিল, আপনি অন্যায় আজ্ঞা করিতেছেন। এক বৎসর পূর্ব্বে আমার জন্মই

হয় নাই। সুতরাং তৎকালে আমি আপনকার নিন্দা করিয়াছি, ইহা কিরূপে সম্ভবিতে পারে। বাঘ কহিল, হাঁ বটে, সে তুই নহিস, তোর বাপ আমার নিন্দা করিয়াছিল। তুই কর্, আর তোর বাপ করুক, একই কথা। আর আমি তোর কোন ওজর শুনিতে চাহি না, এই বলিয়া, বাঘ ঐ অসহায় দুর্ব্বল মেষশাবকের প্রাণসংহার করিল।

भेड़िया और मेड़का बच्चा।

एक भेडियेने पहाडके झरनेपर जल पीते पीते देखा कि कुछ दूरपर नीचेकी तरफ एक भेडका बच्चा जल पीता है। वह उसे देख कर मनमें कहने लगा कि भेडके प्राणनाश करके आजका आहार जुटाऊँ। किन्तु बिना दोष एक जीवका प्राणनाश करना अच्छा नही मालूम होता, अतएव एक दोष दिखा कर और अपराधी बनाकर उसका प्राणनाश करूँगा।

यह बात स्थिर करके भेडिया जल्दी २ चलकर भेडके बच्चेके पास उपस्थित होकर कहने लगा, अरे दुरात्मा! तुझे

এই স্থির করিয়া, ব্যাঘ্র সত্বরগমনে মেষশাবকের নিকট উপস্থিত হইয়া কহিল, অরে দুরাত্মন্। তোর এত বড আস্পর্দ্ধা যে, আমি জল পান করিতেছি দেখিয়াও, তুই জল ঘোলা করিতেছিস্। মেষ শুনিয়া ভয়ে কাঁপিতে কাঁপিতে কহিল, সে কি মহাশয়। আমি কেমন করিযা আপনার পান করিবার জল ঘোলা করিলাম। আমি নীচে জল পান করিতেছি, আপনি উপরে জল পান করিতেছেন। নীচের জল ঘোলা করিলে উপরে জল ঘোলা হইতে পারে না।

বাঘ কহিল, সে যাহা হউক, তুই এক বৎসর পূর্ব্বে আমার বিস্তর নিন্দা করিয়াছিলি। আজি তোরে তাহার সমুচিত প্রতিফল দিব। মেষশাবক কাঁপিতে কাঁপিতে কহিল, আপনি অন্যায় আজ্ঞা করিতেছেন। এক বৎসর পূর্ব্বে আমার জন্মই

হয় নাই। সুতরাং তৎকালে আমি আপনকার নিন্দা করিয়াছি, ইহা কিরূপে সম্ভবিতে পারে। বাঘ কহিল, হাঁ বটে. সে তুই নহিস, তোর বাপ আমার নিন্দা করিয়াছিল। তুই কর্, আর তোর বাপ করুক, একই কথা। আর আমি তোর কোন ওজর শুনিতে চাহি না; এই বলিয়া, বাঘ ঐ অসহায় দুর্ব্বল মেষশাবকের প্রাণসংহার করিল।

भेड़िया और मेड़का बच्चा।

एक भेड़ियेने पहाड़के झरनेपर जल पीते पीते देखा कि कुछ दूरपर नीचेकी तरफ एक मेड़का बच्चा जल पीता है। यह उसे देख कर मनमें कहने लगा कि मेड़के प्राणनाश करके आजका आहार जुटाऊं। किन्तु बिना दोष एक जीवका प्राणनाश करना अच्छा नहीं मालूम होता, अतएव एक दोष ढिंढा कर और अपराधी बनाकर उसका प्राणनाश करूंगा।

यह बात स्थिर करके भेड़िया जल्दी २ चलकर मेड़के बच्चेके पास उपस्थित होक

এই স্থির করিয়া, ব্যাঘ্র সত্ব
মেষশাবকের নিকট উপস্থিত হইয়া
অরে দুরাত্মন্! তোব এত বড ত
যে, আমি জল পান করিতেছি দে
তুই জল ঘোলা কবিতেছিস্। মেষ
ভয়ে কাঁপিতে কাঁপিতে কহিল,
মহাশয়! আমি কেমন করিয়া
পান করিবাব জল ঘোলা কবিলাম
নীচে জল পান কবিতেছি, আপনি
জল পান করিতেছেন। নীচের জ
কবিলে উপরে জল ঘোলা হইতে

বাঘ কহিল, সে যাহা হউক,
বৎসর পূর্ব্বে আমাব বিস্তব নিন্দা
ছিলি। আজি তোবে তাহার
প্রতিফল দিব। মেষশাবক কাঁ
পিতে কহিল, আপনি অন্যায ক
তেছেন। এক বৎসর পূর্ব্বে আ

হয় নাই। সুতরাং তৎকালে আমি আপনকার নিন্দা করিয়াছি, ইহা কিরূপে সম্ভবিতে পারে। বাঘ করিল, হাঁ বটে, সে তুই নহিস, তোর বাপ আমার নিন্দা করিয়াছিল। তুই কর্, আর তোর বাপ করুক, একই কথা। আর আমি তোর কোন উত্তর শুনিতে চাহি না, এই বলিয়া, বাঘ ঐ অসহায় দুর্বল মেষশাবকের প্রাণসংহার করিল।

भेड़िया और मेड़का बच्चा।

एक भेड़ियेने पहाड़के झरनेपर जल पीते पीते देखा कि कुछ दूरपर नीचेकी तरफ एक मेडका बच्चा जल पीता है। यह उसे देख कर मनमें कहने लगा कि मेडके प्राणनाश करके मानका आहार लुटाऊं। किन्तु विना दोष एक जीवका प्राणनाश करना अच्छा नहीं मालूम होता, अतएव पहले मैं निंदा कर और अपराधी बनाकर उसका प्राणनाश करूंगा।

यह बात स्थिर करके भेड़िया जल्दी २ चलकर उसके पास उपस्थित होकर कहने लगा अरे

इतना घमण्ड है कि मुझे जल पीते देखकर भी तू ज
गदला करता है। भेडका बच्चा यह बात सुनकर क
काँपते कहने लगा, यह क्या महाशय! मैंने आपके पी
जल किस तरह गदला किया? मैं तो नीचे जल पीत
और आप ऊपर जल पी रहे हैं। नीचेका जल गदला क
ऊपरका जल गदला नहीं हो सकता।

भेडिया कहने लगा, जो हो, तूने एक वर्ष पहले मेरी
निन्दा की थी, आज तुझे उसका समुचित प्रतिफल दूं
भेडका बच्चा काँपते-काँपते कहने लगा आप अन्याय
रहे हैं। एक वर्ष पहले तो मेरा जन्म ही नहीं हुआ
सुतरा उस समय मैंने आपकी निन्दा की, यह किस
सम्भव हो सकता है। भेडिया कहने लगा—हाँ ठीक
ठीक है। तू वह नहीं है, तेरे बापने मेरी निन्दा की
तू करे चाहे तेरा बाप करे एक ही बात है। मैं तेरा
और उज्र सुनना नहीं चाहता। ऐसा कहकर भेडियेने
असहाय दुर्बल भेडके बच्चेके प्राणनाश कर दिये।

